

2002-03-27

ABM

SAMVERKAN MELLAN ARKIV, BIBLIOTEK OCH MUSEER

En lägesrapport på uppdrag av regeringen
från Kungl. biblioteket, Riksarkivet, Statens kulturråd och
Riksantikvarieämbetet

sammanställd av Magdalena Gram

Innehåll

Förord

I. INLEDNING

Uppdrag

Begrepp

II. BAKGRUND

Politiska dokument

Arkiv, bibliotek, museer

Samverkan över sektorsgränserna

Digitalisering, insamling och långsiktigt bevarande

Forskning, utbildning och lärande

III. FRAMTIDEN

Övergripande mål

Vägar till förverkligande

Sammanfattande förslag

Sammanfattning

Referenser

Bilaga 1. Regeringsbeslut

Bilaga 2. Rapporter

Förord

Rapporten har sammanställts under första kvartalet 2002. Huvuddelen består av tre kapitel, som ger en inledning, en bakgrundsteckning och ett framtidsperspektiv. De enskilda rapporterna från Riksarkivet (Arkivverket), Kungl. biblioteket, Statens kulturråd och Riksantikvarieämbetet har förts till en bilagedel.

Magdalena Gram, Kungl. biblioteket (fr.o.m. 2002-03-01 Nordiska museet) har varit sammankallande i arbetsgruppen och har sammanställt och redigerat rapporten. Bilagens rapporter har följande upphov:

Björn Lindh: Arkivverket

Magdalena Gram: Kungl. biblioteket samt Statens kulturråd, Museerna, Central nivå

Bengt Wittgren: Statens kulturråd, Museerna, Regionala och lokala ABM-projekt

Helena Kettner: Statens kulturråd, Folkbiblioteken

Björn Peck: Riksantikvarieämbetet

Rapporten och dess bilagor utgår främst från de redovisande institutionernas perspektiv. Vid kartläggningen av museiområdet har fokus legat på de konst- och kulturhistoriska museerna. Synpunkter har även inhämtats från referensgruppen samt från olika institutioner och deras enskilda företrädare. Kompletteringar har tillförts av Börje Justrell, Riksarkivet samt Göran Kristiansson, Landsarkivet i Lund. Göran Bäärnhelm, KB och Björn Peck har författat avsnitten om kartor och kartinformation. Bengt Wittgren har bidragit bl.a. till de avsnitt, som berör det engelska Resource samt museologin i ett internationellt sammanhang.

Avsnittet "Samverkan över sektorsgränserna" i kapitel II presenterar bl. a. en historisk återblick på olika samordnande initiativ. Redovisningen av mera aktuella projekt samt projekt på regional och lokal nivå har förlagts huvudsakligen till bilagornas rapporter. Eftersom de olika institutionerna deltagit i samma projekt och rör sig inom samma ABM-sektor, förekommer vissa upprepningar, fr. a. i bilagornas rapporter. En enhetlig disposition av de olika institutionernas rapporter har inte varit möjlig, eftersom uppdrag och organisation av verksamheterna i hög grad skiljer sig åt.

I. INLEDNING

Uppdrag

Enligt beslut 2001-10-25 uppdrar Regeringen åt Kungl. biblioteket (KB), Statens kulturråd (KUR) och Riksarkivet (RA) "att göra en kartläggning av de åtgärder som hittills har vidtagits då det gäller samverkan inom ABM-området, såväl mellan de tre områdena som inom vart och ett av dem. Vidare skall en utvärdering göras av hitintills gjorda insatser och vunna erfarenheter. Även erfarenheter av internationellt arbete på området skall redovisas. Uppdraget skall genomföras i samverkan med andra berörda myndigheter samt berörda institutioner" och redovisas i en samlad rapport till Regeringskansliet (Kulturdepartementet) senast den 31 mars 2002.

I regeringsbeslutet hänvisas till Kulturutskottets betänkande 2000/01:KrU5 där det sägs, att det är "dags att närmare analysera förutsättningarna för en vidare utveckling av främst de statligt stödda ABM-institutionernas möjligheter att samverka sinsemellan".

En närmare uttolkning av uppdraget föreligger i riksbibliotekariens minnesanteckningar från ett möte på KB 2001-11-26, där representanter för bl. a. den blivande styrgruppen (KB, KUR och RA) närvarade. I dokumentet fastslås bl. a.:

Det historiska avsnittet bör ägna uppmärksamhet dels givetvis åt de lyckade ABM-resultat som uppnåtts på olika områden, dels belysa den förhållandevis bristfälliga samverkan som rått och som medfört att institutionernas arbete med bl.a. digitalisering hitintills ofta haft karaktären av enskilda försöksverksamheter. Det framhölls även att en mindre kartläggning borde ske över vad som händer i närområdet och även exv. i länder som Storbritannien.

Vid mötet på KB betonades även vikten av "att beakta och analysera det ABM-samarbete som sker i landets olika regioner". Framtiden borde ägnas störst uppmärksamhet: "Frågor som varför Sverige inte kommit längre på detta område borde ställas, liksom hur samarbetet bäst bör utformas framöver." Vidare borde rapporten belysa institutionernas ekonomiska förutsättningar att bedriva "mera långsiktiga ABM-projekt." Utredningsarbetet skulle bedrivas av en arbetsgrupp bestående av tillsammans tre personer från KB, RA och KUR. KB åtog sig att vara sammankallande. Arbetet skulle ledas av en styrgrupp bestående av myndighetscheferna för KB, RA och KUR tillsammans med riksantikvarien. En bred referensgrupp skulle tillkallas vid behov.

Arbetsgruppen har tolkat uppdraget i enlighet med styrgruppens formuleringar.

I samband med ett första möte inom arbetsgruppen utökades antalet ledamöter med en representant för Riksantikvarieämbetet (RAÄ). Arbetsgruppen kom att bestå av:

Magdalena Gram, KB (sammankallande)
Björn Lindh, RA
Johan Mannerheim, KB
Björn Peck, RAÄ
Bengt Wittgren, KUR
Helena Kettner, KUR

Referensgruppen har varit sammansatt av ABM-sektorns egna företrädare, främst på regional nivå, samt brukare inklusive forskare:

Evert Baudou, RAÄ:s FoU-råd
Björn Dal, Lunds universitetsbibliotek
Peter Johansson, Sveriges Hembygdsförbund
Ulrika Kjellman, Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier, Uppsala universitet
Göran Kristiansson, Landsarkivet i Lund/Riksarkivet
Bengt Källgren, Regionbibliotek Västra Götalandsregionen
Tomas Olsson, Kultursekretariatet, Västra Götalandsregionen
Eva Sjögren, Skånes arkivförbund, Lund
Kerstin Smeds, Historiska museet

Bo Westas, DIK-förbundet

Styrgruppen har bestått av:

Tomas Lidman, KB

Kristina Rennerstedt, KUR

Erik Norberg, RA

Erik Wegraeus, RAÄ

Tre möten har hållits inom styrgruppen, ett möte har hållits med referensgruppen, tre inom arbetsgruppen. Ett trettiotal personer har intervjuats.

Begrepp

Syftet med följande begreppsutredning är inte i första hand att presentera slutgiltiga definitioner utan snarare att tydliggöra de inom ABM-området gängse begreppens komplexitet och mångtydighet.

ABM

Rapporten tar sin utgångspunkt i en bred arbetsdefinition av begreppet ABM: samverkan mellan arkiv, bibliotek och museer. Syftet med samverkan är:

- att öka tillgängligheten till samlingarna i arkiv, bibliotek och museer
- att höja verksamhetens kvalitet
- effektivare utnyttjande av befintliga resurser
- att göra ABM-institutionerna slagkraftigare

Samverkan kan gälla flera områden:

- övergripande planering av insatser inom IKT
- digitalisering, inklusive teknisk kvalitet och standard
- registrering, inklusive auktoritetssamarbete kring termer, namnformer och ämnesord
- pedagogik, inklusive strategier för att tillgodose samhällets behov av utbildning
- säkerhet, inklusive metoder att förhindra otillbörliga ingrepp i det fysiska och digitala kulturarvet samt metoder för att bevara detta till kommande generationer
- etiska och juridiska frågor, inklusive problem som bildmanipulation, copyright, prissättning av tjänster, sponsring
- projekt, t. ex. fysiska och digitala utställningar, hemsidor, portaler

ABM-samverkan behöver inte uteslutande avse samverkan mellan institutioner, som i olika utsträckning är administrativt, organisatoriskt eller lokalmässigt separata utan kan även gälla funktioner inom en och samma organisation. Så t. ex. har museer inom sig ofta både arkiv och bibliotek och på senare tid märks främst vid mindre museer en medveten och kunskapsorienterad samordning av de tre funktionerna.

Kulturarv

Kulturarvsbegreppet myntades 1887 och var då nära förknippat med innehåll av huvudsakligen andlig art, främst idén om en nationalstatlig enhetskultur. Numera är "kulturarv" ett honnörssord, som förekommer i en rad olika sammanhang och som kan omfatta praktiskt taget alla aspekter av materiell och andlig kultur. I *Sektorsforskning inom kulturområdet* (2000), en utredning från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet som beställts av regeringen, konstateras också att det behövs "klargörande studier i den politiska retorikens användning av begreppet".

Unesco antog 1972 en konvention om skydd för världens kultur- och naturarv och inom ramen för denna överenskommelse upprättades en så kallad världsarvslista över 500 särskilt betydande kultur- och naturobjekt över hela världen. 1992 startade Unescos Memory of the World-program och en världsarvslista för arkiv- och bibliotekssamlingar – Memory of the World Register – är inom detta under uppbyggnad. I den svenska nationalkommittén för Memory of the World Register ingår representanter för Statens ljud- och bildarkiv, Kungl. biblioteket, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien, Riksarkivet och Svenska Unescorådet.

I Kulturutredningens slutbetänkande *Kulturpolitikens inriktning* (SOU 1995:84), formuleras de nationella kulturpolitiska målen, däribland "Att bevara och bruka kulturarvet". När ABM-institutioner samverkat har man på motsvarande sätt ofta betraktat bevarandet och tillgängliggörandet av "kulturarvet" som en gemensam uppgift.

Inom EU brukar "cultural heritage" definieras "movable and nonmovable heritage, architectural and archeological heritage". På senare tid har även det svenska begreppet "kulturlandskap" ("culture landscape") börjat integreras i EU:s kulturpolitiska begreppsapparat. Rådet för museivetenskaplig forskning har presenterat en egen förklaring av "kulturarv": "Av en oändlig mängd lämningar i tiden väljer vi att lyfta fram vissa och benämna dem kulturarv. Benämningen kulturarv får då ofta karaktären av kvalitetsstämpel [...]." Annika Alzén

fastslår i sin avhandling *Fabriken som kulturarv* (1998), att man aldrig talar om ett enskilt kulturarv, att kulturen är kollektiv. Hon använder sig samtidigt av begreppet "det etablerade kulturarvet" och avser därmed "det kulturella arv som bevaras av institutioner såsom olika museer och andra kulturvårdande myndigheter som RAÄ och länsstyrelsen".

I den föreliggande rapporten uppfattas begreppet kulturarv i första hand som de förvärvade, inventarieförda, registrerade etc. objekt och informationsbärare, som finns samlade vid svenska kulturarvsinstitutioner eller som dessa ansvarar för. Definitionen innebär, att t. ex. byggnader, fornminnen och nationalparker kan ingå i kulturarvet likaväl som arkiv, böcker, ljud- och bildupptagningar samt föremål som flintyxor, målningar och stolar. Vidare antas, att kulturarvsinstitutionerna ansvarar inte enbart för de fysiska föremålen utan också för den information de bär på. Digital information kan således ingå i kulturarvet och det som publiceras på webben borde göra det i någon utsträckning.

Digitalisering

Begreppet "digitalisering" har fått en rad skiftande betydelser, t.ex.:

- registrera digitalt
- överföra hand- eller maskinskriven eller tryckt text till digital form
- skanna
- fotografera digitalt

I princip kan allt bli föremål för digitalisering i en eller annan form. Kulturnät Sverige förklarar "digitalisering" i slutbetänkandet *IT i kulturens tjänst* (SOU 1997:14): "Innebär att föremål, dokument, böcker etc. registreras digitalt, alltså med hjälp av datorer (till skillnad från analog registrering med t.ex. kortkatalog)." En sådan förklaring uppger dock inte om hur t. ex. boken registreras: som föremål i en digital avbildning, som fulltextdokument eller som bibliografisk post etc.

I vissa försök till definition av "digitalisering" ingår momentet registrering av data och/eller av tekniska metadata, i andra sammanhang uppfattas "digitalisering" som en enbart teknisk procedur. Enligt EU:s definition ingår såväl framställningen av digitala kopior av original som registrering av föremålet och av tekniska metadata. Ett begrepp med så vid definition bidrar dock snarare till otydlighet än till att underlätta kommunikationen. I själva verket omfattar digitalisering en rad olika moment och vilka dessa är, kan skifta från en situation till en annan. Vill man undvika missförstånd, bör man därför i varje speciellt sammanhang tala om vad man menar.

IKT

IKT är en förkortning för informations- och kommunikationsteknologi. På senare tid har den kommit att alltmera ersätta IT (informationsteknologi). På så vis förtydligar man att information inte är enbart en teknisk fråga eller en enkelriktad aktivitet utan också innebär kommunikation mellan en sändare och en mottagare.

Lärande

Via engelskt språkbruk och skillnaden mellan "teaching" och "learning" har begreppet "lärande" alltmera vunnit insteg i svenska språket. I stället för undervisning (lära ut) betonas nu aspekten inläring (lära in). Idéer om problembaserat lärande, flexibelt lärande, livslångt lärande och e-lärande har under senare tid varit aktuella såväl i utlandet som i Sverige. Bakgrunden är förutom en pedagogisk diskussion även arbetsmarknadspolitiska strategier i samband med omställningen till ett postindustriellt s.k. e-samhälle.

I EU-kommissionens meddelande *Att förverkliga det europeiska området för livslångt lärande* (2001) definieras "e-lärande" helt enkelt som "lärande med stöd av IKT". "Livslångt lärande" definieras: "All lärandeverksamhet som företas under livets gång och som syftar till att förbättra kunskaper, färdigheter och kvalifikationer ur ett personligt, medborgerligt, socialt eller sysselsättningsrelaterat perspektiv." Higher Education Funding Council (HEFCE) har definierat "e-lärande" som "en nätburen, interaktiv utbildning, helt eller till övervägande del utformad för självstudier med hjälp av elektroniskt utvecklat och överfört kursmaterial".

Kommentar

ABM som begrepp är inte liktydigt med vare sig digitalisering, IKT, kulturarvsfrågor eller lärande. ABM blir det först, då arkiv, bibliotek och museer aktivt samverkar kring lösandet av en uppgift inom t. ex. dessa områden. Man kan samtidigt hävda, att samverkan och nätverksbyggande av olika slag i dag är nödvändigt om man vill uppnå resultat av bestående kvalitet inom områden som digitalisering och IKT, vidare att samverkan kring vissa frågor som berör kulturarv och lärande kan vara motiverat av såväl ekonomiska som kvalitativa skäl.

I ett äkta ABM-samarbete bör samtliga tre sektorer vara representerade. Projekt som Sesam och Kulturarvs-IT eller det numera institutionaliserade Kulturnät Sverige faller därmed egentligen utanför ramen för en strikt tolkning av ABM-begreppet, eftersom visserligen institutioner från två eller flera kulturområden deltagit i verksamheten men dessa likväl inte idkat något direkt samarbete. Trots dessa påpekanden redovisas i den föreliggande rapporten i vissa fall även samarbete där bara två sektorer varit representerade, eller där arbetet vid en institution syftat till att påverka verksamheten inom flera sektorer.

II. BAKGRUND

Politiska dokument

Den politiska ambitionen att föra arkiv, bibliotek och museer närmare varandra har blivit alltmera märkbar, såväl i internationella sammanhang som i Sverige. I Unescos:s handlingsplan för kulturpolitisk utveckling (1998) formuleras bl. a. målsättningen "att utarbeta en politik för bevarande och utveckling av arkiv, museer och bibliotek och annan information som skapats och/eller insamlats av statliga eller icke-statliga institutioner, om möjligt genom digitalisering, och etablera mekanismer för att underlätta tillgängligheten till detta innehåll". Dessa institutioner skall vidare främjas som centra för "information, utbildning och livslångt lärande".

I mitten av 1990-talet sjösatte EU ett omfattande program för att stimulera utnyttjandet av IKT i det framväxande informationssamhället. Programmet förutsådde ekonomisk tillväxt, en växande arbetsmarknad och, för den enskilde, ökad livskvalitet på alla nivåer. 1996-2001 tog både EU och de nationella regeringarna en rad initiativ för att avlägsna hinder för framväxten av en framtida marknad inom det digitala området, bl. a. genom avregleringen av telemarknaden. Kultursektorns olika institutioner betraktades i denna process som viktiga aktörer vid utvecklingen av nya digitala produkter och tjänster.

EU försöker på olika sätt uppmuntra produktionen av europeiskt "e-innehåll" och lyfter i detta sammanhang ofta fram kulturarvet. Inom det femte ramprogrammet för forskning och utveckling, som antogs 1998 och som nu håller på att avslutas, finns flera delprogram med inriktning på kultur och kulturarv. Det tematiska programmet Information Society Technology (IST) syftar till utveckling av ett användarvänligt informationssamhälle och innehåller nyckelområden som System och tjänster för medborgarna, Nya arbetsmetoder och elektronisk handel, Multimediam innehåll och verktyg samt Viktig teknik och infrastruktur. Nyckelområdet Multimediam innehåll och verktyg har syftat till att förbättra och öka användbarheten hos olika informationsprodukter- och tjänster genom att utveckla metoder och modeller för hantering och tillhandahållande av digitalt innehåll. Man har bl. a. fokuserat på interaktiv, elektronisk utgivning samt digitalt arv och kulturellt innehåll.

Det femte ramprogrammet kommer att avlösas av ett sjätte med inriktning på bl. a. "knowledge management", och en första workshop på temat "Intelligent Cultural Heritage under FP6" ägde rum hösten 2001. Även det s.k. MEDIA Plus-programmet, e-Content-programmet samt Kultur 2000 motsvarar EU:s uttalade ambition att stödja digitaliseringen av kulturellt innehåll samt att främja möjligheten till samsökning i olika databaser. Syftet med Kultur 2000, EU:s ramprogram för kultur, är att skapa kulturell dialog och ömsesidig kunskap om de europeiska folkens kultur och historia. Vidare skall programmet lyfta fram och sprida kunskap om europeiskt kulturarv samt främja metoder för bevarande och skydd. Prioriterad sektor 2002 är bildkonst, 2003 gäller scenkonst och 2004 kulturarv. Ansökningsomgången 2004 kommer att omfatta kulturföremål, det intellektuella arvet, historiska arkiv och bibliotek, det arkeologiska arvet, marinarkeologiska kulturminnen, kulturplatser och kulturlandskap. Den moderna tidens kulturarv ingår dock inte i programmet.

Idén om det livslånga lärandet har förts fram av bl.a. EU, OECD och Unesco, som samtliga betonar betydelsen av att engagera diskriminerade folk- och samhällsgrupper. Ett grundläggande dokument är Unescos *Higher Education in the 21st Century* (1998). 1998-2000 pågick EU-projektet Museums, Keyworkers and Lifelong Learning inom EU:s vuxenutbildningsprogram Socrates. EU-kommissionens *Memorandum om livslångt lärande* (2000) gav upphov till en europeisk debatt om en övergripande strategi för genomförandet av det livslånga lärandet. Bakgrunden till skrivelsen var Europeiska rådets deklaration, att livslångt lärande var en förutsättning för en lyckad övergång till "en kunskapsbaserad ekonomi och ett kunskapsbaserat samhälle". Memorandumet omfattade sex centrala budskap:

- nya grundläggande färdigheter till alla
- investera mer i mänskliga resurser
- nytänkande inom undervisning och inläring
- värdesätt lärandet
- nytänkande inom studie- och yrkesvägledning
- för lärandet närmare individerna

Kommissionen uppmanade medlemsstaterna att samråda med medborgarna och de centrala aktörerna på området om innehållet i memorandumet. Efter avslutad remissomgång presenterade EU-kommissionen skrivelsen *Att förverkliga det europeiska området för livslångt lärande* (2001) där både näringslivet och offentlig sektor uppmanades att öka sina investeringar i livslångt lärande. Kommissionen pekade även ut skolor, vuxenutbildning

och högre utbildning liksom andra offentliga inrättningar, exempelvis bibliotek, som centra för lärande. En aktionsplan som skall ange bl. a. policymål och konkreta initiativ för att förverkliga ett livslångt lärande i Europa är nu på väg.

Ett meddelande från kommissionen med titeln *E-learning* publicerades 2000, och under året tog Europakommissionens direktorat för Education and Culture flera initiativ för att lägga grunden till en gemensam europeisk virtuell universitetsportal, European Virtual University Gateway. Initiativ för att bygga nationellt baserade virtuella universitet har numera tagits över hela Europa.

I Sverige har politiker efter en period av relativ tystnad börjat närma sig ABM-frågan. I Kulturutredningens slutbetänkande diskuterades ännu huruvida de tre sektorerna kunde samverka, i *Kulturpolitik* (Prop. 1996/97:3) fastslogs att ett samlat grepp var nödvändigt. Enligt 1996 års IT-proposition skulle museer och arkivmyndigheter öka tillgängligheten till kulturarvet och därför ta aktiv del i utvecklingen inom IKT. I slutbetänkandet från Kulturnät Sverige konstaterades: "ABM-samarbete har funnits relativt länge men ökad samverkan inom ABM-området är särskilt angeläget nu när både arkiv och museer är på väg att fastställa standardiserade beskrivningsregler och bygga upp nationella samkataloger." I *Ett informationssamhälle för alla* (Prop. 1999/2000:86) framhölls att den kulturella mångfalden kunde synliggöras bättre genom utnyttjandet av IKT, vidare framställdes utbyggnaden av den tekniska IT-infrastrukturen som "en kultur- och mediepolitisk fråga".

Tre motioner under 2000 berörde ABM-samverkan. I motion 2000/01:Kr292 (v) hävdades att den nya tekniken borde medföra nya arbetssätt och ökade möjligheter för allmänhet, forskare och studerande att ta del av material i arkiv, bibliotek och museer. Kulturarvet borde lyftas fram på ett tydligare sätt än tidigare och göras tillgängligt för nya grupper i hela landet. Om detta skulle kunna förverkligas måste en samordning mellan de tre sektorerna komma till stånd. I motionen föreslogs vidare en utredning om förutsättningarna för en sådan samverkan och IT-anpassning inom ABM-sektorn. Liknande tankar formulerades i motion 2000/01:Kr345 (kd). Tiden var mogen för ett samlat grepp och ABM-området borde bli föremål för en systematisk genomgång och analys. I motion 2000/01:Kr320 (s) föreslogs att Västernorrlands län skulle utses till ett särskilt försöksområde för ABM-samverkan.

I Kulturutskottets betänkande 2001/01:KrU5 bifölls delvis motionerna 2000/01:Kr292 (v) samt 2000/01:Kr345 (kd) medan motion 2000/01:Kr 320 avsågs. Utskottet betonade arkivens, bibliotekens och museernas centrala roll när det gällde medborgarnas tillgång till kulturarvet och konstaterade samtidigt, att de övergripande söksystem som fanns inom bibliotekssektorn och som var under uppbyggnad inom arkivsektorn saknades inom museisektorn. Man noterade dock att "ett större samsökningsprojekt för svenska museidatabaser" påbörjats 2001. Trots olika satsningar från såväl statlig som från de enskilda institutionernas sida var det emellertid fortfarande svårt för den enskilde att skaffa sig en samlad överblick över samlingarna inom ett visst område.

Den till KB anknutna ABM-gruppens arbete bedömdes av Kulturutskottet som förtjänstfullt, samtidigt efterlystes en analys av förutsättningarna för en vidareutveckling av "främst de statligt stödda ABM-institutionernas möjligheter att samverka sinsemellan". Analysen borde omfatta "en utvärdering av vilka långsiktiga effekter som blivit följden av de tidsbegränsade satsningar som gjorts på Sesam-projektet, Kulturarvs-IT och folkbibliotekens SUNET-anslutning". Därvid borde även göras en bedömning av i vad mån de olika satsningarna lett till att ABM-institutionerna "i någon större utsträckning kunnat ta till vara erfarenheter av olika tekniska lösningar för registrering, tillgänglighet m.m. och därmed underlättat informationsflödet inom och mellan de tre sektorerna". Behovet av samverkan och samordnad utveckling bedömdes som särskilt stor inom museiområdet, som saknade den fasta organisation som utmärkte arkiv och bibliotek. De statliga ansvarsmuseernas roll borde också belysas. Vad beträffar de organisatoriska förhållandena inom ABM-området hänvisade utskottet till den inom Kulturdepartementet pågående översynen av myndighetsstrukturen på museiområdet samt riksdagens begäran (bet. 1999/2000:11, s. 4-5, rskr. 1999/2000:177) att översynen borde innefatta en analys av museernas möjligheter till ytterligare samverkan.

I sitt budgetunderlag för 2001 hävdade Statens kulturråd, att förutsättningarna för ABM-institutionerna att hitta samverkansfördelar i Sverige aldrig blivit föremål för någon djupare analys. I Kulturrådets omvärldsanalys för 2001 diskuterades utvecklingen inom ABM-området utifrån tre perspektiv: det demokratiska, det folkbildande och det förvaltande. Likheter och skillnader mellan sektorerna lyftes fram och bland skillnaderna påtalades olika samhällsuppdrag och materialkategorier. Vidare påtalades att tillgången till samlingarna snarast var anpassad till de grupper, som redan hade intresse för och kunskap om ett visst material. IKT hade emellertid givit nya förutsättningar, när det gällde möjligheten att tillgängliggöra materialet för nya grupper.

Även IT-kommissionen har uttalat sig i ABM-frågan. Våren 2001 presenterades *Om behovet av insatser för utvecklingen av samhällets informationsstruktur* (Dnr ITK 2001/18, 2001-03-20). Bakgrunden till denna skrivelse var bl. a. kommissionens tidigare *Förslag om uppdrag till Statskontoret rörande en mjuk infrastruktur* (Dnr ITK 2000/1, 2000-01-18) samt en hearing sommaren 2000 rörande framtida digital tjänsteproduktion. IT-kommissionen framhöll i skrivelsen våren 2001, att insatser för att utveckla infostrukturen var viktig när det gällde uppbyggnaden av ett informations-samhälle för alla. På grundval av IT-kommissionens rapport *Hur blir en ny infostruktur motorn i e-Sverige* (SOU 2000:123) föreslogs, att statsmakterna skulle utveckla formerna för planering, beredning och beslut om utveckling av informationsstrukturen samt att statens roll och åtagande i sammanhanget skulle klargöras. Satsningar på en enhetlig digital information borde genomföras som pilotprojekt inom ett antal utvalda områden, däribland Kulturarvet. IT-kommissionen redovisade arbetet vid arkiv, bibliotek och museer med systematisering och digitalisering av information och hänvisade vidare till en "viktig diskussion" rörande "en organisatorisk samordning, kanske också sammanslagning, av de tre typerna av institutioner". En annan diskussion gällde "digitaliseringen av information och vilka behov och krav som samsökningstjänster kan och bör tillgodose". IT-kommissionen konstaterade, att utvecklingen i Norden och i vissa andra EU-länder, bl. a. Storbritannien, under senare tid gått mot "ett ökat integrationstänkande", vilket skulle kunna öka förutsättningarna för "ett mera fruktbart internationellt samarbete kring principer och standards för även digitalisering av information". Kommissionen framhöll "Digitalisering av kulturarvet" som ett centralt ämne inom EU:s satsningar på "innehåll och tjänsteutveckling". Även bevarandefrågorna borde lyftas fram: "digital lagringsteknik är en del av lösningen men samtidigt en del av ett framtida problem". Slutligen rekommenderade man:

Kulturrådet, i samverkan med Riksarkivet och Kungliga Biblioteket, eller en särskild utredning bör ges i uppdrag att utarbeta en strategi för fortsatt digitalisering av information i arkiv, bibliotek och museer i sådan form att samsökning och ökad samverkan underlättas. Strategin kan bygga på befintliga planer hos resp. institutioner, och omfatta alla uppgifter som kan uppfattas som okomplicerade att digitalisera. Att göra kulturinstitutionernas redan digitaliserade material tillgängligt på Internet i en enhetlig form bör prioriteras i ett första skede. Parallellt med denna del av strategiarbetet bör mer forskningsinriktade insatser göras för att se hur ett integrerat informationsmaterial bäst bör väljas ut, struktureras och bearbetas för att ge användarna internt inom institutionerna, nationellt och internationellt bästa utbyte av de framtida tjänsterna.

Kommentar

IKT tvingar till samordning och denna insikt är många gånger självklar för de involverade ABM-institutionerna. Dessutom ger IKT upphov till en kulturpolitisk och demokratisk vision, som bl. a. gäller medborgarnas rätt till information och till sitt kulturarv. Vid en genomgång av vad som sagts i ABM-frågan framstår det ändå många gånger som oklart, vilka faktorer och förväntningar som styr visionen. Vilken slutprodukt vill man ha fram? Vem är mottagare? Ligger tyngdpunkten på forskning och utveckling eller på allmänheten och kulturen? Skall ABM-institutionerna tillhandahålla neutrala instrument som databaser och digitaliserade register eller gäller uppdraget bearbetad information i form av t. ex. digitala utställningar? Är "mannen på gatan" medveten om vilka möjligheter som öppnar sig och är han intresserad av att ta del av det rika utbudet? Vilka kostnader för långtidslagring är vi beredda att bära? Vilka möjligheter finns till finansiering?

Konkurrensen om arkiv, biblioteks- och museibesökarnas tid blir allt hårdare, och varje ABM-institution måste anstränga sig alltmera för att profilera sin verksamhet. Samtidigt som chefer för kulturarvsinstitutioner välkomnar initiativ, som leder till att den egna institutionen förmår hävda sig bättre, uppmanar politiker till samverkan. För anställda inom ABM-sektorn kan det vara svårt att hitta en balans mellan delvis motstridiga krav och att veta, hur man skall prioritera bland sina arbetsuppgifter.

En annan svårighet gäller de svenska ABM-institutionernas splittring på två olika departement. Under Utbildningsdepartementet sorterar bl. a. Kungl. biblioteket, högskole- och universitetsbibliotek samt Statens ljud- och bildarkiv, medan de flesta övriga bibliotek, arkiv och museer tillhör Kulturdepartementet. Splittringen leder bl. a. till att vissa politiska direktiv går förbi aktörer, som borde ingå i ett gemensamt nätverk och vara involverade i ett utvecklingsarbete, vidare till att arkiv och bibliotek vid f.d. "lärd verk" får en otydlig placering i FoU- och budgetsammanhang. Särskilt problematisk är museisektorn med ett utpräglat blandat huvudmannaskap och brist på samordnande organisation.

Sannolikt finns inte entydiga svar på de frågor som ställts i det föregående, däremot är det nödvändigt att reda ut begreppen, formulera tydliga mål, göra prioriteringar och fördela uppgifterna. Efter flera år av nyorientering och experiment är det mycket som talar för att insikterna har ökat. Det är likväl ett bra stycke att gå innan visionen blivit verklighet.

Arkiv, bibliotek och museer

Internationella förhållanden

Biblioteken har en lång tradition när det gäller att organisera samlingarna och göra dem tillgängliga. Arkivens material, som är ordnat enligt proveniensprincipen, är i princip mera otillgängligt för den ovane användaren och vid registrering är det sällsynt med beskrivning på objektnivå. Vid museerna är beskrivning av det enskilda objektet snarare regel än undantag, men principerna för registreringen har i hög grad varierat, både när det gäller olika föremålsgrupper och när det gäller olika typer av museer. För många konstmuseer och kulturhistoriska museer har därmed också steget till datoriserade register och uppbyggnaden av databaser varit större än för arkiv och bibliotek, som successivt byggt ut sina regelverk för registrering. Vissa bromsande faktorer finns också när det gäller museernas tillgängliggörande av digitala register och databaser, fr. a. oro för säkerheten och i vissa fall även ovilja att presentera data som inte anses fullständigt tillförlitliga, t.ex. vad gäller datering.

De stora, internationella organisationerna för arkiv, bibliotek och museer är de Unesco-stödda International Council on Archives (ICA), International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) och International Council of Museums (ICOM). Inom kulturmiljöområdet finns bl. a. International Council of Monuments and Sites (ICOMOS), som arbetar inom olika internationella och nationella kommittéer.

Inom ICA finns en speciell Commission on Descriptive Standards, där arbetet med att ta fram internationella standarder och riktlinjer för beskrivning av arkivinformerat resulterat i bl. a. ISAD(G) (*General International Standard Archival Description*) samt ISAAR(CPF) (*International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families*).

IFLA har utformat bl. a. internationellt syftande regler för utformning av katalogposter, ISBD (*International Standard Bibliographic Description*) samt drivit program som Universal Bibliographic Control (UBC) och Universal Availability of Publications (UAP). Under 1980-talet utarbetades även en standard för auktoriserade namnformer, *Guidelines for Authority and Reference Entries* (GARE). Inom IFLA:s Section of Art Libraries har fr. a. amerikanska och engelska konstbibliotek - som ofta har bildsamlingar och speciella "picture librarians" - tagit initiativ inom området digital bildhantering och fört fram konstbiblioteken som en resurs vid utvecklingen av visuella hjälpmedel i universitetsutbildningen.

Museisektorn kan indelas efter sina respektive samlingsområden och man urskiljer då främst konstmuseer, historiska, kulturhistoriska, naturhistoriska och tekniska museer. Ofta finns inom de olika museerna en anknytning till pågående forskning inom respektive område, såväl vid andra institutioner som inom den egna organisationen. Uppdraget att tillhandahålla samlingarna fullföljs bl. a. genom publicering av tryckta publikationer och genom utställningar. Flera museer har också börjat presentera sina samlingar och utställningar i digital form.

Museiorganisationen ICOM är i huvudsak aktiv inom sina 28 internationella kommittéer, som arbetar med ämnen som dokumentation, friluftsmuseer och utställningar. ICOM:s kommitté för dokumentationsfrågor, CIDOC (The International Committee for Documentation of the International Council of Museums) har haft problem med att implementera standarder och skapa kontinuitet i sitt arbete. Särskilt för konstmuseerna har det amerikanska Getty Institute haft stor betydelse genom sina insatser på dokumentationsområdet. Sedan ett par år tillbaka har arbetet avstannat något, men viktig dokumentation finns fortfarande att hämta på institutets hemsida.

Utvecklingen inom IKT har inneburit en kraftig utbyggnad av internationella nätverk inom de olika sektorerna. Inom museisektorn finner man bl. a. CIMI (Computer Interchange of Museum Information), det EU-stödda EMII (European Museums' Information Institute) och MOSAIC (Museums over States and Virtual Culture), som på olika sätt arbetar för att främja implementeringen av olika standarder. Gabriel (Gateway to Europe's National Libraries) är en internetjänst, som omfattar ett fyrtiotal europeiska nationalbibliotek inom CENL (Conference of European National Libraries). Syftet är att sprida information om Europas nationalbibliotek, deras samlingar och tjänster, och att genom en delad infrastruktur främja utvecklingen av nya tjänster. Inom European Network of National Heritage Organisations (ENNHO) deltar en rad ideella organisationer inom områdena kulturarv och kulturmiljö.

Organisationen i Sverige

Arkiv

Den svenska arkivsektorn kan indelas i dels statliga, kommunala och landstingskommunala arkiv, dels enskilda arkiv och samlingar. Arkiven inom den förstnämnda sektorn är offentliga och styrs av ett fastställt regelverk. Privata arkiv inom den enskilda sektorn påverkas endast indirekt av lagstiftningen.

Arkivlagen (SFS 1990:782) reglerar de svenska arkivens verksamhet och där stadgas även, att myndigheternas arkiv är en del av det nationella kulturarvet. Enligt sin instruktion (SFS 1995:679) har Riksarkivet högsta överinseende över landets offentliga arkivväsende och är chefsmyndighet för landsarkiven, som i sin tur fungerar som arkivmyndigheter för statliga myndigheter inom sina respektive distrikt. Riksarkivet och landsarkiven sorterar under Kulturdepartementet. Eftersom landsarkiven fortfarande är egna myndigheter, använder man i dagligt tal benämningen "arkivverket" då man talar om såväl Riksarkivet som landsarkiven. Den övergripande organisationen är för närvarande föremål för en utredning.

Riksarkivet bedriver en omfattande tillsyns- och rådgivningsverksamhet, bl. a. genom föreskrifter och allmänna råd, kursverksamhet och standardiseringsarbete. Enheterna SVAR (Svensk arkivinformatiön) och Arkion arbetar på olika sätt med att tillgängliggöra arkivmaterial och arkivinformatiön. De gemensamma regelverken för arkivens förtecknande har vidareutvecklats under senare tid, vilket varit en förutsättning för uppbyggnaden av den nationella arkivdatabasen (NAD).

Bibliotek

Svensk bibliotekssektor kan indelas i folkbibliotek, forskningsbibliotek, universitets- och högskolebibliotek. Folkbiblioteken sorterar under Kulturdepartementet, forsknings-, universitets- och högskolebiblioteken under Utbildningsdepartementet. Kungl. biblioteket har den dubbla funktionen som nationalbibliotek och forskningsbibliotek inom humaniora och samhällsvetenskap och sorterar under Utbildningsdepartementet. KB tar emot pliktleveranser av svenskt tryck enligt *Lag om pliktexemplar av dokument* (SFS 1993:1392) och ansvarar även för de nationalbibliografiska tjänsterna samt för databasen LIBRIS. Statens kulturråd driver de centrala folkbiblioteksfrågorna genom att till en tredjedel finansiera länsbiblioteken men också genom att fördela bidrag och stimulera kommunbiblioteken till utveckling.

Folkbiblioteken är lokalt förankrade och har en stark folkbildningstradition, forsknings-, universitets- och högskolebiblioteken är nära knutna till landets högre utbildningsanstalter. Universitetsbiblioteken är samtidigt mottagare av de lagstadgade pliktleveranserna av det svenska trycket. Högskolebibliotekens primära uppdrag är att förse högskolans studenter med litteratur och andra media som behövs för deras utbildning.

Trots olika uppdrag och splittringen på olika departement har de olika bibliotekstyperna sedan lång tid haft relativt enhetliga och gemensamma regler för registrering av sitt material, och ett närmande mellan de olika bibliotekstyperna är märkbart. Pådrivande är bl. a. utvecklingen inom IKT och det ökade antalet studerande på olika nivåer. Högskolestudenter utnyttjar alltmera folkbibliotekens resurser, och på ett par mindre orter har man av främst ekonomiska och praktiska skäl samordnat folk- och högskolebibliotek. Samarbete mellan bibliotek av olika slag äger rum bl. a. inom ramen för Svensk biblioteksörening, som har till uppgift att arbeta för ett tydliggörande av bibliotekens roll i ett demokratiskt samhälle samt skapa opinion för och sprida kunskap om svenskt biblioteksväsende.

Bibliotekslagen (SFS 1996:1596) innehåller bestämmelser om det allmänna biblioteksväsendet och föreskriver bl. a., att varje kommun skall ha ett bibliotek och att bibliotekstjänster skall organiseras även på länsnivå. Vidare skall det finnas bibliotek i grundskolor, gymnasier och på högskolor. Ett tillägg till *Bibliotekslagen* omfattar vissa generella formuleringar om samarbete mellan fack- och forskningsbibliotek, folkbibliotek och skolbibliotek. Vidare stadgas att kommunerna ansvarar för folk- och skolbibliotek, landstingen för länsbiblioteken och för bibliotek med landstingskommunalt huvudmannaskap, staten för högskolebibliotek och vissa andra bibliotekstjänster. I högskoleförordningen stadgas på motsvarande sätt, att folkbibliotek och högskolebibliotek skall låna ut gratis sinsemellan.

Den svenska bibliotekslagstiftningen är förhållandevis svag och håller för närvarande på att revideras. Jämför man KB:s och Kulturrådets roll med RA:s, kan man konstatera, att arkivlagen är ett betydligt kraftfullare styrinstrument än den nuvarande bibliotekslagen. Arkiven har dessutom generellt en stark ställning genom att de förutom att bistå forskare och allmänhet även fungerar som förvaltningsstöd till statsapparaten.

I den kraftfulla tekniska utveckling som ägt rum inom bibliotekssektorn, har vissa större arkiv och specialbibliotek inom Kulturdepartementets område haft svårigheter att hävda sin ställning. Det gäller bl. a. arkiv och bibliotek vid Nationalmuseum och Nordiska museet, i viss mån också Riksantikvarieämbetet. Samtliga härbärgerar stora samlingar och har under lång tid tjänat inte bara sina moderorganisationer utan också en vidare krets av universitetsinstitutioner, specialister, privatforskare och intresserad allmänhet. I en krympande offentlig ekonomi blir dessa arkiv och bibliotek hotfulla gökungar i boet, moderorganisationernas anslag till deras verksamhet krymper och bristen på resurser leder till reducerad tillgänglighet.

Museer

Museilagrar finns i Danmark och Finland och i Norge förbereds en sådan lag. I Sverige har frågan om en museilag inte stått på den politiska dagordningen. Svenska museer har heller inte en lika fast organisation som arkiv och bibliotek och fastän deras situation utretts vid flera tillfällen, har man inte kommit fram till någon lösning. Det s.k. ansvarsmuseisystemet har dessutom alltmera urholkats och tiden är sedan länge inne för en radikal översyn.

De centrala museerna sorterar under Kulturdepartementet, dessutom finns museer på regional och lokal nivå. Eftersom vissa centrala museer är s.k. ansvarsmuseer, har de en uppgift som samordnande och rådgivande organ gentemot övriga museer. Länsmuseum fungerar i hög grad som centralmuseer inom sina respektive regioner och har ett förhållandevis välfungerande samarbete. De kommunala museerna står dock i hög grad utanför detta nätverk. Landets 1 300 hembygdsgårdar och hembygdskonsulenter samverkar fr. a. med länsmuseumerna.

Statens kulturråd svarar för en stor del av de statliga insatserna på museiområdet, dels genom att fördela bidrag, dels genom att driva utvecklingsfrågor. Anslagen till länsmuseumerna fördelas i samråd med Riksantikvarieämbetet. Kulturrådet är dessutom regeringens sakkunnighetsorgan i museifrågor. Det samordnande ansvaret är mycket begränsat, och centralmuseumerna sköter själva sina kontakter med departementet.

En viss samverkan inom museisektorn sker ändå på flera nivåer och genom en rad olika organisationer. Svenska museiföreningen är samarbetsforum för landets olika museer och arbetar med bl. a. utbildningsfrågor, fortbildning, internationalisering och debatt. Museiföreningen står också bakom Museiveckan, årets stora nationella sammankomst för museianställda. Inom föreningen finns en rad intressegrupper, dessutom samverkar man med bl. a. Centralmuseumernas samarbetsråd, Dokumentärfotogruppen Adomus, Film- och videokommittén, Forum för utställare, Friluftsmuseumerna, Frontpersonalen, Fuism/museipedagogerna, Förbundet Sveriges Museivänföreningar, Föreningen Forum för utställare, ICOM Sverige, MABBAS (arkiv-, biblioteks- och bildarkivpersonal), Museiadministrativa föreningen, Museichefskollegiet i Stockholm, Museifotograferna, Mustang (nätverk för unga, obundna kultur- och museiarbetare), NAMSA (Naturhistoriska museernas samarbetsorgan), Nordiska konservatorsförbundet, Nätet kvinnor-museer, Rådet för museivetenskaplig forskning, Samdok (Samtidsdokumentation vid Sveriges museer), SAMSÄK (samarbetsorganet för säkerhetsfrågor) och Stockholms museiinformatorsförening.

Kulturmiljövård

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) sorterar under Kulturdepartementet och är central förvaltningsmyndighet för frågor rörande kulturmiljö och kulturarv. Grunden för kulturmiljövården är ytterst de kulturpolitiska mål som riksdagen beslutade om hösten 1996 (prop. 1996/97:3, bet. 1996/97: KrU1, rskr. 1996/97:129). Av de mål som formuleras i Kulturutredningens slutbetänkande gäller för kulturmiljöområdet främst det "att bevara och bruka kulturarvet".

RAÄ ansvarar tillsammans med länsstyrelserna och länsmuseumerna för att kulturarvet bevaras och brukas. Vid myndigheten finns även samlingar. Vitterhetsakademiens bibliotek är landets främsta specialbibliotek inom arkeologi, medeltidens konst- och byggnadshistoria, numismatik och kulturmiljövård, Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) har omfattande samlingar av såväl textdokument som bilder.

ICOMOS har inte någon svensk enhet som t. ex. Svenska ICOM, men RAÄ är representerat inom organisationen och har en viss nationellt samordnande funktion.

Till kulturmiljövårdssektorn hör även hembygdsföreningarna och deras riksorganisation Sveriges Hembygdsförbund, som erhåller anslag från RAÄ för upplysningsverksamhet inom kulturmiljöområdet.

Förbundet har flera kontakter med olika institutioner inom ABM-sektorn och är representerat bl. a. inom SVAR:s s.k. produktråd, som består av företrädare för olika användargrupper. Sveriges Hembygdsförbund är dessutom engagerat i ENNHO.

Samverkan över sektorsgränserna

Utlandet

De överstatliga organisationerna har tagit flera initiativ för att stimulera samverkan inom ABM-området. Här kan nämnas bl. a. Unescos arbete och en guide med titeln *Safeguarding the Documentary Heritage* (1998), upprättad inom ramen för Memory of the World Programme som inkluderar delprojekt, där både arkiv och bibliotek deltar. Inom biblioteksorganisationen IFLA samverkar programmet för bevarande och konservering, Preservation and Conservation (PAC), och programmet för tillgängliggörande av publikationer, Universal Availability of Publications (UAP), för att med stöd av Unesco och inom ramen för dess Memory of the World Programme skapa överblick över de digitaliseringsprogram, som pågår vid större kulturarvsinstitutioner runt om i världen. Målet är att skapa ett virtuellt bibliotek och upprätta en lista över nationellt betydelsefulla och digitaliserade samlingar. De mest centrala av dessa skall senare integreras i Memory of the World Register.

När ICA och IFLA båda höll världskongress i Beijing 1996 undertecknades *The Beijing Agenda*, ett samarbetsprotokoll som redovisar ett antal möjliga områden för samverkan, bl. a.:

- lagring, återsökning och spridning av texter, bilder och muntlig information
- utveckling och införande av internationella standarder för digitalt material
- utveckling av kunskap och teknik för bevarande och vård av arkiv- och biblioteksmaterial
- strategier för harmonisering av utbildningsprogram för arkivarier och bibliotekarier
- stärkande av användarperspektivet i upphovsrättsliga frågor

Ser man till förhållandena i andra länder, uppvisar situationen i de olika nordiska länderna störst likhet vad gäller kulturpolitisk styrning och organisation av de olika sektorerna. På senare tid har emellertid Norge tagit ett mera självständigt grepp om hela ABM-sektorn.

ABM-konceptet är sedan något decennium aktuellt i flera länder och i de flesta fall har utvecklingen på central nivå, som t. ex. i Canada, initierats genom att nationalarkiv och nationalbibliotek närmast sig varandra. I USA startades i början av 1990-talet Coalition for Networked Information (CNI) som ett försök att etablera ett forum där man kunde diskutera nya idéer och lösningar i byggandet av det nya IT-samhället. 1993 startade National Initiative for a Networked Cultural Heritage (NINCH) som ett samarbetsprojekt mellan American Council of Learned Societies, Coalition for Networked Information och Getty Information Institute. Hösten 1994 publicerades *Humanities and Arts on the Information Highways*, som innehöll ett program för hur man skulle ge alla amerikaner tillgång till sitt kulturarv. NINCH är i dag en ideell sammanslutning av organisationer inom konst, humaniora och samhällsvetenskaper, som gemensamt planerar för utvecklingen av en digital miljö. I programmet ingår bl. a. tre primära "policies": *Core Values Statement*, *Advocacy Statement* och *Copyright Policy Statement*. Copyright-frågan har stått på dagordningen vid en rad tillfällen och i *NINCH Copyright Statement* förespråkas en balans mellan lagtexten och principen om allmänhetens och utbildningssektorns tillgång till kulturarvet. NINCH förhåller sig aktivt i frågan och hävdar, att copyright-bestämmelserna är det främsta instrumentet för att upprätta denna balans. Tillgången till kulturarvet betraktas som beroende av såväl ett långsiktigt bevarande av digitalt material som av tillgången till samma material i dess ursprungliga fysiska form. Vidare hävdar NINCH respekten för de digitaliserade föremålens autenticitet och integritet liksom för den privata integriteten.

Även äldre institutioner har tagit upp ABM-tankens och den var också ett övergripande tema, då Getty Information Institute och University of California (UCLA) sommaren 1999 anordnade en gemensam utbildning för arkiv, bibliotek och museer.

Det fotografiska området har visat sig vara ett naturligt område för ABM-samverkan. Skälet för detta är, att institutioner inom samtliga ABM-sektorer har fotografier i sina samlingar och att frågeställningarna i samband med insamling, mottagande, bevarande, konservering, upphovsrätt, digitalisering, tillgängliggörande och förmedling är av likartad karaktär. I flera länder har man också inrättat samordningsorgan för hantering av fotografiskt material. Bland de stora amerikanska satsningarna märks AMICO (Art Museum Image Consortium) som drivs av ett privat, icke vinstdrivande företag av de inom museivärlden välkända personerna Jennifer Trant och David Bearman. AMICO har byggts upp för att kunna fungera som en förmedlande länk mellan å ena sidan arkiv, bibliotek och museer som leverantörer av visuell material, å den andra sidan universitet och högskolor

som utnyttjar detta i sin undervisning. Bearman är även utgivare av *Archives and Museum Informatics*, en viktig tidskrift inom ABM-området.

Picture Australia startade 1998 som ett bildsökingsprojekt men har sedan 2000 en permanent karaktär. Verksamheten bygger på förutsättningen, att en rad australiensiska kulturarvsinstitutioner gått samman för att tillhandahålla kulturarvet såsom det dokumenterats i bild. För att kunna genomföra detta har man enats kring vissa gemensamma standarder, t. ex. Dublin Core för metadata och *Australian Pictorial Thesaurus* vid motivindexering.

Inom arkivvärlden märks ett påtagligt ökat intresse för bildmaterial inklusive fotografiskt material. Inom det EU-stödda EVA (The European Visual Archive) får man numera via nätet tillgång till historiskt fotografiskt material i London Metropolitan Archives samt Stadsarchief Antwerpen. Vidare har det sektorsövergripande Safeguarding European Photographic Images for Access (SEPIA), som stöds av European Commission on Preservation and Access (ECPA), betytt mycket för att öka medvetenheten om fotografiet som en del av kulturarvet. I Norge har fotografiet länge haft en jämförelsevis stark ställning inom kulturarvssektorn och där finns även ett sektorsövergripande samarbete. Ett fotosekretariat med samordnande och rådgivande funktion finns och är knutet till Norsk museumsutveckling. Nasjonalbibliotekets avdelning i Rana har ett särskilt ansvar och Galleri Nor, en databas med bildmaterial från flera centrala fotosamlingar, finns sökbar på nätet.

Under de senaste åren har den initiala entusiasmen för utvecklingen inom IKT avtagit något. IT-bubblan sprack, och många vaknade upp till en betydligt bistrare verklighet än den som ursprungligen målats upp. Som avgörande hinder framstod bl. a. användarnas förväntan på att Internet skulle vara gratis och vidare copyrightfrågan, som inte var löst. Samtidigt måste man konstatera, att allmänhetens krav på tillgång till kulturarvet hela tiden har ökat liksom de kvalitativa kraven på innehåll och form.

Det finns anledning att räkna med, att vi nu är inne i en fas av nödvändig tillnyktring och att behovet av fördjupad analys har ökat. Behovet av samordning har också blivit alltmera påtagligt. Många standarder inom IKT-området berör inte enbart ABM-sektorn utan i princip hela statsförvaltningen inom ett land. I England har man därför börjat bygga upp ett speciellt "e-government", som skall utgöra basen för en övergripande IKT-strategi för hela statsförvaltningen. Samordningssträvanden märks även inom British Council, som snart håller en andra konferens på temat "Towards an Information Society for all" (TISA). I vissa länder har man tagit övergripande kulturpolitiska initiativ för att påskynda en samordning på olika nivåer. Mot det fria nätverksbyggande som bl. a. NINCH representerar, står två olika europeiska initiativ på nationell, statlig nivå: engelska Resource och norska ABM-utveckling.

Storbritannien: Resource

I Storbritannien sorterar bibliotek och museer under Department for Culture, Media and Sport (DCMS), medan Public Records Office (PRO) - som närmast motsvarar vårt Riksarkiv - tillhör The Lord Chancellor's Department. En viktig funktion i arkivsammanhanget är Historical Manuscript Commission (HMC), som byggt upp ett nationalregister över enskilda arkiv enligt en samverkansmodell liknande den som gäller för svenska Nationella arkivdatabasen (NAD).

Inom kultursektorn fanns tidigare två viktiga organisationer: Museums and Galleries Commission (MGC) och Library and Information Commission (LIC), båda så kallade "Non-Departmental Public Bodies". När Labour och Tony Blair övertog regeringsmakten i Storbritannien 1997 beslutades om en allmän översyn av offentlig sektor och man fann då, att ingen av dessa organisationer längre kunde leva upp till rollen som regeringens rådgivare. I deras ställe efterlystes därför en ny organisationsstruktur, som skulle ge möjlighet till helhetssyn och som även skulle omfatta arkivsektorn.

Beslutet om en ny organisation fattades i slutet av 1998 och 2000 etablerades Resource, liksom sina föregångare en "Non-Departmental Public Body". Organisationen har ett sextiotal anställda, dvs. ungefär lika många som Statens kulturråd, och en initial årsbudget på omkring 20 miljoner pund i statsbidrag. Resource har inte en förvaltande roll utan skall vara ett strategiskt organ liksom en mellanhand och en rådgivare för såväl departement som ABM-sektor. Uppgiften är bl. a. att initiera förändring, formulera idéer och fastställa handlingsplaner. Resource söker dessutom aktivt samarbete med relevanta nationella och internationella organisationer i olika uppgifter, bl. a. digitalisering, standardisering, upphovsrätt och utbildning.

Den modell för kulturpolitisk styrning som utvecklats vid Resource präglas i hög grad av EU:s syn på ABM-sektorn som en helhet. Viktiga principer i arbetet är främjandet av tvärsektorieellt arbete, partnerskap och samarbete, brukarperspektiv, social integration och social mångfald. Resource har också påtalat behovet av ökad kunskap inom sitt område och påtagit sig ansvaret för att forskning och utveckling inom ABM skall hålla en hög vetenskaplig kvalitet.

De flesta nationella museer och utställningshallar får sina medel direkt från DCMS, men i Skottland, Wales och Nordirland sorterar motsvarande institutioner under respektive nationellt departement. British Library och Public Lending Right (jfr Sveriges Författarfond) får sina anslag via DCMS, som även ansvarar för regelverket för "public libraries", dvs. folkbiblioteken. Universitetsbibliotek och universitetsmuseer får uppdrag och anslag via Department for Education and Skills. Regionala arkiv får anslag av Resource liksom av regionala och lokala finansierare. Särskilda resurser från Resource söks vanligtvis utifrån speciella program eller projekt.

En rad dokument har publicerats inom Resource, bl. a. olika standarder inom ABM-området. Under senare tid har man undersökt möjligheterna att förbättra handikappades tillgång till arkiv, bibliotek och museer, vidare har man satsat närmare 11 miljoner pund på elementär datautbildning i bibliotek och olika lokala centra. I rapporten *A Learning and Access Standard for Museums, Archives and Libraries* (2001) definieras "lärande" ("learning") som "a process of active engagement with experience" och varje arkiv, bibliotek och museum sägs i enlighet med denna definition kunna erbjuda en lärandeupplevelse genom e-lärande. *Fair Funding : the Impact on Museum & Archive Education Services* (2001) beskriver ett forskningsprojekt som stötts av Resource. Termen "fair funding" avser den metodik som tillämpas av lokala utbildningsmyndigheter vid fördelningen av medel till olika skolor. Bakgrunden till själva projektet var, att det rådande systemet ansågs missgynna arkivens och bibliotekens möjligheter att tillhandahålla utbildningstjänster. Rapporten *Renaissance in the Regions : a New Vision for England's Museums* (2001) presenterar en övergripande strategisk plan för regionala museer och utställningshallar, som under en femårsperiod skall genomgå ett utvecklingsprogram. I var och en av Englands nio olika regioner skall man skapa ett centrum eller ett nav med ett ledande museum och upp till tre medlemsmuseer eller "satelliter", som tillsammans skall utgöra en förebild för andra museer, när det gäller ledarskap och tillämpningen av de olika standarder, som Resource utvecklar och vill implementera. Regeringen skall för detta ändamål anslå omkring 267 miljoner pund utöver de ordinarie anslag, som kommer från regionala myndigheter eller från annat håll. Liknande planer finns för arkiv- och bibliotekssektorerna.

Cornucopia är en online-databas som har utvecklats av Resource de sista två åren och som innehåller detaljerad information om samlingarna i brittiska museer. Databasen utvecklas successivt och kommer även att omfatta ny information till museerna, liksom länkar till andra föremålsdatabaser på webben. Genom en standardiserad uppbyggnad av informationen anses Cornucopia bereda väg för en nationell ABM-portal.

Flera skäl talar för att den brittiska staten fr.o.m. 2003 kommer att skapa regionala Resource, som då får det huvudsakliga ansvaret för kontakterna med regionala institutioner. Därmed kommer det centrala Resource att arbeta mera med internationellt arbete, forskning och utveckling.

Norge: ABM-utveckling

I Norge sorterar ABM-sektorns olika institutioner under Kultur- og kirke departementet samt Utdannings- og forskningsdepartementet. Under kulturdepartementet ligger de flesta arkiv, bibliotek och museer liksom sektorsövergripande organ som Statens bibliotekstilsyn och Norsk museumsutvikling. Under utbildningsdepartementet sorterar bl. a. de stora universitetsbiblioteken.

Hösten 1998 inleddes i Norge arbetet med en så kallad stortingsmelding - ett politiskt dokument som regeringen översänder till Stortinget för behandling - rörande norska arkiv, bibliotek och museer. Syftet var bl. a. att placera kulturarvsinstitutionerna inom ramen för en samhällskontext, och utgångspunkten var liksom i Storbritannien ett brukarperspektiv. De ABM-gemensamma aspekterna koncentrerades kring nyckelbegrepp som tillgänglighet, relevans, kvalitet och effektiv förmedling.

I slutet av 1999 framlades meldingen *Kjelder till kunnskap og oppleving : om arkiv, bibliotek og museum i ei ITK-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet*. Dokumentet fastställer vilka faktorer som förenar arkiv, bibliotek och museer, främst:

- alla förvaltar material som fungerar som informations- och källunderlag för historisk kunskap och för dagsaktuella ställningstaganden

- alla arbetar systematiskt med dokumentation och måste därför ha en medveten och utarbetad policy när det gäller vad som skall samlas in och bevaras
- informationsbehandling är en central faktor för samtliga sektorer, och flera problemområden inom IKT är därför gemensamma eller likartade
- kopplingen till utbildnings- och forskningssektorn är tydlig hos samtliga sektorer och i takt med att principen om det livslånga lärandet institutionaliseras, blir dessa kopplingar ännu tydligare
- förmedlingsarbetet inom samtliga sektorer bygger i hög grad på en folkbildningsideologi med likartade metoder och former för förmedling
- ur brukarens synpunkt är det mera väsentligt att få den information man söker än att få den från en viss institution

I meldingen framhölls att institutionerna inte var ett mål i sig utan organisatoriska lösningar och resurser, som samhället etablerat för att uppnå vissa samhällsmål vars värden man enats kring. Vidare föreslogs en strukturell förändring samt en ekonomisk styrning av ABM-sektorn. På det strukturella planet borde enligt mönster av engelska Resource inrättas ett nytt, gemensamt strategiskt organ: ABM-utveckling, Kulturdepartementets kompetanse- och samordningsorgan för arkiv, bibliotek och museum. På det ekonomiska planet föreslogs att kulturdepartementet utöver ordinarie anslag skulle avsätta 414 miljoner kronor under en femårsperiod. Anslaget skulle satsas dels på en generell standardhöjning inom de olika delsektorena, dels på målinriktade och tidsbegränsade insatser.

Ett halvår före stortingsmeldingens behandling hade Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet och kulturdepartementet tillsatt en kommitté, som snabbt skulle komma fram med konkreta förslag till samarbetsområden för arkiv, bibliotek och museer. Våren 2001 framlade Arbidsgruppe for IT og andre sektorovergripende spørsmål innenfor bibliotek, arkiv og museum rapporten *TverrsAMBand*. I den refereras vid flera tillfällen till stortingsmeldingen men det konkreta förslaget dryftas egentligen inte, i stället tillstyrks rent allmänt behovet av samordning och vidare hävdas, att den bör ske på departementsövergripande nivå. I rapporten framläggs en rad förslag som rör bl. a. Kulturnett Norge, digitalisering av arkiv och samlingar, bevarande och förmedling av fotografier, bibliotek och fjärrlån, privatarkiv samt säkring av offentlig tillgång till arkiv och samlingar.

Förslaget antogs 2000 av Stortinget och enligt planerna skall ABM-utveckling vara i funktion på nyåret 2003. Organisationen skall vara tvärsektoriell och departementsövergripande, besitta hög kompetens och ha tillräckliga resurser för att kunna ta det nödvändiga greppet. Riksbibliotekstjenesten (RBT), Statens bibliotekstilsyn och Norsk museumsutvikling skall utgöra basen i nyetableringen. Mandat, styrform, ansvarsområden och arbetsuppgifter skall läggas upp i detalj och gränsdragningen mellan ABM-utveckling, Arkivverket samt Nasjonalbiblioteket preciseras. Administrativt skall den nya organisationen sortera under kulturdepartementet och finansieras via dess budget. Även andra departement, t. ex. Utdannings- og forskningsdepartementet, kan komma i fråga som anslagsgivare när det gäller projekt, som berör speciella institutioner inom respektive sektor.

De tre ABM-institutionerna är nu samlokaliserade i Oslo, men formellt kommer Riksbibliotekstjenesten, Statens bibliotekstilsyn och Norsk museumsutvikling att bestå som egna organ under 2002 och ha sina egna budgetar. Samtidigt har ABM-utveckling fått särskilda startanslag. Enligt den aktuella planen skall ABM-utveckling profilera sig som ett strategiskt utvecklingsorgan och med utgångspunkt i en starkt grundkompetens inom arkiv-, biblioteks- och museifacken verka för att både bestånds- och samlingsbaserade resurser och externa resurser inom dokumentations-, informations- och upplevelseområdet tillgängliggörs rationellt och effektivt. Inom ramen för den övergripande prioriteringen skall organisationen säkra en god balans mellan långsiktiga bevarandehänsyn, forskning och förmedling. I arbetet med konkreta initiativ och lösningar skall ABM-utveckling värdera utifrån principen om överordnade nationella intressen, men samtidigt kunna främja projekt av regional och lokal karaktär liksom initiativ, som gäller en mindre grupp av institutioner. Samråd och dialog med de sektorsspecifika institutionerna framhålls som angeläget, samtidigt skall ABM-utveckling på den övergripande nivån organiseras efter funktionella och ej sektorsspecifika kriterier. Den överordnade funktionen skall vara att tillvarata utvecklings- och koordineringsansvaret för hela ABM-sektorn.

Utöver den grundläggande budgeten skall ABM-utveckling ha fasta projekt- och utvecklingsmedel. Det betonas dessutom att organisationen inte kan fastställa bindande riktlinjer eller standarder, som får ekonomiska konsekvenser för berörda institutioner utan att detta godkänns av ansvarigt departement.

En interimstyrelse för ABM-utveckling har nyligen utsetts. Till organisationen skall dessutom knytas ett eller flera kontaktföra, som säkrar goda förbindelser med Riksarkivaren, Nasjonalbiblioteket, Riksantikvaren samt en rad andra berörda institutioner.

Sverige

Liksom i andra länder har samverkan mellan arkiv, bibliotek och museer förekommit i Sverige långt innan ABM-tanken föddes. Konkurrens mellan sektorerna har också funnits, och när Birger Steckzén – krigsarkivarie 1921-59 – för drygt femtio år sedan yttrade sig om ”Gränsdragningen mellan arkiv, bibliotek och museer”, konstaterade han i många fall ”en osund konkurrens” - bl. a. när det gällde förvärv av enskilda arkiv - och efterlyste i dess ställe en klar gränsdragning för att utifrån den kunna bygga upp ett förtroendefullt samarbete.

Närmandet mellan arkiv- och bibliotekssektorn har visat sig bl. a. i det utvidgade samarbetet mellan Kungl. biblioteket och Riksarkivet. Liksom i utlandet saknas däremot på central nivå ett utbyggt samarbete med museerna. Man kan dessutom iaktta en viss motvilja hos de olika institutionerna, när det gäller en eventuell politisk styrning, bl. a. har riksarkivarien betonat att samarbetet måste komma inifrån, och att det bör gälla ”konkreta, målinriktade projekt”.

Centrala ABM-initiativ

Utvecklingen av LIBRIS påbörjades i slutet av 1960-talet och initierades som ett stöd i bibliotekens utbyte av bibliografisk information. Denna omfattande databas innehåller information om böcker och annan litteratur, främst i svenska forskningsbibliotek inklusive flera centrala museibibliotek och den kan därmed beskrivas som ett samverkansprojekt. På liknande sätt omfattar NAD, som utvecklades ett par decennier senare, arkivmaterial inom samtliga ABM-sektorer.

Den kortlivade Delegationen för teknisk och vetenskaplig informationsförsörjning (DFI, SFS 1979:479) skulle enligt sitt uppdrag handha frågor om övergripande planering och samordning av informationsförsörjningen för forsknings- och utvecklingsarbete eller liknande verksamhet. I princip innebar detta att DFI även skulle utöva tillsyn inom hela ABM-sektorn. Ett tidigt projekt med ABM-inriktning var Datoriserad registrering av enskilda arkiv (1985-1986), som omfattade enskilda arkiv inom alla tre ABM-sektorer. Vissa försök med digitalisering genomfördes också på initiativ av DFI.

Under 1980-talet intog DFI en maktställning och bland uppnådda resultat kan nämnas genomförandet av det så kallade ansvarsbibliotekssystemet. När DFI 1988 lades ner, fattades beslutet mot bakgrund av en utbredd uppfattning om att man inte lyckats avgränsa och precisera sitt ansvarsområde och att organisationen därför inte blivit tillräckligt effektiv. Nyckelordet i samband med nedläggningen var ”sektorisering”. I stället för en stor övergripande organisation skapades BIBSAM, Kungl. bibliotekets sekretariat (numera avdelning) för nationell planering och samordning. Forskningsrådsnämnden (FRN) fick överta rollen som samordnare av forskning inom biblioteks- och informationsvetenskap, och Riksarkivet och Riksantikvarieämbetet fick särskilda medel för samordning och utveckling inom sina respektive sektorer.

1985 tog man inom Svenska Museiföreningen initiativ till bildandet av MABBAS, en intresseförening för anställda vid museernas arkiv, bibliotek och bildarkiv, och 1992 konstituerades MABBAS som en självständig, ideell förening med egna stadgar. Under senare tid har MABBAS i hög grad arbetat med vad man kan kalla gränssnittet mot besökaren och anordnat seminarier på olika teman, t. ex. faktarummens verksamhet, barns och ungdomars tillgång till museernas arkiv och bibliotek, dokumentationsfrågor och ny informationsteknologi. Föreningen är också remissinstans i frågor, som rör arkiv och bibliotek inom museer. I realiteten representerar dock MABBAS nästan uteslutande institutioner på lokal och regional nivå.

1993 inrättades NAD-rådet som ett rådgivande organ till de personer inom Riksarkivet, som skulle leda utvecklingen av en nationell arkivdatabas. NAD-rådet kom att bli modell för det något senare Fotorådet, ett rådgivande organ till Fotosekretariatet vid Nordiska museet. NAD-rådet existerar fortfarande men är inte aktivt.

Nordiska museet som nationell ABM-samordnare

Nordiska museet är sedan 1880 en stiftelse, och när den nuvarande museibygnaden kom till - den stod delvis färdig till Stockholms-utställningen 1897 - var arkiv- och biblioteksfunktionerna redan intänkta. Denna omständighet har givit museet speciella förutsättningar att utveckla en ABM-orientering. Nordiska museet har

dessutom alltsedan starten spelat en viktig roll som samordnare av de kulturhistoriska museerna och är sedan 1986 ansvarsmuseum för etnologi.

En viktig verksamhet är Samdok, bildat 1977 som de svenska kulturhistoriska museernas samarbetsorganisation för samtidsinriktad insamling, dokumentation och forskning. Ett särskilt Samdoksekretariat finns vid museet. Försök till praktisk samverkan inom området registrering har också genomförts. Verksamheten vid registreringscentralen i Älvsbyn som inleddes 1982 var ett led i Nordiska museets ansvarsmuseisatsning. 1984 var man klar med inmatningen av Nordiska museets föremålssamling, därefter fortsatte man med de regionala och de större kommunala museernas samlingar. Den samdatabas som funnits sedan dess har använts dels på distans av de museer vars samlingar registrerats, dels som bas för dessa museers eget fortsatta arbete på så vis att det enskilda museet fått sina dataposter överförda till egna datorer.

Det förslag till enhetliga principer som 1985 lades fram av Samordningsgruppen för dokumentationsfrågor vid museerna (SAMOREG) i rapporten *Samordnad dokumentation av museernas föremåls- och bildsamlingar* fick aldrig något fullständigt genomslag. För regionala och lokala museer har SAMOREG däremot haft större betydelse. Modellen var betydligt enklare än den man arbetat efter vid registreringscentralen i Älvsbyn, vilket innebar att resurssvaga museer vågade ta itu med registreringen.

I samband med skapandet av samarbetsorganisationen INSAM (Informationssystem i samverkan vid svenska museer) 1990 tog Nordiska museet ytterligare ett samordnande initiativ, som denna gång gällde museernas användning av modern informationsteknologi. INSAM hade ett hundratal medlemmar och styrdes av ett råd som valdes av medlemmarna. Ordförande i rådet utsågs av Nordiska museet, som också svarade för INSAM:s sekretariat och dess kostnader. Vissa av rådets medlemmar deltog aktivt i INSAM:s olika projekt.

INSAM:s ambitiösa program omfattade bl. a. utformning av riktlinjer för hur information skall registreras, framtagande av auktoriteter, tesaurusar och en dataelementkatalog för föremål samt anordnande av utbildning och elektroniska konferenser. Det första året ägnades främst åt uppbyggnaden av SWETERM, en gemensam datastandard för hantering av museernas olika informationskällor. INSAM:s fortsatta utveckling präglades i hög grad av idén att integrera informationen om föremålsbestånden med information om bibliotekens och arkivens samlingar. Ett omfattande arbete lades även ner på utvecklingen av General Pro, som var tänkt att fungera som ett generellt verktyg för registrering av museernas samlingar. 1997 beviljades INSAM Sesam-medel om 2, 2 miljoner kronor för en rad olika projekt, 1998 ytterligare 2 miljoner kronor från KK-stiftelsen för att vidareutveckla den utbildning som påbörjats under Sesam-projektet. Året därpå stod det emellertid klart, att utbildningsprogrammet inte kunnat genomföras såsom planerat och att den allmänna uppslutningen kring INSAM avtagit.

När INSAM år 2000 lades ner hävdade verksamhetens företrädare, att främjandefasen var över, att förutsättningarna för en organisation av detta slag inte längre existerade samt att det krävdes andra slags insatser av ”mera kontinuerlig och praktisk art”. Utomstående bedömare har dock hävdad, att orsaken till nedläggningen snarast var Nordiska museets försämrade ekonomi och obenägenhet att stödja kostnadskrävande samarbetsprojekt. En bidragande orsak till den bristande uppslutningen i museivärlden var troligtvis även ett alltför långt avstånd mellan å ena sidan INSAM:s ambitioner och planer och den ordinära museimannens perspektiv.

Nordiska museet har även påtagit sig ett särskilt ansvar för kulturhistorisk fotografi. Bakgrunden till initiativet var den utredning som tillsattes 1979 av Statens kulturråd och som utmynnade i rapporten *Vem skall rädda bilden?* Som ett resultat av den inrättades 1984 en fotokonsulenttjänst vid Statens kulturråd. Uppgiften var främst att inventera behoven vid läns museerna och hjälpa dem att inrätta bildarkiv. Resolutioner i samband med den fjärde fotohistoriska konferensen och en skrivelse från Svenska Fotografers Förbund 1989 om inrättandet av ett fotosekretariat ledde till att Nordiska museet fick medel för att på försök inrätta en halvtidstjänst 1990/91. 1991/92 fick museet extra medel för att på lång sikt kunna bygga upp ett fotosekretariat.

I museets egen utredning *Foto i focus* (1992) föreslogs inrättandet av ett fotosekretariat som skulle styras av ett fotoråd. Sekretariatets bemanning skulle motsvara ett visst antal funktioner:

- en registreringsfunktion
- en fotokonservator
- en assistent för ordningsarbeten
- en sekreterare för bildbyråfunktionen
- projektanställd personal för kundtjänstuppbyggnaden

I december 1993 permanentades verksamheten vid fotosekretariatet genom inrättandet av en föreståndartjänst på heltid. Fotosekretariatet var tänkt att fungera som ett central forum för utbyte av erfarenheter, samordning och rådgivning för museer och andra fotosamlade och fotobevarande institutioner, fotografernas organisationer och enskilda personer. När det bildades stod följande uppgifter på dagordningen:

- samordna utvecklingen av system för förvaring, vård, registrering och tillgängliggörande av svenska kulturhistoriska fotografisamlingar
- skapa och tillhandahålla en nationell fotodatabas med uppgifter om fotografiska samlingar i Sverige
- bistå med konserverings- och materialkunskap
- verka för ett utvidgat samarbete mellan fotografer och fotobevarande institutioner
- i samarbete med Samdok ge råd när det gäller insamling och dokumentation av fotografi
- initiera forskning och tillhandahålla information om forskningsresultat inom det fotografiska området
- bidra till utvecklingen av dokumentär fotografi inom och utanför museerna
- medverka till lösningar av avtalsmässiga frågor och standardiseringsfrågor

Fotosekretariatets verksamhet leds av *Fotorådet* som inrättades 1993 med representanter för arkiv, bibliotek och museer samt Svenska Fotografers Förbund. Fotorådet skulle enligt planen vara ett rådgivande organ och dessutom fastställa sekretariatets budget och verksamhetsplan. Den bemanning av Fotosekretariatet som planerades blev aldrig verklighet och att arbetet genom åren trots allt kunnat bedrivas med sådan framgång, beror bl. a. på att Fotorådets ledamöter i hög grad ställt sina egna institutioners resurser till förfogande i olika arbetsgrupper. Fotorådet står bakom bl. a. handböcker och utbildning om insamling, gallring, vård, registrering och tillgängliggörande av fotografi. Det viktigaste bidraget är en dataelementkatalog för fotografier. Vidare har Fotorådet arrangerat konferenser, initierat och stött fotografiska projekt och forskning samt tagit initiativ till översättning av en viktig handbok från Getty Institute, Howard Bessers och Jennifer Trants *Introduction to Imaging* (1995, svensk översättning: *Introduktion till bilddigitalisering*, 1998).

Fotorådet samarbetar sedan flera år med Riksarkivet kring utvecklingen av en nationell fotodatabas. Lösningen bygger på att Arkis II, arkivens webbaserade databas som administreras av Riksarkivets NAD-enhet, har fått en inmatningsmodul för fotografi och att en distribuerad registrering på objekt- eller beståndsnivå efterhand kan påbörjas. Arbetet med utvecklingen av den nationella fotodatabasen har kännetecknats av bristande resurser och stora frivilliga arbetsinsatser. Under tiden har flera fotobevarande institutioner hunnit utveckla egna system eller ansluta sig till redan existerande, bl. a. SOFIE som utvecklats av Västerbottens länsmuseum. Moderna Museet utnyttjar det internationellt gångbara databasprogrammet The Museum System (TMS), bl. a. för sin registrering av fotografier, och Stockholms stadsmuseum är på väg att utveckla en egen databas för sina fotografiska samlingar.

1998 inrättades vid Nordiska museet *Centrum för kulturhistorisk fotografi*, där Fotosekretariatets verksamhet, museets bildbyrå samt dess fotoateljé kom att ingå. 1999 utvidgades Fotorådet med representanter för Moderna Museet, Kommunala museers samarbetsråd och Riksantikvarieämbetet. Samtidigt försämrades museets ekonomi, Fotosekretariatet försvagades och ansvaret för den samordnande och rådgivande verksamheten blev alltmera otidlig. För något år sedan var Fotosekretariatets framtid ifrågasatt men i Nordiska museets regleringsbrev för 2001 fastställdes, att museet skall avsätta minst 500 000 till denna verksamhet.

Kulturnät Sverige

Hösten 1995 beslutade regeringen, att en särskild utredare skulle lämna förslag till dels en samlad IT-strategi för kulturinstitutionerna, dels ett Kulturnät Sverige. 1996 publicerades *Inför ett svenskt kulturnät* (SOU 1996:110), 1997 slutbetänkandet *IT i kulturens tjänst* (SOU 1997:14). I det senare hette det bl. a., att det framtida Kulturnät Sverige skulle kunna fungera som ”ingång till en nationellt distribuerad databas med material från Sveriges arkiv, bibliotek och museer”.

Sommaren 1997 inleddes arbetet med att bygga Kulturnät Sverige som från början var ett fristående projekt, bekostat av KK-stiftelsen, Stiftelsen Framtidens Kultur samt Riksbankens jubileumsfond. Inom ramen för projektet gjordes en inventering och 1999 publicerades resultatet på webben: *Digitaliseringsprojekt inom arkiv, bibliotek och museer/ABM-området*. Förteckningen upptog cirka 200 olika projekt, ordnade under sju olika rubriker och omfattande digitalisering på en rad olika nivåer.

Sedan 2000 har Statens kulturråd ansvar för drift, underhåll, utveckling och marknadsföring av webbplatsen Kulturnät Sverige. Arkiv, bibliotek och museer utgör en viktig stomme i utbudet, men nätverket står öppet för såväl institutioner som fria kulturutövare.

SUNET

Det svenska universitetsdatanätet SUNET tillkom i början av åttiotalet inom dåvarande Styrelsens för teknisk utveckling (STU) och Forskningsrådsnämndens (FRN) ramprogram för informationsbehandling. 1993 var Internet knappast känt utanför den akademiska världen, och www knappast utanför en snäv krets av programutvecklare. När kunskapen om dessa företeelser vid samma tid började sprida sig, var SUNET en stark anledning. Kostnaderna för nätverket var mycket höga och det gällde därför att hitta samarbetspartners, som kunde fylla nätet med ett bredare, kulturellt innehåll. Museerna med sina samlingar befanns vara sådana möjliga samarbetspartners och när SUNET kompletterats med en grafisk "browser" och flera museer fått en teknisk utrustning – främst lokala nätverk och webbservrar – som gjorde det möjligt att utnyttja SUNET, fanns nya förutsättningar för en utveckling. Att den också kom igång berodde ytterst på några starkt engagerade individer på bl. a. Naturhistoriska riksmuseet och Nordiska museet.

SUNET:s målsättning är numera att genom samverkan med högskolorna främja sådan datakommunikation, som är till nytta för högskolan. Förutom högskolor kan högskolan närstående organisationer - t. ex. arkiv, bibliotek och museer - ansluta sig. I januari 2001 överfördes SUNET från Högskoleverkets organisation till Vetenskapsrådets.

I budgetpropositionen 1996/97 fick SUNET i uppdrag att erbjuda kommunala huvudbibliotek, länsbibliotek och läns museer anslutning till SUNET och därigenom till Internet. Erbjudandet gällde en fast förbindelse med kapaciteten 2 Mbit/s - att jämföra med universitets- och högskolebibliotekens 155 Mbit/s-uppkoppling - och statligt stöd under två år. 124 institutioner tackade ja, andra tackade nej av olika skäl. Satsningen har dock bedömts vara av stor betydelse för de aktuella bibliotekens och museernas möjlighet att spela en aktiv roll inom utvecklingen av IKT.

Svenska nätnetföreningen

CNI (Coalition for Networked Information) var tänkt som ett globalt nätverk men kom att nästan uteslutande engagera amerikanska aktörer. Delvis mot denna bakgrund arrangerades i september 2000 ett seminarium i Kungl. bibliotekets hörsal, där man diskuterade förutsättningarna för bildandet av en förening för nätverksbaserad information. Sammankallande var KB, Riksarkivet, Internet Society Sverige, Skolverket, Riksbankens Jubileumsfond, Stiftelsen Framtidens Kultur, Kungl. tekniska högskolan, Högskolan i Borås, Högskolan Karlskrona-Ronneby, Interactive Institute och SUNET. Initiativet motiverades med hänvisning till ett ökande behov av "en neutral, konkurrensneutral arena där de informationsförsörjningsproblem, som väntas uppkomma med en ökande användning av Internet i bl. a. lärsammanhang och vid informationshantering". Genom att skapa en sådan arena hoppades man kunna länka ihop framtidens läromedelsproducenter med några av de institutioner, som i framtiden sannolikt skulle komma att bidra med innehåll samt med dem som företräder informationskonsumenterna. Plattformen skulle även kunna användas som en gemensam kontaktpunkt för internationellt samarbete. Synkronisering och gemensamma systemlösningar skulle underlätta uppbyggnaden av en gemensam miljö för "informationshantering, informationsförfining och livslångt lärande".

Ett viktig incitament till initiativet var den virtuella högskolan som idé, och insikten om att Sverige måste konkurrera på en alltmer internationaliserad utbildningsmarknad. Föreningen hoppades även kunna stimulera en diskussion om Internets effekter på svenskan som utbildningsspråk och på svensk kultur över huvud taget. Skulle debatten bli meningsfull måste emellertid mera kulturdata presenteras på nätet. Bland tänkbara medlemsgrupper nämndes

bl. a. kulturarvsinstitutioner, organisationer inom företag och näringsliv, "kundgrupper" inom lärandeområdet, dvs. skolor och högskolor, och nätverksopererande organisationer som SUNET.

Svenska nätnetföreningen höll sitt första ordinarie årsmöte hösten 2001. Till hösten 2002 planeras ett seminarium på temat "Nätinformation i Sverige - möjligheter och problem". Tanken är att det skall skapas flera arbetsgrupper, bl.a. en ABM-grupp med delegation från verkscheferna.

Regionala och lokala ABM-initiativ

När Stockholms stadsmuseum 1986 öppnade sitt faktarum var det en pionjärverksamhet. 1989 hölls ett seminarium i Stockholm om museerna som informations- och kunskapskälla och temat kom i hög grad att fångas upp av MABBAS. Flera museer följde efter Stockholms stadsmuseum, och i dag är faktarum en etablerad verksamhetsform i många kommuner.

Teknikutvecklingen och den demokratiska visionen har inte varit de enda faktorerna som påverkat de fortsatta initiativen, även konkurrensen om de ekonomiska resurserna har drivit på processen. Medan centrala ABM-institutioner fr. a. varit inriktade på att lösa problem som gemensamma principer och riktlinjer för registrering, teknisk kvalitet och standard och långsiktigt bevarande, har regionala och lokala ABM-initiativ präglats av ett bredare, ofta tematiskt och mera praktiskt angreppssätt. Verksamheten har varit inriktad dels mot uppbyggnaden av faktarum eller liknande, beständiga verksamheter av lärandekaraktär, dels mot tidsbegränsade projekt där själva processen och kontakten över sektorsgränserna av flera projektledare bedömts som viktigare än själva produkten. Som exempel på den senaste tidens regionala initiativ kan nämnas sammanförandet av Stenstorps biblioteksfilial och Dalénium, ett upptäckarcentrum, som skall stimulera barns och ungdomars intresse för teknik och naturvetenskap. I samma region arrangerar Region- och Stadsarkivet i Göteborg denna vår ett seminarium på temat De kommunala arkiven, livslångt lärande & ABM. Seminariet riktar sig såväl till arkivarier och arkivanställda i Västra Götalands kommuner som till politiker och ansvariga tjänstemän. Syftet är att genom exempel inspirera de kommunala arkiven till en aktiv insats i ABM-samarbetet och det livslånga lärandet.

Kommentar

En utförligare redogörelse för främst den senaste tidens ABM-samarbete återfinns i bilaga 2 med de olika rapporterna från Arkivverket, Kungl. biblioteket, Statens kulturråd samt Riksantikvarieämbetet.

Digitalisering, insamling och långsiktigt bevarande

Digitalisering kan beskrivas på olika sätt, bl. a. som en metod att:

- registrera information
- främja tillgången till ett svårtillgängligt eller unikt material
- bevara informationen hos ett fysiskt objekt, som är i dålig kondition eller som hotas av destruktion

Den digitala registreringen som berör ABM-institutionernas arbete och uppdrag pågår både internt, t. ex. vid uppbyggnaden av databaser, och externt. Avsevärda volymer av detta digitala material skall bevaras till eftervärlden.

I arkivsammanhang skiljer man mellan å ena sidan den digitala arkivbildningen, dvs. det som skapas i digital form, å andra sidan det som skapas som papper eller mikrofilm och som därefter digitaliseras. Digital arkivbildning betraktas numera som en självklarhet och frågan om vad som slutligen skall bevaras i digital form diskuteras kontinuerligt. På liknande sätt försöker man inom bibliotekssektorn hantera en situation, där alltmer material skapas i digital form ("born digital").

Vid arkiv och bibliotek kom digitalisering i ett tidigt skede att betraktas som en metod att bevara skrift och tryck på syrahaltigt papper. Vid fotobevarande institutioner såg man samma möjlighet när det gällde känsligt fotomaterial. Snart blev man emellertid varse de bevarandeproblem, som gäller de digitala filerna.

Volymen på det material som skapas digitalt har vuxit i allt snabbare takt. Ökningen gäller både det som produceras av ABM-institutionerna själva och det som arkiv och bibliotek har i uppdrag att samla in. Mycket av det som i dag produceras digitalt kommer aldrig att tryckas eller levereras på något fysiskt medium. Därmed blir problemet med långtidslagring ännu mera akut. Långtidslagring kräver aktiv bevakning av teknikutvecklingen och kontinuerlig kontroll av det valda lagringsmediets kondition. Säkerhetskopiering, bevarande av äldre maskinell utrustning, emulering och migrering framstår som provisoriska lösningar. I själva verket kan digitalisering i dag inte betraktas som en säker metod för att bevara något för framtiden.

Inom museivärlden har varken tillhandahållande- eller bevarandeproblematiken inom området digitalisering diskuterats på samma sätt, vilket bl. a. beror på att ett digitaliserat föremål aldrig kan anses ersätta den omedelbara upplevelsen av det fysiska föremålet. De problem som arkiv och bibliotek ställts inför blir emellertid alltmera uppenbara även inom museisektorn. Det internt skapade digitala materialet i form av databaser, register och webbsidor växer snabbt, och numera finns dessutom ett "born digital"-problem inom den moderna konst, som endast lever en kort tid på Internet.

Oavsett hur man väljer att betrakta digitalisering, måste man förhålla sig till såväl det fysiska objektets som till de digitala filernas långsiktiga bevarande. Vid de institutioner som utarbetat genomtänkta program, försöker man skapa balans mellan traditionell konservering, digitalisering som ett tillgängliggörande och bevarandet av de digitala filerna. Digitalisering aktualiserar också vikten av en balans mellan insatserna bevara, beskriva och tillhandahålla. Utan kunskap om objektens fysiska status är det svårt eller omöjligt att fatta förnuftiga beslut om digitalisering, utan registrering av objekten är det omöjligt att bygga upp en kunskapsbank, att kunna återsöka objekten och att göra dem tillgängliga för en större krets.

Osäkerhet om vilka regelverk som skall tillämpas i samband med digitalisering kommer till uttryck i flera sammanhang. Vid föreningen Museifotografernas seminarium på Tekniska Museet i Stockholm i november 2001 diskuterades främst fyra frågor: arkivbeständighet, färghantering, fotografens förändrade yrkesroll och den digitala och analoga bildens framtid. I samband med gruppdiskussionerna framkom ett starkt önskemål om ökat samarbete och rådgivning kring digital bildhantering. Behovet av standarder och riktlinjer var stort och många befarade, att mycket av det material som hitintills producerats snart skulle visa sig vara av otillräcklig kvalitet.

Oron är dessvärre inte obefogad. Sannolikt kommer stora delar av den digitalisering som hitintills utförts visa sig ha resulterat i kvalitativt undermåliga produkter. Ofta har det brustit i kunskap om gällande standarder och hållbara metoder och många gånger hade analog fotografering eller mikrofilmning, utförd på ett sådant sätt att filmen senare kan digitaliseras, varit att föredra framför direktdigitalisering. Ett kvalitativt hållbart resultat förutsätter, att den som utför skanningen både behärskar tekniken och är i besittning av ett gott bildsinne, dvs. ungefär samma egenskaper som bör gälla för en fotograf.

I samband med massdigitalisering förespråkas ofta "outsourcing" som ett rationellt alternativ. Ofta glömmes man då, att det behövs väl utarbetade rutiner och tydliga avtal om arbetets utförande om processen skall kunna fungera effektivt och säkert.

Digitaliseringsprogram och urvalskriterier

Grunden för en policy och ett program för digitalisering bör ta sin utgångspunkt i vissa frågor, som:

- Vilka kriterier skall gälla vid bedömningen av vad som skall digitaliseras?
- Vilka användargrupper skall prioriteras?
- Vad skall digitaliseras?
- Vilken ordningsföljd och vilken tidplan bör gälla?
- Vilken teknisk kvalitet och standard skall gälla?

Ansträngningar att försöka styra det digitaliseringsarbete som utförs görs på flera nivåer. Fonder med ett brett uppdrag kan inte förväntas besitta den kompetens som krävs för att bedöma olika ansökningar eller för att utvärdera projekt inom ABM-området. Denna insikt låg sannolikt bakom ett initiativ i Storbritannien där Digital Library Forum, en grupp skapad på initiativ av IMLS (Institute of Museum and Library Services), framlagt rapporten *A Framework of Guidance for Building Good Digital Collections*. Detta ramverk är inte tänkt att fungera som en uppsättning krav utan snarare som en vägledning för anslagsbeviljande organisationer.

I juni 2000 antog EU en handlingsplan för ett "eEurope". Planen skall vara slutförd i och med utgången av 2002. En delaktivitet gäller samordningsmekanismer för de olika medlemsstaternas digitaliseringsprogram. Inom ramen för initiativen under Sveriges ordförandeskap inom EU hölls våren 2001 ett expertmöte i Lund på temat *Coordination of National Digitisation Policies & Programmes*, arrangerat av EU-kommissionen i samverkan med det svenska Riksarkivet. Vid mötet konstaterades ett akut behov av att förbättra och förstärka samordningen av olika digitaliseringsaktiviteter inom medlemsstaterna och över hela Europa. Vidare betonades vikten av fortsatt forskning kring det långsiktiga bevarandet av digitala filer.

De s.k. Lund principles, som senare konkretiserades i Lund Action Plan, har blivit ett basdokument för samordningen av digitaliseringen inom EU. Ur mötet genererades också en expertgrupp med ansvar för benchmarking och med två svenska experter - en från Kulturrådet och en från Riksarkivet - som utsetts av Kulturdepartementet. Fler andra expertgrupper skapades vid mötet, bland dem The Brussels Quality Framework Group, som är inriktad på kvalitetsfrågor. I Preservation Group finns svenska representanter från Kungl. biblioteket och Riksarkivet. Som en paraplyorganisation eller styrgrupp för koordineringsarbetet finns av medlemsstaterna utsedda nationella representanter, som bildar en National Representatives Group (NRG). En sådan har bl.a. till uppgift att bidra till implementeringen av Lund Principles. Svensk representant i NRG är Riksarkivet. En konsekvens av Lund Principles är också, att medlemsländerna skall upprätta nationella policyprofiler som skall göras tillgängliga på nationella webbsidor.

Med utgångspunkt från Lund Principles har Italien tagit initiativet till ett s.k. nätverksprojekt inom Femte ramprogrammet, Minerva (Ministerial Network for Valorising Activities in Digitisation). Syftet är att göra det kulturella och vetenskapliga arvet mera tillgängligt, att bättre utnyttja utbildningspotentialen i digitaliserat material samt att skapa förutsättningar för en växande industri kring digitalt material. I Minerva deltar sju europeiska länder, bl. a. Sverige, som tillsammans med Finland skall hålla i två delaktiviteter; "benchmarking" och "best practices and competence centres".

I syfte att förbereda ABM-institutionerna i olika medlemsländer på kommande förändringar inom kultursektorn publicerade EU-kommissionen (DG Information Society Unit D2 - Cultural Heritage Applications) år 2000 dokumentet *Technological Landscapes for Tomorrow's Cultural Economy* inom programmet DigiCULT. Tillsammans med ett konsortium bestående av fem europeiska kulturorganisationer och tre nätverkspartners påtog sig projektets huvudpartners - Salzburg Research Forschungsgesellschaft och Consorzio Civita i Rom - att driva ett projekt, som skulle utreda hur informationsteknologin används i dag och vilka specifika problem som måste lösas inför framtiden. En slutrapport föreligger nu och i inledningen konstateras, att kunskapssamhället kommer att ställa nya krav på kulturarvsinstitutionerna och den digitala förmedlingen av kulturarvet. Enbart teknik räcker inte för att lösa användarnas ökade förväntningar, lika viktigt är att ABM-sektorn utnyttjar det kunskapskapital, som redan finns inom institutionerna.

För att komma närmare ett svar på frågan varför man hitintills inte lyckats motsvara förväntningarna, ställde projektgruppen ett antal frågor och organiserade det fortsatta arbetet så, att man skulle uppnå bred konsensus. Utredningsfasen varade i ett halvår och engagerade mer än 180 internationella experter vid olika arkiv, bibliotek och museer i Europa, USA, Canada och Australien liksom beslutsfattare, representanter för speciella intresseorganisationer och forskningsinstitutioner. Experterna identifierade ett antal faktorer som kunde antas prägla utvecklingen inom kulturarvssektorn den närmaste tiden:

- kulturarvets värde, både det materiella och det immateriella
- utbildning som det viktigaste området för kulturarvsinstitutionernas produkter och tjänster
- samarbete och samordning som förutsättningar för arbetet i en nätverksmiljö
- stärkandet av mindre kulturarvsinstitutioner genom höjande av deras kompetens och kapacitet
- digitalt producerade resurser och långsiktigt bevarande som pådrivande faktorer i den teknologiska utvecklingen
- metodiskt och samordnat grepp om digitalisering

Nödvändigheten att lösa problemet med det långsiktiga bevarandet av digitalt material betonades starkt. Trots att nu gångbara metoder som bevarande av tekniken, migration och emulering kan betraktas som kortsiktiga lösningar på långsiktiga problem, måste ABM-institutionerna besluta om och försöka utveckla sunda principer och planer för bevarandet. Beslut måste även fattas på övergripande nationell och regional nivå. För att komma till rätta med det material som produceras digitalt krävs dessutom omedelbar politisk handling. Många webbresurser försvinner inom en kort period och utan lagstiftning eller andra bestämmelser, som gör det möjligt för kulturarvsinstitutionerna att samla in dessa data, kommer en oöverskådlig mängd av det framtida kulturarvet att gå förlorat.

Den kartläggning som genomförts inom projektet ledde fram till vissa yrkanden riktade till arkiv, bibliotek och museer:

- Höj kompetensen vid kulturarvsinstitutionerna.
- Samarbeta på alla nivåer för att nå nya målgrupper.
- Sträva efter att bättre utnyttja era egna tillgångar och er kärnkompetens.
- Bli metodiska.

Till nationella och regionala organ framfördes följande påståenden och yrkanden:

- Utveckla ett metodiskt och samordnat grepp om digitaliseringen.
- Stärk mindre ABM-institutioner och regionala kulturarvsinitiativ.
- Utbildningssektorn är ett kärnområde för kulturarvet.
- Ta hand om och säkra tillgången till digitalt producerade kulturarvsresurser.
- Säkra den framtida tillgången till kulturarvsmaterial.
- Etablera en stödjande infrastruktur för kulturarvsinstitutionerna.
- Skapa effektiv samordning och spridningsmekanismer för kulturarvs-know-how.

Till EU riktades följande yrkanden:

- Se till att små och resurssvaga kulturarvsinstitutioner, genom en minskning av den existerande teknologiska klyftan, får möjlighet att delta i framtida forsknings- och utvecklingsprogram (FoU).
- Höj medvetandet om kulturarvets potential på utbildningsområdet.
- Höj medvetandet om vikten av att utnyttja standarder.
- Framtida FoU:
 - Område 1. Intelligent vägledning och navigering för användare.
 - Område 2. Automatisk digitalisering och masslagring.
 - Område 3. Långsiktigt bevarande av sammansatta digitala resurser och forskning om dynamiska digitala objekt.
 - Område 4. Nya verktyg.
 - Område 5. Intelligent kulturav- och kunskaps teknologier.

I flera länder har man diskuterat urvalskriterier i samband med digitalisering. Sannolikheten för att man inom överskådlig tid skall kunna digitalisera ens en bråkdel av kulturarvsinstitutionernas samlingar är inte stor och att göra ett kvalificerat urval framstår av flera skäl som nödvändigt. Vid flera nationalbibliotek, bl. a. Bibliothèque

national, British Library och Library of Congress finns övergripande program för digitalisering och insikten om nödvändigheten av en mera planmässig digitalisering har väckts på flera håll.

Följande förslag till urvalskriterier har framförts av den danske riksbibliotekarien Erland Kolding Nielsen och har relevans fr. a. för bibliotekssektorn:

- utnyttjandegrad och -frekvens
- pekuniärt värde
- forskningsintresse
- kulturarvsintresse
- fysisk kondition

Om flera kriterier sammanfaller i samband med bedömningen av ett visst objekt eller vissa samlingar, ökar givetvis argumenten för digitalisering. I nästa led tar man ställning till ytterligare ett antal frågor:

- Är objekten eller samlingen av in- eller utländsk proveniens?
- Skall innehållet eller objektet som sådant digitaliseras?
- Skall digitaliseringen omfatta hela objektet eller samlingen eller skall den vara selektiv?
- Vilken nivå skall gälla beträffande bevarande (konservering), registrering respektive teknisk kvalitet?

Det är rimligt, menar Kolding-Nielsen, att varje land inom sig prioriterar objekt och samlingar med nationell proveniens. Objekt och samlingar som utnyttjas ofta, bör gå före sådana som sällan utnyttjas. Sådana som har en stor målgrupp eller flera olika målgrupper bör prioriteras framför sådana som har en snäv målgrupp. Objekt och samlingar som i digitaliserat skick kan utnyttjas mångsidigt – t. ex. för forskning likaväl som för pedagogiska eller praktiska syften – bör prioriteras framför sådana, som har ett mycket begränsat användningsområde. Är alla dessa kriterier uppfyllda och de aktuella objekten eller samlingarna dessutom sådana att de kan massdigitaliseras bör dessa prioriteras högt.

Den danske riksbibliotekariens förslag till kriterier är inte odiskutabla. En fortsatt digitalisering på bred front förutsätter att kulturarvsinstitutionerna inleder en fördjupad diskussion och analys av balansen mellan kriterier som bevarande och tillhandahållande, forskningsintresse och kulturpolitiskt intresse.

Långsiktigt bevarande

På många håll i världen pågår olika projekt som syftar till att hitta metoder för långsiktigt bevarande av digitalt material. I USA samverkar Commission on Preservation and Access (CPA) och Research Libraries Group (RLG) och i Canada och Australien drivs omfattande bevarandeprojekt inom området. European Commission on Preservation and Access (ECPA) etablerades 1994 för att stödja aktiviteter, som syftar till att göra innehållet i europeiska arkiv och bibliotek tillgängligt över tid. Det s.k. DLMFORUM (DLM kommer av Données lisibles par machines) bygger på slutsatser inom EU beträffande bättre samverkan inom arkivområdet och årets sammankomst kommer att ägnas temat Access and Preservation of Electronic Information. Initiativ på nationell nivå vad gäller digitalisering och bevarande har tagits av flera större ABM-institutioner och i Storbritannien ingår bl.a. British Library, Public Record Office och Resource i Digital Preservation Coalition (DPC). Syftet med verksamheten inom DPC är att säkra bevarandet av digitala resurser inom Storbritannien och att samarbeta med andra organisationer internationellt för att säkra en global digital minnesbank och kunskapsbas.

I februari 2002 presenterade Bernard Smith, chef för enheten Cultural Heritage Applications, en PM med titeln *Preserving tomorrow's memory : preserving digital content for future generations*. Skrivelsen kan betraktas som ett bakgrundsdokument till en serie expertmöten under år 2002. Smith framhåller ABM-institutionernas ansvar för samhällets kollektiva minne. Deras speciella roll beror bl. a. på deras kunskap om konservering av traditionella material och om metoder för hur man säkrar föremålens, samlingarnas och informationens kontext, autenticitet och integritet.

Det faktum att 93% av all den information som produceras i dag skapas direkt i digital form, ställer ABM-institutionerna inför en enorm utmaning vad gäller såväl teknik som organisation, resurser och juridisk kompetens. Utvecklingen går i en rasande takt, och de snabba förändringarna inom hård- och mjukvaruområdet innebär, att digitala media till sin natur är både kortlivade och ömtåliga. Den kommersiella marknadens kortsiktiga perspektiv kommer sannolikt inte att förändras inom överskådlig tid och arkiv, bibliotek och museer måste därför själva få till stånd långsiktiga avtal och överenskommelser. Samtidigt hävdar Smith, att ABM-

institutionerna inte ensamma kan hantera den enorma utmaningen utan att den är en övergripande samhällsuppgift, som berör många olika sektorer.

Bernhard Smith formulerar i ett antal punkter tänkbara aktioner och rekommendationer, som syftar till att komma till rätta med situationen. Beslut om policy och om standarder måste fattas och målsättningen att garantera autenticitet och integritet måste vägas mot kriterier som kulturell mångfald och pluralism. Handling krävs omedelbart om den digitala information som skapats under den digitala erans första fas skall kunna räddas till framtiden. En övergripande policy för det digitala bevarandet kommer att vara mycket kostsam och oundvikligen resultera i en radikal förändring av ABM- och forskningsinstitutionernas fokus och kärnfunktioner.

Fortfarande har få institutioner formulerat en policy som styr insamling, konvertering, lagring, uppdatering och/eller migrering av digitalt innehåll. Som ett avgörande hinder i sammanhanget utpekar Smith det faktum att alltför många initiativ i dag är baserade på projekt, vilket innebär en mycket osäker grund för ett långsiktigt, strategiskt samarbete. Ett övergripande ramverk måste formuleras i syfte att identifiera, skydda, bevara och överföra det digitala innehållet till kommande generationer. Alla berörda aktörer måste involveras i detta arbete och de olika insatserna måste ytterst ha ett internationellt perspektiv. Storskaliga initiativ är nödvändiga och kommer att tvinga kulturarvsinstitutionerna att vara explicita, när det gäller prioritering och urval. Vidare kommer de storskaliga initiativen att tydliggöra problem som privat integritetsskydd, datasäkerhet och kostnader för det långsiktiga bevarandet.

Ännu saknas tillförlitliga metoder för att beräkna kostnaderna och det krävs avsevärda ansträngningar för att utveckla modeller för sådana beräkningar. Samarbete kring formuleringen av strategier och utvecklingen av tekniska lösningar blir nödvändigt för att uppnå kostnadseffektiva lösningar.

Situationen i Sverige

Den lägesrapport med titeln *Bilddigitalisering vid bibliotek, arkiv och museer* som presenterades 1995 av en arbetsgrupp vid TEMA K i Linköping hade sammanställts på uppdrag av NAD-rådet och Humanistiskt samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR) och var i Sverige ett pionjärarbete, som vittnade om bildinformationens ökade betydelse. I rapporten *SESAM - öppna museisamlingarna* (1995) formulerades i slutkapitlet en mycket optimistisk framtidsbild av museer och arkiv år 2005, där eftersläpningen med vård och dokumentation skulle vara övervunnen och där samlingarna tack vare IT-tekniken blivit tillgängliga för praktiskt taget alla grupper i samhället. Sedan denna rapport sammanställdes har digitaliseringen av samlingar inletts vid ett stort antal svenska ABM-institutioner.

Flera statliga initiativ har tagits för att påskynda IT-utvecklingen vid kulturarvsinstitutionerna, bl. a. genom extra resurser för vård, registrering och digitalisering. Museiutredningen, som arbetade under 1993-1994, konstaterade i sitt betänkande att arbetet med vård, registrering och konservering var eftersatt på museerna och att behovet av åtgärder var stort. Sedan Riksdagen anslagit 235 miljoner till sysselsättningsbefrämjande åtgärder startade projektet Sesam – öppna museisamlingarna, som pågick till 1998. Satsningen var ett försök att komma till rätta med såväl försummad traditionell konservering som med digitalt tillgängliggörande av samlingarna i arkiv och museer.

Enligt Statskontorets utvärdering *SESAM : öppnade museisamlingarna?* (1999) låg de uppnådda resultaten väl i paritet med kostnaderna för satsningen. Vid en mera kritisk granskning måste man dock konstatera, att flera institutioner saknade både databassystem och grundläggande kompetens, när det gällde principer för registrering och digitalisering. Som exempel på situationen kan nämnas, att Nationalmuseum fick 25 000 teckningar skannade i samband med Sesam-projektet, och att museets databas var klar samma månad som projektet avslutades. I vissa fall kan insatserna betraktas som tillspillogivna. Den forcerade situationen innebar dessutom, att det i stället för samordning uppstod en splittring mellan olika museer i valet av databaslösning.

Kostnaderna för digitalisering anses på flera håll ha resulterat i försämrade resurser till insatser avseende fysiskt bevarande och konservering. Stora bevarandeinsatser återstår inom samtliga sektorer och kulturarvsinstitutionernas ordinarie resurser räcker många gånger enbart till för akuta insatser i samband med lån till utställningar. Nödvändig specialistkompetens inom olika materialkategorier saknas dessutom många gånger. Rapporten *... en acceptabel nivå* (1999), som togs fram på regeringens uppdrag, visade på ett enormt vårdbehov inom arkiven, vidare har flera önskemål framförts om ett Sesam som skulle omfatta fotografier. Inom flera kulturarvsinstitutioner, bl. a. Kungl. biblioteket, Riksarkivet och Statens ljud- och bildarkiv, finns förslag om upprättande av en nationell bevarandeplan men i princip har inte några kraftfulla initiativ kunnat tas. Kungl.

biblioteket kommer dock att till halvårsskiftet 2002 på prov inrätta en halvtidstjänst, som kan betraktas som ett embryo till ett nationellt bevarandeseekretariat.

Kungl. biblioteket, Riksarkivet, Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer (RAÄ/SHH) var från början huvuduppgiftsgivare för Stiftelsen Föremålsvård i Kiruna (SFV) Enligt det ursprungliga avtalet skall KB, RA och RAÄ förse SFV med samlingar eller objekt för vård och konservering. Enligt samma avtal debiteras de olika uppdragsgivarna för själva transporten till Kiruna samt för kostnader utöver vad som betraktats som "förbrukningsmaterial". För de levererande institutionerna har dessa bestämmelser inneburit att det material som transporteras till SFV måste:

- vara möjligt att transportera (med hänsyn till bl. a. omfång och fysisk kondition)
- vara registrerat eller på annat sätt väl förberett för åtgärd
- vara sådant som SFV har kapacitet och kompetens för att kunna åtgärda
- vara sådant som inte genererar avsevärda kostnader utöver själva transporten

I *prop. 1998/99:1* beslutade regeringen om en särskild satsning för att öka tillgängligheten till kulturarvet samt bereda arbete till personer med arbetshandikapp. Försöksverksamheten Kulturarvs-IT skulle enligt planerna pågå i tre år och den förlades dels till regionala och lokala museer, dels - som ett led i en regionalpolitisk satsning - till tre särskilda orter: Kiruna, Strömsund och Grängesberg. SFV tilldelades ett treårigt uppdrag att organisera arbetet vid de tre orterna och tillfördes för detta ändamål 124 nya tjänster, varav 110 lönebidragstjänster och 14 arbetsledartjänster. Vidare kom verkscheferna för KB, RA och RAÄ att ingå i styrelsen för SFV.

De institutioner som erbjudits hjälp via Kulturarvs-IT har inte fått några extra resurser för det stora arbetet med att förbereda sitt material och för att vid återleveransen kunna vidta de åtgärder, som innebär att det kan bli tillgängligt. Detta har lett till att deltagandet blivit relativt begränsat, men också till att ett avsevärt efterarbete återstår för många institutioner. I flera fall rör det sig om grundläggande registrering, den enligt alla undersökningar mest tidskrävande delen av ett digitaliseringsprojekt. Uppgifterna om vilka resurser som krävs för detta varierar något, men ligger på 60 à 80 % av den totala insatsen.

Enligt avrapporteringen av Kulturarvs-IT för 2000 var materialtillgången osäker under projektets första månader, bl. a. på grund av kulturarvsinstitutionernas svårigheter att kunna leverera material med kort varsel. Bedömningen i den av Näringsdepartementet beställda rapporten *Utvärdering av satsningen Kulturarvs-IT* (2001) var dock huvudsakligen positiv och enligt beslut i *prop. 2001/2002:1* kommer regeringen att förlänga försöksverksamheten till och med 2002.

Enligt vissa bedömningar ligger nordiska länder, fr.a. Finland och Sverige, långt framme när det gäller hanteringen av problemen med långsiktig lagring av digitalt material. Inom såväl Riksarkivet som Kungl. biblioteket finns en hög medvetenhet om problemen och åtgärder har på båda håll vidtagits för att säkra det material som i dag skapas i digital form. Problemen är dock långt ifrån lösta och det internationella samarbetet kring dem har intensifierats. Inom den pågående arkivutredningen behandlas bl. a. frågan om hur arkiven skall rustas för att kunna samla in, tillgängliggöra och bevara digitalt material. Kostnaderna för det långsiktiga bevarandet kommer att vara enorma och måste fördelas på ett rimligt sätt.

Även biblioteken måste ta ställning till hur man skall hantera de allt större mängderna elektronisk information. Vid mitten av 1990-talet företogs en ABM-inriktad utredning rörande det långsiktiga bevarandet av elektroniska dokument och den ledde 1996 fram till KB:s projekt Kulturarw3. Syftet med detta är att utarbeta metoder för att samla, bevara och tillhandahålla svenska elektroniska dokument, som finns tillgängliga i en sådan form att de kan betraktas som publicerade. Denna målsättning kom i hög grad att beröras av synpunkterna i den så kallade e-pliktutredningen, som skulle undersöka möjligheten att utvidga den nu gällande pliktexemplarslagen till att även omfatta sådana elektroniska dokument, som i dag faller utanför lagstiftningen. I betänkandet *E-plikt : att säkra det elektroniska kulturarvet* (SOU 1998:111) presenterades bl. a. förslag till ändringar i lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (SFS 1960:729) samt i lagen om pliktexemplar av dokument (SFS 1993:1392). I ett remissyttrande välkomnade KB utredningen men efterlyste samtidigt klarare regler för insamling och tillhandahållande. Utredarens bedömning att online-informationen endast skulle kunna tillhandahållas för forskningsändamål ifrågasattes av KB, som hänvisade till pliktleveranslagens bestämmelser om "forskning och studier" (KB:s kursivering). Vidare ansåg KB, att utredarens uppskattning av kostnaderna för insamling av digitalt material tydde på en kraftig underskattning.

Upphovsrätt och bestämmelser i personuppgiftslagen (PUL) sätter i dag bestämda gränser för tillhandahållandet av den information som KB samlat in via Kulturarw3. I avvaktan på en ny lagstiftning har KB presenterat en

egen definition och tolkning av den befintliga pliktleveranslagen samt ett förslag till praktisk tillämpning. För att på sikt kunna hantera olika problem hoppas man på en justering av upphovsrättslagen samt en särlagstiftning, som gör det möjligt att gå förbi vissa formuleringar i PUL.

Flera oklarheter kvarstår tills vidare. KB kan i dag inte tillgängliggöra all den information som redan kommer in i digital form via pliktleveranser, t. ex. CD-skivor. Inte heller finns någon klar strategi när det gäller frågan om ansvaret för de officiella svenska kartverk som tidigare tryckts och som numera produceras av Lantmäteriverket som dynamiska databaser. Denna kartinformation är varken "mångfaldigad" eller "avsedd för allmänheten eller en större slutna krets" utan framställs på begäran av en enda kund, som erhåller ett skräddarsytt exemplar.

Svenska museer har inte uttryckligen i uppdrag att samla in, bevara och tillgängliggöra den konst som skapas digitalt och från forskarhåll har detta uppfattats som en allvarlig olägenhet. I stor utsträckning saknar dock museerna både de resurser som krävs för att kunna tillmötesgå sådana synpunkter och de som krävs för att kunna hantera den långsiktiga lagringen av de digitala resurser som byggs upp inom de egna informationssystemen. Det är därför av stor vikt, att museerna involveras i arbetet med att åstadkomma en nationell plan för långsiktigt bevarande av digitalt material. Givetvis gäller detta även beträffande andra kulturarvsinstitutioner och andra medier, t. ex. ljud och rörlig bild.

Forskning, utbildning och lärande

Forskning och utbildning inom ABM-området omfattar en rad aspekter, bl. a. :

- grundläggande utbildning och fortbildning av anställda inom ABM-sektorn
- forskning inom ABM-sektorn
- forskning och utbildning fokuserad på ABM-frågor
- ABM-sektorn som en resurs i det livslånga lärandet

Arkivvetenskaplig utbildning finns vid Historiska institutionen, Stockholms universitet samt vid Mitthögskolan i Härnösand, Göteborgs universitet och Lunds universitet. Utbildningsbakgrunden för de flesta arkivarier är dock fortfarande enbart en akademisk grundexamen inom humaniora med historia som huvudämne. Fortbildning för arkivarier är relativt sällsynt och bedrivs främst av de sektorsansvariga, bl. a. Riksarkivet. Arkivvetenskaplig forskning kan bedrivas vid Historiska institutionen, Stockholms universitet och vid Mitthögskolan planerar man att starta en forskarutbildning.

Biblioteksvetenskaplig utbildning finns vid ett flertal institutioner i landet, främst vid Högskolan i Borås men också vid bl. a. Lunds universitet, Umeå universitet och Uppsala universitet. De flesta bibliotekarier har en akademisk grundutbildning och dessutom en flerårig, yrkesinriktad påbyggnad. Fortbildning för bibliotekarier pågår på olika nivåer, bl. a. arrangerar länsbiblioteken, Kulturrådet och BIBSAM olika kurser. Biblioteksvetenskaplig forskning bedrivs vid Institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan i Borås, som är en av Europas största inom området. I avdelningen ingår också Centrum för kulturpolitisk forskning och Centrum för studier av IT ur ett humanvetenskapligt perspektiv.

Blivande museimän inriktar i allmänhet sin utbildning mot klassiska museiämnen som arkeologi, etnologi och konstvetenskap. I ett internationellt perspektiv präglas museiutbildningen av förutsättningar, som är beroende dels av förhållandena i varje land, dels av vilken museisektor det rör sig om. Museologin är i viss mening ett tvärvetenskapligt fält, som är representerat såväl på grundutbildnings- som på forskningsnivå. Disciplinen är välutvecklad i Tyskland, Nederländerna och Storbritannien, där också personer med motsvarande kunskaper efterfrågas. Museologin studerar frågor kring kulturarvets tillblivelse och användning och ligger därmed nära vad man skulle kunna kalla kulturarvvetenskap. Ofta märks emellertid en slagsida åt de kulturhistoriska och konsthistoriska tillämpningsområdena, vilket beror på att museer inom dessa sektorer präglas mer än övriga av en pedagogisk verksamhet. Institut für Museumkunde i Berlin avviker dock något från mönstret och arbetar mycket med frågor kring dokumentationsarbete och systematik.

Även om museologin i allt fler länder uppfattas som ett huvudämne för museiprofessionen, kvarstår kravet på kvalificerade kunskaper i de fackdiscipliner, som är knutna till respektive sektor. För de konst- och kulturhistoriska museerna är de efterfrågade ämnena konstvetenskap, etnologi och arkeologi. Kompetens inom teknikhistoria och ekonomisk historia styr rekryteringen till tekniska museer, vid de naturhistoriska museerna gäller ofta zoologi, botanik och geologi. Delvis under inflytande från grundutbildningen inom museologi har på senare tid flera nya ämnesområden fått allt större intresse för såväl praktik som forskning, bl. a. pedagogik och didaktik, informationsvetenskap och datalogi. I museisammanhanget utgör dessa ämnen snarast hjälpvvetenskaper, som kan fördjupa kompetensen och höja kvalitén i den praktiska verksamheten.

I Storbritannien väljer numera ofta museianställda med forskarinriktning eller sektorsspecifik utbildning att komplettera med betyg i museivetenskap. För tjänster som "curator" krävs ofta museivetenskap jämte övriga ämnen och detta gäller även på mindre museer. Dessutom finner man i England ett rikt utbud av kurser och träningsprogram för museianställda och Cultural Heritage National Training Organisation (CHNTO) utgör en samordnande resurs inom området. I Sverige har behovet av en bättre och mera samlad fortbildning inom museiområdet påtalats vid flera tillfällen och nyligen framfördes i en motion önskemål om utbildning för intendent (curatorer), producenter, sponsringsansvariga med flera yrkesgrupper vid landet museer.

I flera internationella sammanhang har behovet av ökad forskning och utbildning inom ABM-området påtalats, men preciseringen av vad den egentligen skall omfatta har varit bristfällig. Bland de få ABM-inriktade forskningsinstitutionerna i snäv bemärkelse finns Maastricht McLuhan Institute (MMI), "European Centre for Digital Culture, Knowledge Organisation and Learning Technology". MMI grundades 1998 och har som uppdrag att studera och utveckla metoder inom sitt område. Dessa metoder skall sedan tillämpas på kulturarvet, utformningen av lärandeteknologier och nya kommersiella e-tjänster. Institutets forskning skall också utvärdera effekterna av sådana tillämpningar.

Tillfälliga program med en praktisk ABM-inriktning finner man bl. a. i Storbritannien, där National Grid for Learning (NGfL) tagit ett grepp över hela sektorn. Tillsammans med medel från National Lottery har detta bl. a. lett till, att man kunnat genomföra Scottish Cultural Resources Access Network (SCRAN), som via licenser sprider digitaliserade samlingar från arkiv, bibliotek och museer till skolor i Skottland.

I Sverige har utbildningen inom det specifika ABM-området inte någon fast struktur och forskning existerar knappast. 1995 bildades Rådet för museivetenskaplig forskning som skall främja kunskapsutveckling och forskning om museiverksamheten. Rådet har formulerat ett program om museivetenskapens arbetsområden och har även givit ut ett par skrifter. Museivetenskap och museologi har också etablerats som akademiska discipliner. Vid Stockholms universitet finns på kulturvetarlinjen en 20-poängskurs i museivetenskap och vid Umeå universitet en forskarutbildning inom museologi. Flera museer har egna forskningsorganisationer och Nordiska museet har nyligen med stöd av 25 miljoner från Riksbankens jubileumsfond startat en forskarskola.

Enstaka grundläggande utbildningsinsatser har genomförts vid olika tillfällen. Medel från Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling (KK-stiftelsen) möjliggjorde 1998 att Margaret Hedstrom från University of Michigan, Ann Arbor kunde hålla femdagarsdagarsseminarier i Härnösand, Stockholm och Lund på temat långsiktigt bevarande av digitalt material. Utbildningen var anpassad till bibliotekarier, arkivarier och systemansvariga och kom att rikta sig främst till arkivarier.

Den digitala salongen – ett nätverk och en ideell förening med syfte att öka användningen av IT inom kultur, folkbildning och humaniora – startade 1993 med stöd av KK-stiftelsen och fungerade fram till nedläggningen 1998 som något av en utbildningsinstans, bl. a. genom det nätverksbaserade distansundervisningspaketet *Internet i biblioteket*. INSAM satsade en period på att utbilda s.k. IT-ankare, som skulle kartlägga utbildningsbehoven i länen samt föreslå utbildningar, som INSAM skulle bedriva. Perioden 1996-1998 pågick också en rad utbildningar i INSAM:s regi. Riksantikvarieämbetet har vid upprepade tillfällen arrangerat s.k. Pictor-kurser i digital bildhantering, och DIK-förbundet tog med stöd av KK-stiftelsen initiativ till en Internet-baserad IT-utbildning för bibliotekarier. Förbundet har även arrangerat seminarier och konferenser och håller i en egen ABM-grupp. Våren 2001 arrangerades ett seminarium på temat livslångt lärande och ABM-forum 2001 ägnades temat Livslångt lärande – ny uppgift eller nytt argument? Inom ramen för NORDINFO:s olika stöd utlyses s.k. mobilitetsstipendier, som skall ge anställda möjlighet att under en viss tid sätta sig in i en närliggande verksamhet inom ett annat nordiskt land. I år är dessa stipendier direkt destinerade till anställda inom ABM-sektorerna och syftar särskilt till att stimulera gränsöverskridande besök.

KK-stiftelsens satsning på IT-utbildning för arkiv, bibliotek och museer ledde till en tillfällig förstärkning av främst de regionala utbildningsresurserna. Den så kallade ABM-Grupp Y i Västernorrland arrangerade 1999 IT-utbildning för personal inom ABM-området i Västernorrland, dels i form av fyra seminarier, dels som en specialistutbildning i form av distansutbildning, som gav 5 poäng i Mitthögskolans regi.

Ett embryo till en mera omfattande ABM-utbildning finner man vid Uppsala universitet inom Institutionen för ABM, estetik & kulturstudier, som bedriver undervisning i bl. a. arkivvetenskap, biblioteks- och informationsvetenskap samt museologi. I kursutbudet finns en 5-poängskurs med rubriken Internet för ABM, en distansutbildning som egentlig är en ny upplaga av den nyligen omnämnda kursen Internet i biblioteket. Utbildningen riktar sig till yrkesverksamma inom ABM-området och syftar till att ge dem en allmän orientering om hur de skall kunna utnyttja Internet. En forskartjänst finns vid institutionen och under våren 2002 startade ett högre allmänt seminarium inom biblioteks- och informationsvetenskap. Önskemål finns om att få till stånd forskning med särskild inriktning på ABM-området.

Erfarenheten från Internet för ABM talar för att de som söker sig till denna utbildning har mycket skiftande förkunskaper. Såväl KK-stiftelsen, som stått för en väsentlig del av kostnaderna för kursen, och de utbildningsansvariga finner det angeläget att en bred, gemensam ABM-utbildning kommer till stånd. En fråga som uppstår i detta sammanhang är, om arbetsgivarna vid ABM-institutionerna är beredda att bekosta en sådan utbildning. Behovet att få till stånd en dialog med arbetsgivarna inom sektorn har påpekats. Innehållet i utbildningen kan diskuteras och behoven förändras över tid. Så t.ex. kan de tekniska frågorna efterhand få lägre prioritet än de idé- och strategiinriktade. Viktigt är också att utbildningen bidrar till en fördjupad medvetenhet om den polarisering som ligger latent i ABM, å ena sidan inriktningen på den egna institutionens uppgifter, å andra en övergripande syn på ABM, vidare skillnaden mellan de olika sektorernas tradition och synsätt.

ABM-institutionernas roll i lärandet är en annan fråga som bör penetreras djupare. Halveringstiden för kunskap blir allt kortare, särskilt när det gäller långtidsutbildningar. I samhället råder en kompetensbrist och enligt flera

bedömare är vi på väg mot en arbetskraftsbrist. I *Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen* (prop. 2000/01:72) lades förslag till mål och strategier för detta område med utgångspunkt i en analys av innebörden i livslångt lärande. EU:s aviserade handlingsplan för området kommer också att påverka framtiden.

Det ökande antalet studerande på olika nivåer ställer nya krav på ABM-institutionerna, som måste hitta nya vägar för att förmedla sina samlingar och sin kunskap. Om de olika utbildningarnas mål skall kunna uppnås, måste bibliotekarierna inom såväl grundskola som gymnasieskola och högskola integreras i den pedagogiska verksamheten. Ett svenskt nätuniversitet inledde sin verksamhet i mitten av mars, och enligt den gällande modellen kan universitet och högskolor ansöka om medel för att lägga ut sina kurser på nätet. Vitterhetsakademiens bibliotek har nyligen utvecklat NordArk, ett webbaserat undervisningsprogram som är avsett att tjäna som stöd i undervisningen i nordisk arkeologi. Avgörande för projektets framgång är givetvis högskolornas och universitetens utnyttjande av materialet.

Breddning av kunskapsförmedlingen innebär inte nödvändigtvis förenkling. Såväl elementär som högre utbildning förutsätter gedigen kunskap. Om kulturarvsinstitutionerna skall kunna förmedla objektiv och seriös information om sina objekt och samlingar, bör den vetenskapliga bearbetningen av dessa stimuleras. Museernas uppdrag är sedan länge att förteckna och vetenskapligt bearbeta samlingarna och vid flera centralmuseer finns numera en forskningsorganisation. Riksarkivet tillförs sedan 1984 särskilda sektorsforskningsmedel och en kunskapsstrategi inlämnades 1999 till regeringen. Inriktningen gäller främst arkivtekniska frågor och projekten har, liksom de som drivs vid Kungl. biblioteket, snarast utvecklingskaraktär.

III. FRAMTIDEN

Övergripande mål

I Kulturutskottets betänkande 2000/01:KrU5 föreslås inte bara en kartläggning av hittills gjorda insatser och vunna erfarenheter utan även en bedömning av ”vilka förutsättningar som finns för att samverkan i fortsättningen bör ske på de medverkande institutionernas initiativ” eller om den bör ”åstadkommas utifrån statliga direktiv”. Vidare föreslås att utredningen skall resultera i ”förslag till några konkreta samverkansprojekt som kan föra den påbörjade utvecklingen vidare”. Styrgruppen och arbetsgruppen har tagit fasta på dessa formuleringar och föreslår i det följande några områden som bör utredas närmare samt några konkreta projekt.

Den kulturpolitiska vision som i dag genomsyrar västvärlden bygger bl. a. på principer som tillgänglighet och mångfald. I de flesta sammanhang där samverkan mellan arkiv, bibliotek och museer diskuteras ingår visionen, att alla medborgare skall ha tillgång till det kulturarv som förvaltas av offentliga institutioner. Finns en enighet på denna nivå, så kan man samtidigt konstatera, att det existerar åtminstone två olika slags ABM-kulturer: å ena sidan en central, å den andra en regional och lokal. I centrum för flera centrala ABM-institutioners verksamhet står uppbyggnaden och utvecklingen av stora, nationella informationssystem samt övergripande riktlinjer och standarder. På regional och lokal nivå betonar man snarare själva processen och samarbetets egenvärde än själva slutprodukten. Klyftan mellan dessa olika synsätt, som finns representerad både hos ABM-institutionernas egna företrädare och hos politiker, är avsevärd och det behövs en fördjupad och intensifierad dialog för att få till stånd en bättre samsyn kring mål och medel.

Om den kulturpolitiska ABM-visionen skall bli praktiskt hanterlig och åtminstone delvis möjlig att realisera måste den dessutom brytas ner till konkreta och realistiska delmål. Arkiv, bibliotek och museer har mycket som förenar dem men också åtskilligt, som skiljer dem åt. Att definiera det gemensamma och särskilja det specifika är nödvändigt för ett framgångsrikt arbete. Uppbyggnad, utveckling och underhåll av de stora informationssystemen är en långsiktig process, vars slutprodukt aldrig blir riktigt färdig. Om arbetet skall bli framgångsrikt, måste alla kulturarvsinstitutioner delta och även bidra till kostnaderna, som kommer att vara avsevärda.

Medborgarperspektivet

Medborgarperspektivet är ett brukarperspektiv och det omfattas i dag av såväl EU som av centrala, regionala och lokala ABM-institutioner i västvärlden. Lagstiftning, tradition, uppdrag och roller i samband med utvecklingen av e-samhället skiljer sig emellertid åt mellan olika länder, sektorer och institutioner. I framtiden bör därför svenska ABM-institutioner enas kring vissa gemensamma planer, riktlinjer och standarder, som syftar till uppbyggnad av en långsiktig hållbar, nationell infrastruktur. Detta centralistiska perspektiv bör inte utesluta mera lokala och tillfälliga projekt.

Principen öppenhet och tillgänglighet till information har en stark tradition i svenskt samhälle. Förvaltningslagen reglerar myndigheternas serviceskyldighet, och offentlighetsprincipen är grundläggande för arkivsektorns tillgängliggörandet av information liksom för insynen i den offentliga förvaltningens arbete. För de flesta svenska bibliotek inom offentlig sektor gäller att bastjänsterna - t. ex. lån av litteratur och sökning i databaser - skall vara gratis. Museerna strävar efter att samlingarna på olika sätt skall bli tillgängliga och gratis inträde prövas för närvarande vid ett av de centrala museerna. Betraktar man ABM-området ur ett internationell perspektiv, så kan man dock konstatera att starka upphovsrättsliga organisationer arbetar för ett restriktivt tillhandahållande av bl. a. databaser liksom av upphovsrättsligt skyddad digital text och bild. När EU:s copyright-direktiv skall implementeras i svensk lag kommer också den nu gällande nationella lagstiftningen att påverkas.

Tillgängliggörande av information via Internet ställer nya krav på arkiv, bibliotek och museer. De institutioner som gör sitt material tillgängligt via nätet, kommer i kontakt med nya brukargrupper, och samtidigt som man därmed uppnår målsättningen att nå ut, påverkas institutionens inre arbete. Referenser till ett material leder i många fall till ett ökat antal beställningar och förfrågningar, ibland från brukare som inte är bekanta med arkivens, bibliotekens och museernas miljöer. Forskarna och den s.k. bildade allmänhet som tidigare varit ABM-institutionernas primära brukare blir inte längre lika dominerande målgrupper, i stället kommer den intresserade allmänheten, den specialintresserade samlaren och släktforskaren att kräva ökat utrymme. De frågor som ställs

till olika informationssystem och databaser kommer därmed att delvis ändra karaktär och bli både bredare och mer detaljerade. Allt detta innebär, att ABM-institutionerna måste utveckla delvis nya gränssnitt mot användarna och anpassa principerna för registrering (indexering, klassificering, katalogisering) liksom tillhandahållande av de fysiska objekten. Målet för detta arbete är omfattande kunskapssystem med bidrag från många olika håll.

Eftersom bibliotekens regelverk för registrering är relativt väl inarbetat och samlingarna normalt beskrivs på objektnivå, har denna sektor bäst kunnat hantera den nya situationen. Arkiven är inte lika väl förberedda men arbetar medvetet på en bättre anpassning till brukarna, såväl forskarsamhället som en bredare publik. För att kunna nå ut med den digitala informationen och bereda väg för samsökning, måste museerna utveckla en delvis ny kompetens och i högre grad än tidigare inrikta sig på gemensamma lösningar, när det gäller teknisk infrastruktur och dataelement. Vidare måste museerna hitta en balans mellan den digitala förmedlingen och den fysiska.

Frivillighet eller kulturpolitisk styrning

Hittills har en övergripande politisk styrning av den svenska ABM-sektorn saknats och det går heller inte, att ur de olika statliga institutionernas förordningar, instruktioner och regleringsbrev utläsa ett krav på samverkan med institutioner inom andra sektorer. I KB:s regleringsbrev 2001 talas mera allmänt om krav på återrapportering när det gäller bl.a. bevarandeinsatser inom digitaliseringsområdet samt internationellt samarbete, vidare åläggs centrala arkiv och museer att bidra till samordning inom sina respektive sektorer. Däremot talas inte om sektorsövergripande samordning.

Riksarkivet och KB har själva tagit initiativ till samverkan kring vissa frågor och ett visst närmande mellan dessa myndigheter och Riksantikvarieämbetet kan också märkas. Förklaringen till att de centrala museerna fortfarande i hög grad står utanför detta samarbete och inte heller bygger upp effektiva ABM-miljöer inom sina egna organisationer kan sökas i flera omständigheter, bl. a. :

- Museerna saknar en motsvarighet till Riksarkivet eller Kungl. biblioteket och har inte heller någon annan samordnande organisation.
- Museerna saknar i stor utsträckning gemensamma regelverk för registrering av samlingarna. De principer som tillämpas skiljer sig dessutom i väsentliga avseenden från arkivens och bibliotekens.
- Museerna saknar ofta den infrastruktur, som behövs om man skall kunna bygga upp kraftfulla webbsidor, bilddatabaser och digitala nätverk. Detta gäller i hög grad beträffande centralmuseerna inom det konst- och kulturhistoriska området.
- Museerna har i allt högre grad tvingats finansiera sin egen verksamhet och därmed prioriteras aktiviteter, som ger intäkter på kort sikt.
- Museerna uppfattar många gånger att deras styrka ligger i presentationen av de fysiska föremålen och i det traditionella utställningsmediet.
- Museernas arkiv och bibliotek betraktas av museerna själva ofta som primärt interna resurser. Gällande förordningar och instruktioner ålägger dem heller inte vare sig att ställa resurserna till forskarnas och allmänhetens förfogande eller att samverka med sina egna arkiv och bibliotek i utvecklingen av en ABM-strategi.

Vissa tidigare initiativ till samordning har tagits av ABM-institutionerna själva men dessa verksamheter har på senare tid antingen lagts ner eller försvagats. Nedläggningen av INSAM, Fotosekretariatets svaga ställning och ABM-gruppens osäkra mandat har skapat ett vakuum, och vissa förhoppningar om att Svenska nätinföreningen skulle kunna spela en samordnande roll torde numera vara skrinlagda. Aktiviteten under föreningens första år har varit låg, och även om verksamheten skulle ta fart, är det knappast något som talar för att en förening av detta slag kan spela rollen av samordnare inom offentlig sektor.

Den uppkomna situationen har satt fart på diskussionen om nödvändigheten av kulturpolitiska initiativ. I sin omvärldsanalys för år 2000 konstaterade Statens kulturråd: ”De insatser som hittills gjorts saknar en långsiktig strategi. Det föreligger ett behov av samordning och en kraftsamling inom ABM-området.”

Uppbyggnaden av LIBRIS och NAD visar på fördelarna med ett delat ansvar: alla involverade sätter sig in i och tar ansvar för de gemensamma regelverken. Den gemensamma referensramen leder också till att man hittar naturliga områden för utvecklad samverkan kring olika problem. Under senare år har den tekniska utvecklingen också lett till att man alltmera kommit att inse nyttan av sektorsövergripande samverkan. Den nuvarande situationen kan bedömas utifrån två olika perspektiv: det är å ena sidan viktigt att tillvarata spontant utvecklade

synergieffekter, å andra sidan angeläget att finna en lämplig form för styrning inom områden, där samordning är befogad men av olika skäl inte kommit till stånd.

De svenska kulturarvsinstitutionernas splittring mellan två departement försvårar möjligheten till effektiv styrning av gemensamma och sektorsövergripande strategier. En komplicerande faktor är också bristen på en samordnande museiorganisation, som arbetar med långsiktig, strategisk planering. Utan en sådan riskerar museerna att bli den svagaste parten i ett för närvarande haltande ABM-samarbete. Samtidigt har det sagts, att uppbyggnaden av en museiorganisation skulle innebära stora störningar under en lång period och att samarbetet under denna fas skulle lamslås snarare än effektiviseras.

I diskussionen om vilka åtgärder som bör vidtagas för att få till stånd en mera effektiv ABM-samverkan återkommer vissa argument. En klar skiljelinje går mellan å ena sidan dem, som anser att initiativen bör växa fram spontant och ur de konkreta behoven, å andra sidan dem som önskar en central styrning. Bland dem som förespråkar samverkan under mera organiserade former finns knappast någon, som föreslagit det radikala grepp som tagits i Storbritannien och Norge. Möjligtvis kan man notera ett starkare intresse för den norska modellen, där man betonar såväl sektorsspecifik kompetens som sektorsövergripande samordning. Flera har dock uttalat sig för en mindre organisation med tydligt mandat och tillräckliga resurser.

Vid ABM-forum 2000 intog flera talare en restriktiv hållning till övergripande kulturpolitiska initiativ. Tomas Lidman var kritisk till "en mer institutionell samordning" men påpekade också, att det behövdes ett yttre tryck om en samverkan skulle komma till stånd. Den ABM-grupp som BIBSAM en gång tagit initiativ till hade troligtvis en alltför lös organisationsstruktur för att kunna bidra till en utveckling och fördjupning av samarbetet. Lidman kunde tänka sig inrättandet av "ett slags styrgrupp/nämnd med tydligare mandat", där de viktigaste intressenterna skulle ingå. Parallellt kunde ABM-gruppen samt olika regionala och lokala samarbetsorgan fungera som "en inspirationskälla och ett brett forum för erfarenhetsutbyte".

På lokal och regional nivå råder inte sällan en påfallande osäkerhet om hur ett ABM-samarbete skall gå till och vilka lösningar, som skall gälla på olika problem. Museichefen Kenneth Åström i Eskilstuna säger i en intervju: "Det är inte så att det sedan tidigare finns väl upptrampade leder här i Sverige för hur ett samarbete mellan arkiv, bibliotek och museer skall se ut. Dessutom saknas det en central instans som har hand om de här frågorna."

Den omstrukturering av ABM-sektorn som sker i Storbritannien och Norge kräver starka regeringsorgan och en samordnande organisation, som når ut till hela landet. Nästa steg är ett europeiskt samarbete, där nationella ABM-organ utbyter erfarenheter och försöker lösa problem som inte kan behandlas eller lösas på enbart nationell nivå. Jämför man de båda ländernas ABM-strategier, så kan man konstatera, att båda betonar ABM-institutionernas uppdrag att verka för en allmän tillgänglighet till kulturarvet, vidare att man delar övertygelsen att det behövs en kulturpolitisk styrning för att kunna genomföra en effektiv förändring. Det brittiska initiativet präglas dock av en större ansträngning för att skapa samsyn, det norska förslaget är mera inriktat på att utifrån insikten om varje sektors särart försöka sammanföra vissa gemensamma frågor och uppgifter. Trots skillnader kommer Resource och ABM-utvikling att framöver få likartade uppdrag, och troligtvis kommer den projektbidragsorienterade modell som gäller i Storbritannien att åtminstone delvis tillämpas även i Norge.

De initiativ som tagits i Norge och Storbritannien har på sina håll väckt starkt kritik. Mera generellt har det påpekats, att ABM-organ som inte tydligt definierar de tre sektorernas speciella uppgifter och uppdrag tappar greppet om mer specifika utvecklingsfrågor. När det gäller Resource, har kritikerna bl. a. haft invändningen, att organisationen är sidoordnad i förhållande till de centrala ABM-institutionerna och därmed inte kan styra dessa. Det har också hävdats, att de som tjänat mest på förändringen är de regionala museerna, som tidigare haft en mycket svår ekonomisk situation.

I framtiden kan man tänka sig, att en samordnande svensk museiorganisation, som även omfattar centralmuseerna, etableras som en jämnstark part i förhållande till Kungl. biblioteket och Riksarkivet. I en sådan situation skulle antagligen ett övergripande samarbete mellan de tre sektorerna kunna komma till stånd. Alternativet till en sådan samarbetsmodell är tills vidare en ny funktion, som ligger utanför de etablerade institutionerna men som verkar för utvecklingen av sektorsgemensamma frågor.

Argument för en samordnande funktion

Samtidigt som Internet och de olika informationssystemen skapar nya möjligheter och en ny frihet, ställs nya krav på organisation av befintliga resurser. Ökade ekonomiska resurser utan politisk styrning är knappast en

realistisk väg. Samtidigt finns en relativt utbredd konsensus om att de sektorsspecifika organen fortfarande behövs och vidare, att etablerandet av organisationer liknande dem som byggs upp i Norge och Storbritannien inte är motiverade i svensk miljö. De som är kritiska till en stark styrning men som samtidigt anser att något måste göras har ofta uppfattningen, att enbart ett samrådsorgan av ABM-gruppens informella karaktär inte är tillräckligt. Vidare återkommer uppfattningen att en ny, samordnande funktion inte bör knytas till en institution, som i princip representerar enbart en ABM-sektor.

IT-kommissions förslag att Statskontoret skall ges i uppdrag att analysera det övergripande samordningsansvaret för IT samt att bereda och föreslå former för ett långsiktigt strategiarbete har ännu inte behandlats. Oavsett beslut om var ansvaret bör ligga, bör detta rimligtvis brytas ner till delansvar och delmål på en rad olika nivåer och sektorer inom samhället. ABM-sektorn kan beskrivas som *en* sådan samhällssektor.

Begreppet "kulturarv" är i hög grad överbryggande inom ABM-sektorn, vilket kan tala för att Kulturdepartementet bör få det primära ansvaret för en övergripande kulturpolitisk styrning av insatserna på ABM-området. De kulturpolitiska mål som Riksdagen fastställde 1974 och som modifierades 1996 kan i så fall ligga till grund för en nationell och samlad ABM-politik. Med hänsyn till ABM-sektorns bredd och splittring på två departement måste Kulturdepartementet, om det blir primärt ansvarigt, samverka med andra departementet, fr.a. med Utbildningsdepartementet. För detta talar också den upprepade bedömningen, att utbildningssektorn kommer att bli den främsta avnämaren för kulturarvsinstitutionernas digitala tjänster. Vidare måste Kulturdepartementet utse ett verkställande organ, som kan identifiera och bereda ABM-frågorna.

Det verkställande organet måste på olika sätt arbeta för att information om mål och medel når ut till berörda aktörer och förverkligas. Vill man uppnå en långsiktigt hållbar utveckling inom IKT, måste kulturarvsinstitutionerna veta, vilka riktlinjer och standarder som skall gälla beträffande bl. a. terminologi, obligatoriska dataelement, tekniska metadata och teknisk kvalitet och standard. Ansvaret för urval, sammanställning och uppdatering av ett sådant regelverk bör läggas på en partssammansatt grupp och resultatet bör sedan göras tillgängligt via en central webbplats som administreras av det verkställande organet. När denna grund finns, bör ABM-institutionerna inom offentlig sektor också åläggas att följa regelverket. I den mån detta åläggande innebär kostnader för institutionerna, måste ansvariga departement först informeras och ta ställning till vilka kostnader som kan bli aktuella.

Även på andra områden är samordning av stort värde. Juridisk kompetens behövs för att lösa flera ABM-relaterade frågor, t. ex. sådana som berör konflikter mellan olika nationella regelverk och mellan ABM-institutioner med olika huvudmän eller uppdragsgivare. Rapporten *Bildmanipulering* (2001) som nyligen utgivits av Styrelsen för psykologiskt försvar klargör behovet av en etisk diskussion och en juridisk beredskap inom detta område. Andra områden är copyright, prissättning av tjänster och sponsring. Det upphovsrättsliga området är svåröverskådligt och inte minst bildförmedlande institutioner ställs inför ständigt nya frågor. Prissättning av tjänster diskuteras på flera håll inom ABM-sektorn och kollisioner mellan icke-kommersiella och marknadsorienterade synpunkter inträffar bl. a. vid flera ABM-institutioner, som startat bildbyråer. Det direktiv som Europaparlamentet och EU:s råd antog i maj 2001 och som gäller "harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället" innehåller regler, som skall vara införlivade i svensk lagstiftning senast den 22 december 2002. När denna lagstiftning skall tillämpas, kommer många ABM-institutioner att behöva juridisk information och vägledning.

Ett samordningsorgan med speciell kompetens skulle även kunna hantera såväl en initial bedömning som en utvärdering av olika projekt och program. Hos de fonder och stiftelser som anslagit medel för olika ABM-projekt - främst KK-stiftelsen, Stiftelsen Framtidens Kultur och Riksbankens Jubileumsfond (RJ) - kan man iaktta en viss rådvillhet. KK-stiftelsen har sökt stöd för sin bedömning hos den informella ABM-gruppen, men har på senare tid kritiserats för att stödja upplevelseindustrin snarare än forskning och utveckling. RJ har konstaterat, att flera ansökningar i själva verket gäller löpande basfunktioner, som institutionerna själva borde bekosta men som formuleras som projekt. I syfte att etablera en dialog har man anordnat konferenser, som behandlat relationen mellan forskning och kulturinstitutioner: *Forskningens roll i en offensiv kulturarvsvård* (1996), *Museerna och kulturarvet* (1997) och *ABM, IT och forskningen* (1999). Ett samordnande organ skulle kunna bidra till att en fördjupad och breddad omvärldsdialog kommer till stånd.

Digitalisering, uppbyggnad av databaser och utveckling av metoder för långsiktigt bevarande av digitalt material har i stor utsträckning utförts inom ramen för olika projekt. Projektformens temporära karaktär är lämplig om man skall lösa en avgränsad uppgift inom en viss tid, däremot olämplig när det gäller att på sikt bygga upp och vidmakthålla kompetens. Den projektnriktning som hitintills i så hög grad präglat ABM-området bör därför revideras och kompletteras. En samordnande organisation skulle kunna arbeta för en bättre kontinuitet och även

se till, att varje ABM-institution genom ett nätverk får tillgång till specialister, som kan ge korrekta hänvisningar och upplysningar. När det gäller digitalisering och långsiktigt bevarande behövs nationella och regionala avtal och program, som löper över längre perioder. Den övergripande administrationen av dessa kan handhas av den samordnande organisationen, som också kan se till att resultatet av insatserna görs tillgängligt på en nationell webbsida.

Vägar till förverkligande

Utvärdering av vissa verksamheter

En löpande utvärdering av ansökningar, projekt och program kan, såsom ovan nämnts, läggas på ett samordningsorgan. Av tidigare insatser från statlig sida finns redan utvärderingar av Sesam-projektet, SUNET-satsningen och Kulturarvs-IT. Däremot saknas utvärdering av flera insatser som är relaterade till ansvarsmuseisystemet, t.ex. INSAM och Fotorådets och Fotosekretariatets verksamhet eller av ABM-grupperingar av informell art, som ABM-gruppen vid BIBSAM. En central fråga, som främst berör ansvarsmuseirollen, är om det ö.h.t. är lämpligt att lägga ett nationellt samordningsansvar som en extra uppgift på en redan befintlig kulturarvsinstitution med egna samlingar och med principiell rätt att prioritera inom sin verksamhet.

Andra problematiska sektorer som bör granskas och utvärderas är centralmuseernas arkiv och bibliotek. Utvärdering saknas också i hög grad när det gäller en rad regionala digitaliseringsprojekt som finansierats med statliga medel.

Av nu pågående verksamheter med ABM-inriktning representerar Fotosekretariatets och Fotorådets arbete ett av de mest framgångsrika. De initiala planerna står emellertid inte i proportion till den fortsatta resurstilldelningen, och förutsättningarna för ett på sikt framgångsrikt arbete är osäkra. Vad gäller den nationella fotodatabasen, så krävs sannolikt en omfattande informationsinsats och återkommande utbildning för de institutioner, som skall registrera sina bestånd. Vidare måste ansvaret för denna databas förtydligas.

Museernas arkiv och bibliotek är inte bara oundgängliga stödfunktioner i arbetet med föremålsamlingarna utan är också eftertraktade av brukare utanför ABM-institutionerna. Nedskärningarna vid de centrala museerna har slagit hårt mot deras arkiv- och biblioteksfunktioner, och flera av dem för en hård kamp för att kunna fungera även för en extern kundkrets. De nu pågående arkiv- och biblioteksutredningarna bör därför kompletteras med en utredning, som särskilt granskar dessa verksamheter och som föreslår lösningar.

En nationell plan för digitalisering och långsiktigt bevarande

De stora ABM-institutionerna har knappast påbörjat en mera systematisk digitalisering av samlingarna, mindre institutioner arbetar ofta med tidsbegränsade ad hoc-insatser. Skall arbetet gå framåt, måste det bli mera metodiskt och planmässigt. Det redan påbörjade arbetet inom EU bör därför utvecklas och fördjupas på nationell nivå.

Det finns en rad områden där arkiv, bibliotek och museer bör samverka kontinuerligt och dit hör frågor rörande registrering, digitalisering och långsiktigt bevarande. Det är angeläget att ABM-institutionerna enas kring vissa övergripande urvalsprinciper. Lämpligt är att först definiera befintliga objekt-kategorier - t. ex. arkivhandlingar, böcker, tidningar och tidskrifter, kartor och ritningar, grafiska blad, affischer, måleri, skulptur, ljudupptagningar, rörlig bild - och att därefter utveckla planer på först central, sedan regional och lokal nivå. Urvalskriterierna bör vara klart preciserade och det finns skäl att anknyta till redan existerande nationella och internationella program och riktlinjer. Särskilda överväganden måste göras när det gäller unikt material, inklusive museernas föremålsbestånd. Vidare bör man hävda principen att först registrera, sedan digitalisera. Tvingande bevarandaspekter måste vägas mot tillgängliggörande av efterfrågat material.

Den nationella planen kan och bör inte vara heltäckande utan skall ta fasta på ett högt prioriterat bestånd, vidare bör den beakta både bevarande- och tillgänglighetsaspekter. Planen bör uppdateras med jämna mellanrum och finnas allmänt tillgänglig på en för ABM-sektorn gemensam webbsida. Inom området fotografier har mycket förberedande arbete redan utförts. Resultaten bör dock integreras och, där så är motiverat, harmoniseras med den allmänna planen.

Den nationella digitaliseringsplanen bör ses som ett styr- och samordningsinstrument, som inte skall utesluta lokala initiativ utan bidra till att förhindra onödigt dubbelarbete och medverka till att ABM-institutionerna täcker områden av särskilt, nationellt intresse.

Digitaliseringsplanen bör kompletteras med en nationell plan för det långsiktiga bevarandet av det digitala material som finns lagrat vid svenska arkiv, bibliotek och museer. Den utredning som bör komma till stånd måste beakta vad som sägs i den nu pågående arkivutredningen. Området är komplicerat och kostnadskrävande, och kostnaderna bör fördelas över samtliga sektorer, på central såväl som regional och lokal nivå. Ett internationellt samarbete är motiverat och har redan inletts.

En nationell namndatabas

Skall idén om samsökning i olika databaser kunna förverkligas, måste ABM-institutionerna enas om vissa gemensamma auktoriteter och dataelement. I *IT i kulturens tjänst* hävdas att staten bör kräva av de statligt finansierade kulturinstitutionerna att följa de regler, som finns eller som är under utarbetande när det gäller klassificering och benämning av ”kulturmaterial”. I *Namn på nätet* konstateras att det aktuella projektet främst berört arbete inom biblioteks- och arkivområdena, och att samarbete med museerna är aktuellt främst när det gäller ”fotosamlingar och arkiv” i museerna liksom personuppgifter om vissa yrkesgrupper.

Kungl. biblioteket och Riksarkivet har under flera år samverkat kring institutions- och personnamn. Den nationella nyttan av detta initiativ kan knappast överskattas, men fortfarande saknas i hög grad museerna i samarbetet, vilket blivit mera påtagligt sedan INSAM lagts ner. En positiv öppning märks f.n. inom projektet Bilddatabaser och digitalisering, där KB samverkar med Nationalmuseum, Riksarkivet och Riksantikvarieämbetet. Det behövs dock ytterligare resurser om samarbetet skall kunna bli tillräckligt kraftfullt. Stora mängder av personnamn inom olika områden finns lagrade på landets museer i olika typer av register. Här kan nämnas namn på fria bildkonstnärer (Nationalmuseum och Moderna Museet), fotografer (KB, Moderna museet, Nordiska museet och Stockholms stadsmuseum), arkitekter (Arkitekturmuseet, Riksantikvarieämbetet), hantverkare (Nordiska museet), naturvetenskapliga forskare (Naturhistoriska riksmuseet), ingenjörer, uppfinnare (Tekniska museet). Förutom namn på personer, familjer, institutioner och organisationer bör man efterhand även bearbeta namn på geografiska platser och administrativa gränser.

Det är synnerligen önskvärt att de centrala institutionerna får resurser för att utveckla samarbetet och komma fram till administrativa och tekniska lösningar. Insamlingen bör efterhand även utsträckas till regionala och lokala ABM-institutioner. Viktiga och unika namnregister finns på många olika kulturarvsinstitutioner runt om i landet, och insamlingsarbeten pågår på flera håll - här kan nämnas en pågående kartläggning av skånska fotografer.

I första hand bör KB och Riksarkivet i samråd med berörda parter inom museisektorn formulera de generella riktlinjerna för namnformernas uppbyggnad (obligatoriska dataelement) samt besluta om vilka övriga principer som skall gälla för deltagande i registreringen. Det är angeläget att museerna engageras också i uppbyggnaden av namndatabasen samt att denna görs tillgänglig via en nationell webbsida för ABM-information. Vidare bör en avstämning göras mot de resultat som framkommer i projektet Bilddatabaser och digitalisering - plattform för ABM-samverkan.

Forskning, utbildning och lärande

Både i det manifest som formulerats inom Resource och i Stortingsmeldingen betonas vikten av ny utbildning och strategisk forskning inom ABM-området. Behov av sådan utbildning finns även i Sverige.

På flera håll inom ABM-sektorn finns en uttalad skepsis mot en samordnad utbildning, och sannolikt finns skäl för en viss återhållsamhet. Blivande arkivarier, bibliotekarier och museimän bör alla genomgå en grundutbildning, som är inriktad mot den egna sektorns specifika problem och förhållanden och som ger en yrkesidentitet. Likaså behövs forskning med sektorsspecifik inriktning. Samtidigt finns behov av en ABM-inriktad kurs inom ramen för den sektorsinriktade grundutbildningen, vidare en forskning som är inriktad på ABM-specifika problem.

En blivande museiman får i dag knappast någon undervisning inom områden som registrering, klassificering, indexing, auktoriteter, dataelement, databasstrukturer och digital bildförmedling. Det faktum att många museer utgått från och utnyttjat den gamla registratorsfunktionen vid uppbyggnaden av sina föremålsdatabaser har knappast heller främjat vare sig samordningen med omvärlden eller en mera realistisk fördelning av ansvaret. Det är möjligt att det efterhand utvecklas en ny museiprofession, som är särskilt inriktad på dessa problem, men tills vidare bör man pröva olika övergångslösningar. En förändring kan påbörjas genom att den traditionella

utbildningen inom museispecifika discipliner kompletteras med en kurs inom det för museerna gemensamma dokumentationsområdet. Denna utbildning bör även öppna insikten om betydelsen av en sektorsövergripande samverkan. Eventuellt finns även förutsättningar för uppbyggnad av en särskild utbildningslinje, som ger såväl traditionell museal kompetens inom konst- och kulturvetenskap som kunskap inom dokumentation och IKT.

Det bör också finnas möjligheter till kvalificerad fortbildning inom ABM-området. I ABM-Skåneprojektets rapport kommenteras detta behov: "INSAM finns inte längre och flera skäl talar för att regional utbildning är en fördel." I *Namn på nätet* konstateras ett stort behov av utbildning inom området auktoritetskontroll, vidare antas att denna utbildning kan tillgodoses såväl inom den akademiska grundutbildningen som inom de tre sektorernas speciella utbildningar. Som ett första steg nämns framställandet av ett utbildningspaket för att introducera de grundläggande tankegångarna.

Situationen talar för att en kvalificerad utbildning, fortbildning och forskning inom ABM-området bör utvecklas med redan befintliga utbildningsinstitutioner som bas. Grundutbildningarna för arkiv och bibliotek bör kompletteras med ABM-specifika delmoment, vidare behövs en speciell dokumentationsutbildning för museianställda. Under förutsättning att samsyn råder kring vissa grundläggande standarder etc. bör enstaka kurser i ABM-specifika ämnen - som t. ex. auktoritetskontroll, dataelement, tekniska metadata och digital bildförmedling - kunna arrangeras både regionalt av lämpliga institutioner inom universitet och högskola och av centrala ABM-institutioner. En fristående kurs med inriktning mot långsiktigt bevarande av digitalt material kan byggas upp som en Internet-baserad distansutbildning, anpassad till de tre ABM-sektorerna.

Utbildning och forskning inom ABM bör inte ta fasta enbart på informations- och kommunikationsteknologisk kunskap eller registreringsproblematik utan även på pedagogiska metoder och modeller för förmedling av kunskap. Efterfrågan på nya och mera flexibla former för lärande kommer sannolikt att öka, och det är viktigt att ABM-institutionerna kan tillmötesgå detta behov.

På regional och lokal nivå framstår lärandet som en primär målsättning i ABM-samarbetet, på central nivå märks däremot större tvekan inför den pedagogiska uppgiften. Diskussionen om ABM-institutionernas roll i lärandet bör fördjupas. Skall arkiv, bibliotek och museer enbart tillhandahålla material eller skall de spela en aktiv pedagogisk roll i lärandet? Om det senare alternativet förordas, bör kontakterna mellan ABM-sektorn och utbildningssektorn stärkas. Skall ABM-institutionerna bli aktiva parter i lärandet, måste de också ha kunskap om sina samlingar. Centrala arkiv och bibliotek bör därför i likhet med museer ha i uppdrag att parallellt med den gängse registreringen av sitt material även avsätta resurser för fördjupning av kunskapen om de egna samlingarna. Möjligheten att lägga upp långsiktiga forskningsprogram i samverkan med skola, högskola och universitet bör övervägas.

Prissättning av kartinformation

Kartor hör till det slags material som finns vid såväl arkiv, som bibliotek och museer. I samband med den digitala utvecklingen har kartinformation fått en ny, dynamisk potential och utnyttjas i dag i flera olika sammanhang. Samtidigt har intresset för äldre kartmaterial ökat.

De aktörer som hittills tillhandahållit information inom ABM-området har oftast varit anslagsfinansierade. Att tillgängligheten inte skall vara förknippad med särskilda kostnader för användarna har uppfattats närmast som en självklar demokratisk rättighet. Statsmakten förutsätter dock, att vissa myndigheter som tillhandahåller information skall driva sin verksamhet helt eller delvis användarfinansierat. Detta gäller exempelvis för Lantmäteriet, som nu t.o.m. är vinstdrivande.

Lantmäteriet tillhör i dag inte det traditionella ABM-området, men den information som man där byggt upp och förvaltar har under senare år ökat i betydelse på ett avgörande sätt och blivit av stort intresse för såväl kulturarvsinstitutioner som forskare och allmänhet. Dels förvaltar Lantmäteriet arkiv med hundratusentals historiska kartor av brett intresse, dels levererar man modern geografisk information som hänvisar till arkiv och register. Det sistnämnda fältet expanderar nu kraftigt. Fornminnen och byggnader, men ofta också föremål och arkivalier, ges en sökbar geografisk anknytning, som kan analyseras för nya insikter eller utnyttjas som en generell sökingång till olika källmaterial.

När geografisk information blivit en allt viktigare komponent i informationsflödet, kan myndigheternas skilda finansieringsmodeller och ambitioner kraftigt påverka inriktning och förutsättningar för parterna i ABM-arbetet. Detta kan illustreras med ett par exempel, varav det första gäller Lantmäteriets äldre arkiv. Sedan mitten av

1990-talet har Riksantikvarieämbetet samarbetat med Lantmäteriet för att skanna och på Internet tillgängliggöra historiska kartor, tillkomna från 1600-talet och framåt. Museer och länsstyrelser använder materialet mer och mer, men kartorna med sina beskrivningar har också mycket stort intresse för allmänheten. Genom att de täcker större delen av landet, kan man få förklaringar till varför omgivningarna ser ut som de gör, få bilder till egna minnen och berättelser, se sammanhang och fördjupa sig i det lokala kulturarvet.

Som sektorsmyndighet förväntas RAÄ använda sina anslag bl.a. så att de historiska kartorna får en bred användning och ökar medborgarnas intresse för kulturmiljön och miljöfrågorna i stort. Lantmäteriet (under Miljödepartementet) ser däremot inte något motsvarande uppdrag. De avsevärda egna anslag som används för digitalisering är inriktade på att säkerställa arkivmaterialet för lantmäteriverksamheten. Bedömningen av vad som i övrigt skall digitaliseras och spridas baseras främst på vad man tror kan användarfinansieras, primärt genom kommersiella tjänster.

Användarfinansieringen får tydliga effekter även för tillhandahållandet av material från kulturmiljövården, där geografisk belägenhet oftast är en viktig faktor och presentationen kräver bakgrundskartor. Kostnaderna för sådana kan bli en mycket tung post i en verksamhet som bara bekostas av anslag. Detta kan illustreras av det andra exemplet, RAÄ:s nya digitala fornminnesregister som innehåller drygt en miljon poster. I detta fall förväntas licenskostnaderna för tillgång till digitala bakgrundskartor uppgå till flera miljoner kronor och därigenom kosta dubbelt så mycket som själva registrets övriga samlade drifts- och förvaltningskostnader. Samtidigt förväntas RAÄ till Lantmäteriet gratis leverera fornminnesinformation - vilken sedan säljs vidare.

Det rör sig här om en ekonomisk rundgång mellan olika statliga myndigheter, där "inkomster" - eller rentav vinst - på den ena sidan bekostas av anslag eller neddragningar på en annan. Statens planering blir mindre effektiv, eftersom resultat och konsekvenser är svåra att förutse, när uppdrag och anslag fördelas av olika departement. Genom att vissa delar av statens insamlade och tillgängliga information är avgiftsbelagda, minskar dessutom den totala offentliga användningen och samhällsnyttan markant. Detta har nyligen påtalats av ett flertal myndigheter och intresseorganisationer i rapporten *Ökad användning av geografisk informationsteknik* (2000), beställd av Miljödepartementet.

En bättre samverkan i den offentliga informationsförsörjningen och ABM-arbetet kan därför kräva en omprövning av de principer, som hittills gällt beträffande geografisk information. Inte minst gäller detta om den kulturhistoriska kunskapen och medvetenheten skall kunna hävda sig som en betydelsefull kraft i en hållbar samhällsutveckling.

Kostnader, finansiering och ekonomisk vägledning

ABM-samarbete kan i vissa fall skapa positiva synergieffekter. Det är däremot inte realistiskt att föreställa sig, att kostnaderna för denna del av offentlig sektor totalt sett kommer att minska. Däremot kan man uppnå både kvantitativa och kvalitativa förbättringar, när det gäller allmänhetens tillgång till kulturarvet.

Statligt stöd måste tillföras på rätt sätt, inte som hastigt konstruerade projekt. De medel som tilldelats av olika fonder har förvisso gjort nytta, men man kan konstatera att hittills gjorda insatser i hög grad är ad hoc-betonade, fragmentariska och kortsiktiga.

Under förutsättning att de kortsiktiga projekten ersätts av långsiktiga program och att stora extra anslagsmedel avsätts för t. ex. digitalisering, uppstår frågan hur dessa medel skall förvaltas. Skall de fördelas direkt till institutionerna eller skall en styrning ske via en samordnande funktion? Frågan har diskuterats inom arbetsgrupp och styrgrupp och måste dryftas vidare.

Inom ramen för EU:s olika program finns medel, som svenska ABM-institutioner i princip skulle kunna utnyttja, men som man inte konkurrerat om eller kommit i åtnjutande av. Sveriges totala medlemsavgift till EU utgör cirka tre procent av samtliga medlemsavgifter, och av den summan får Sverige tillbaka endast hälften. Inom forskningsprogrammen är Sverige väl representerat i femte ramprogrammet och får tillbaka 3,3 procent. Svenska ABM-institutioner har dock varit relativt passiva. Störst aktivitet finner man inom arkivsektorn, fr.a. när det gäller Riksarkivets deltagande i olika EU-projekt.

När det gäller Kultur 2000 finns Kulturkontakt Sverige, EU:s informationskontor för kultur i Sverige, som drivs gemensamt av Statens kulturråd och Riksantikvarieämbetet. Kulturrådet svarar i detta sammanhang för

konstarna och kulturella aktiviteter, Riksantikvarieämbetet för kulturarvet. Riktad information har även gått ut till museerna inom bildområdet, och ett hundratal ansökningar har inkommit.

BIBSAM har skapat en EU-referensgrupp för arkiv, bibliotek och museer, men museerna är fortfarande kraftigt underrepresenterade bland ansökningarna, och det är för dem inte heller naturligt att vända sig till ett primärt biblioteksorienterat samordningsorgan. Om sjätte ramprogrammet skall bli känt och EU-medlen kunna utnyttjas bättre, behövs en särskild informationsinsats riktad till museerna. När det gäller Kultur 2000, bör även arkiv och bibliotek med äldre och värdefulla samlingar nås av informationen.

Vid ett möte inom EU-kommissionens kulturdirektorat i november 2001 riktades kritik mot Kultur 2000 för en alltför omfattande och otydlig målsättning. Vidare kritiserades urvalsprocedurer, administration och utvärdering samt finansieringsregler som inte ansågs motsvara kulturlivets realiteter. Liknande kritik skulle kunna riktas mot flera EU-program. Det är också känt, att ansökningsförfarandet är komplicerat och rapporteringen har beskrivits som "en administrativ mardröm". Vidare stupar många ansökningar på det i allmänhet gängse kravet, att den egna institutionen skall satsa 50 % av de totala kostnaderna för det egna deltagandet. Sådana marginaler finns mera sällan vid svenska ABM-institutioner. Skall de kunna spela en mera aktiv roll i EU-sammanhanget, måste de få ett bättre stöd. Detta kan ske på olika sätt, till att börja med genom att man samlar den i dag splittrade EU-informationen inom ABM-området till en gemensam nationell webb-plats.

Sammanfattande förslag

De centrala ABM-institutionerna har under de senaste åren skaffat sig grundläggande insikter om digitalisering inom såväl det tekniska som det registreringsmässiga området. Visionen att alla skall få ta del av kulturarvet är levande, och ABM-samarbetet på regional och lokal nivå står knappast i motsättning till de centrala kulturarvsinstitutionernas arbete med att bestämma de grundläggande förutsättningarna för olika insatser. I dag finns en hög beredskap för att gå vidare i mera långsiktiga och storskaliga projekt och program. Enighet finns kring vissa mål:

- ett nationellt ramverk med gällande riktlinjer och rekommendationer samt godkända standarder
- en nationell plan för digitalisering
- en nationell plan för insamling av digitalt material
- en nationell plan för långsiktigt bevarande av digitalt material
- en nationell namndatabas
- forskning och utbildning inom ABM-området

En samordnande funktion inom ABM-området skulle kunna ha följande ansvarsområden:

- övergripande strategisk planering och samordning på nationell och internationell nivå
- uppbyggnad och underhåll av nationellt giltiga planer, projekt, program och regelverk
- informationsspridning inom ABM-området
- leda projekt och program
- stimulera processer som främjar samarbetet mellan internationell, central, regional och lokal nivå
- initiera och stödja regionala och lokala insatser
- bedömning av ansökningar till fonder och stiftelser rörande ABM-inriktade projekt och program
- kvalitativ utvärdering av olika projekt och program
- bygga upp och underhålla ett nätverk av specialister inom ABM-relaterade områden
- samordning och planering av utbildning inom ABM-området

Vissa specifika frågor som förutsätter specialkompetens och en laborativ förankring i den praktiska ABM-verkligheten bör inte läggas på ett kulturpolitiskt organ utan delegeras till institutioner, som redan i dag har en del av de resurser som krävs, främst Kungl. biblioteket samt Riksarkivet.

En funktion som kan hantera alla de uppgifter som nämns i ovanstående förslag bör utvecklas successivt. Inledningsvis bör man prioritera bland uppgifterna och anpassa bemanningen efter den aktuella avgränsningen, vidare bör man vara inställd på att behoven och prioriteringarna förändras över tid.

Den preliminära kartläggningen av det svenska ABM-området talar för behovet av en utredning, där man tar nästa steg och ägnar särskild uppmärksamhet åt handlingsinriktade och konkreta frågor som:

- Hur skall kostnaderna finansieras?
- Vilken ambitionsnivå skall gälla?
- Hur skall arbetet organiseras?

Sammanfattning

Rapporten redogör för utvecklingen av samverkan mellan arkiv, bibliotek och museer (ABM), främst i Sverige men också ur ett internationellt perspektiv. Den av regeringen begärda redovisningen av gjorda insatser och vunna erfarenheter inom Arkivverket, Kungliga biblioteket, Statens kulturråd samt Riksantikvarieämbetet redovisas i en bilaga. I slutkapitlet "Framtiden" görs ett försök till sammanfattande målbeskrivning för ABM, vidare föreslås vissa vägar till förverkligande av målet.

I slutkapitlet konstateras bl. a. vissa skillnader mellan ABM-arbetet på central respektive regional och lokal nivå. Dessa skillnader står emellertid inte i motsättning till det alltmera uttalade kravet på en kraftfullare samordning inom ABM-området än vad som hitintills gällt. Sammanfattningsvis föreslås uppbyggnad av ett nationellt ramverk med gällande riktlinjer, rekommendationer och standarder inom ABM-området, vidare nationella planer för digitalisering, insamling och långsiktigt bevarande av digitalt material. Förslag framförs även om utvecklingen av en nationell namndatabas samt forskning och utbildning inom området. Vidare föreslås en successiv uppbyggnad av en samordnande ABM-funktion med vissa specifika uppgifter. Slutligen framförs förslag om en handlingsinriktad utredning, som tar fasta på det fortsatta arbetets ambitionsnivå, finansiering och organisation.

Referenser

[Utgivare har angivits i de fall dokumentet bedömts som särskilt svårtillgängligt.]

Källor och litteratur

- "ABC för ABM", *DIK-forum* 2000:3, s. 3.
- ABM, IT och forskningen : rapport från en konferens på Kungliga biblioteket den 17 november 1000* / red. Mats Rolén. - Stockholm : Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond, 2000.
- ABM 2000 : pågående och planerade projekt : några exempel från Västernorrland.* - Stockholm : SVAR, [2000].
- ... *en acceptabel nivå.* - Stockholm : Riksarkivet, 1999. - Dnr 50-1999/459.
- Almerud, Peter, En fråga om bild och självbild", *DIK-forum* 2001:9, s. 6-7.
- "Kultur och forskning", *DIK-forum* 2001:17, s. 16-18.
- "Nordisk kulturpolitik under förändring", *Kultur & politik* 2001:8, s. 8-11.
- "Olika vinklar på ABM", *DIK-forum* 2001:7, s. 14.
- Arbetsgrupp for IT og andre sektorovergripende spørsmål innenfor bibliotek, arkiv og museum, *TverrsAMBand : rapport.* - [Oslo] 2001.
- Arkiv, bibliotek, museer : rapport från ABM-forum 2000* / red. Peter Almerud. - Stockholm : DIK-förbundet, 2001.
- Arkivförordning.* - (SFS ; 1991:446, ändring införd: t.o.m. SFS ; 2001:648)
- Arkivlag.* - (SFS ; 1990:782, ändring införd: t.o.m. SFS ; 1999:305)
- Arkivutredningen, *Öppenhet och minne : arkivens roll i samhället : betänkande.* - Stockholm 1988. - (Statens offentliga utredningar ; 1988:11)
- Behovet av ett SESAM-projekt för foto och film.* - (Motion till riksdagen ; 1997/98 ; Kr229)
- Besser, Howard & Jennifer Trant, *Introduktion till bilddigitalisering.* - Stockholm : Nordiska museet, 1998.
- Bibliotekslagen.* - (SFS ; 1996:1596, ändring införd: t.o.m. SFS ; 1998:1249)
- Bilddigitalisering vid bibliotek, arkiv och museer : en lägesrapport för nationella arkivdatarådet (NAD) och Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR) / utförd av Yvonne Eriksson [...] under ledning av Lena Johannesson.* - Linköping 1995. - (Arbetsrapporter från TEMA K ; 1995:24)
- Boston, George, *Memory of the world programme : safeguarding the documentary heritage : a guide to standards, recommended practices and reference literature related to the preservation of documents of all kinds.* - Milton Keynes 1998.
- Brohed, Ulla, "ABM ingen modefluga", *DIK-forum* 2000:7, s. 14.
- Co-operation between archives, libraries & museums : report of the brainstorming meetings held by the European Commission Directorate General XIII - E/4 in Luxembourg October & November, 1998.*
<http://www.cordis.lu/ist/ka3/digicult/en/backgr/brain98.html>
- The Design Group, *The establishment of a Museums, Libraries and Archives Council : report.* - [London?] [1999].
<http://www.culture.gov.uk/MLAC%20DESIGN%20GROUP%20REPORT.HTM>
- Digitalisering, databaser och forskningsarkiv : rapport från DAF-konferensen i Ramsele den 1-3 oktober 2001* / sammanställd av Nils Mossberg. - Ramsele : SVAR, [2001?].
- E-Europe : coordination of national digitisation policies & programmes : first meeting of the National Representatives Group : report of a formal meeting, held at Centre Albert Borschette, Brussels, Belgium. 11 December 2001.* - Brussels 2001.
- Engelstad, Kirsten, "ABM-utvikling", *Synopsis*, 32, 2001:6, s. 299-301.
- "Ett fördjupat ABM-samarbete är en demokratifråga", *DIK-forum* 2000:18, s. 3.
- E-pliktutredningen, *E-plikt : att säkra det elektroniska kulturarvet : betänkande.* - Stockholm 1998. - (Statens offentliga utredningar ; 1998:111)
- Ericsson, Acke, *Fasta förbindelser : en utvärdering av länsbibliotekens SUNET-anslutning.* - Stockholm 1998. - (Rapport från Statens kulturråd ; 1998:1)
- Europeiska gemenskapernas kommission, *Att förverkliga det europeiska området för livslångt lärande.* - Bryssel 2001. - (KOM [2001] 678)
- *E-learning : att planera morgondagens utbildning.* - Bryssel 2000.
- *Expert meeting on coordination of national digitisation policies & programmes : organised by the European Commission in conjunction with Riksarkivet Sweden, Lund, 4 April 2001.* -

- Brussels : European Commission, 2001.
<http://www.cordis.lu/ist/ka3/digicult/en/eeurope.html>
- *Memorandum om livslångt lärande*. - Bryssel 2000. - (SEK [2000] 1832)
- Forskningens roll i en offensiv kulturvård : rapport från ett seminarium den 14 november 1996*. - Stockholm 1997.
- Fotorådet och Fotosekretariatet vid Nordiska museet, *Mot glömskans tyranni : en nationell bevarandeplan för fotografi*. - Stockholm 1997.
- Fotosesam*. - (Motion till riksdagen ; 1996/1998/99:Kr268)
- Förordning med instruktion för delegationen för teknisk och vetenskaplig informationsförsörjning*. - (SFS ; 1979:479, upphävd genom: SFS 1988:509)
- Förordning med instruktion för Moderna Museet*. - (SFS ; 1999:563, ändring införd: t.o.m. SFS ; 2001:608)
- Förordning med instruktion för Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde*. - (SFS ; 1999 : 562)
- Förordning med instruktion för Naturhistoriska riksmuseet*. - (SFS ; 1988:1249, ändring införd: t.o.m. SFS ; 2000:91)
- Förordning med instruktion för Riksantikvarieämbetet*. - (SFS; 1997:1171, ändring införd: t.o.m. SFS ; 2001:1100)
- Förordning med instruktion för Riksarkivet och landsarkiven*. - (SFS ; 1995:679, ändring införd: t.o.m. SFS ; 2001:277)
- Förordning med instruktion för Statens historiska museer*. - (SFS ; 1997:1172, ändring införd: t.o.m. SFS ; 1998:1715)
- Förordning med instruktion för Statens kulturråd*. - (SFS ; 1988:676, ändring inför: t.o.m. SFS ; 2001:1036)
- Förordning med instruktion för Statens museer för världskultur*. - SFS ; 1998:1714, ändring införd: t.o.m. SFS ; 2001:54)
- Förordning om kulturminnen m.m.* - (SFS ; 1988:1188, ändring införd: t.o.m. SFS ; 2001:9)
- Förordning om statsbidrag till regional kulturverksamhet*. - (SFS ; 1996:1598, ändring införd: t.o.m. SFS ; 2001:1053)
- Gellerstam, Göran, *"Den första uppgiften" : högskolebiblioteket som utbildningsinstitution och lärande miljö : rapport*. - [Stockholm?] 2001.
<http://www.kb.se/BIBSAM/utredn/>
- Gram, Magdalena, *Digitalisering vid Kungl. biblioteket : en lägesrapport hösten 2000*. - Stockholm : KB, 2000.
- *Konstbiblioteket : en krönika och en fallstudie*. - Borås 2000. - (Skrifter från Valfrid ; 18)
- & Kjellman, Ulrika, *Plattform för bilddatabaser : rapport*. - Stockholm 2000. - (Rapport / Kungl. biblioteket ; 27)
<http://www.kb.se/DoIT/bildbas.htm>
- Hansson, Tom, "Allvarliga anmärkningar mot rika stiftelser", *Dagens forskning* 2002:4-5, s. [1], 6-7.
- "Har arkiv, bibliotek och museer något med livslångt lärande att göra?", *DIK-forum* 2001:05, s. 3.
- Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, *Sektorsforskning för alla : slutrapport*. - Stockholm 2000.
- Hur blir en ny infostruktur motorn i e-Sverige?* - Stockholm 2000. - (Statens offentliga utredningar ; 2001:123) (IT-kommissionens rapport ; 2000:3)
- Häggström, Britt Marie, "Biblioteken, museerna och arkiven behövs för livslångt lärande!", *DIK-forum* 2001:17, s. 10.
- Högskolelag*. - (SFS ; 1992:1434, ändring införd: t.o.m. SFS ; 2001:1263)
- Höjer, Henrik, "Kartor förenade Amerikas stater", *Svenska Dagbladet* 2001-10-28.
- Industrisamhällets kulturarv [...]*. - Stockholm [1998?]. - (Motion till riksdagen ; 1997/98:Fi302)
- Ett informationssamhälle för alla*. - Stockholm [2000?]. - (Regeringens proposition ; 1999/2000:86)
- IT-kommissionen, *Förslag om uppdrag till Statskontoret rörande en mjuk infrastruktur*. - Stockholm 2001. - (DnR ITK 2001/1, 20012000-01-18).
- *Om behovet av insatser för utvecklingen av samhällets infrastruktur*. - Stockholm 2001. - (Dnr ITK 2001/18, 2001-03-20).
- Kenney, Anne R. & Rieger, Oya Y., *Moving theory into practice*. - Mountain View,

- Calif. 2000.
- Kjelder til kunnskap og oppleving : om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet.* - Oslo 2000. - (St.med. ; 1999/2000:22)
<http://www.odin.dep.no/repub/99-00/stmld/22>
- Kolding Nielsen, Erland, "En national politik for retrodigitalisering : hvad, hvordan, hvornår?", *DF-revy* 1999:5, s. 103-107.
- Kommittén för pedagogisk förnyelse av den högre utbildningen, *Nya villkor för lärandet i den högre utbildningen : betänkande.* - Stockholm 2001. - (Statens offentliga utredningar ; 2001:13)
- KPMG Revision, *Utvärdering av satsningen Kulturarvs-IT.* - [s.l.] 2000. - (2000-01-21)
- Kristiansson, Göran, *Namn på nätet : slutrapport från projektet autoritetssamarbete mellan arkiv, bibliotek och museer.* - Stockholm 1997.
<http://www.kb.se/bibsam/bidrag/abmrapport.htm>
- "Nationell arkivdatabas (NAD) : resultat och framtidsplaner", *Arkiv, samhälle och forskning*, 1997:2, s. 73-81.
- Kulturarvet, museerna och forskningen : rapport från en konferens 13-14 november 1997 /* redaktörer: Annika Alzén & Magdalena Hillström. - Stockholm 1999.
- Kulturdepartementet, *Regleringsbrev till myndigheter samt regeringsbrev om mål, återrapporteringskrav och uppdrag till vissa institutioner för 2002.* - Stockholm 2000.
 - *Utredning av vissa arkivfrågor.* - Stockholm 2000. - (Dir ; 2000:104)
- Kulturnät Sverige, *Inför ett svenskt kulturnät : IT och framtiden inom kulturområdet : delbetänkande.* - Stockholm 1996. - (Statens offentliga utredningar ; 1996:110)
 - *IT i kulturens tjänst : slutbetänkande.* - Stockholm 1997- (Statens offentliga utredningar ; 1997:14)
- Kulturpolitik.* - Stockholm 1996. - (Regeringens proposition ; 1996/97:3)
- Kulturutredningen, *Kulturpolitikens inriktning : slutbetänkande.* - Stockholm 1995. - (Statens offentliga utredningar ; 1995:84)
- Kulturutskottet, *Biblioteks- och litteraturfrågor.* - Stockholm 2000. - (Kulturutskottets betänkande ; 200/01 KrU5)
 - *Kulturmiljövård.* - Stockholm 2000. - (Kulturutskottets betänkande 1999/2000:KrU13).
 - *Kulturpolitik, m.m.* - Stockholm 1997. - (Betänkande 1996/97:KrU1)
 - *Museer och utställningar.* - Stockholm 2000. - (Kulturutskottets betänkande ; 1999/2000:KrU11)
- Kunskapens källor : om samarbete mellan arkiv, bibliotek och museer.* - Stockholm : DIK-förbundet, [2000].
- Lag om pliktexemplar av dokument.* - (SFS ; 1993:1392, ändring införd: t.o.m. SFS ; 2000:663)
- Lag om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar.* - (SFS ; 1978:487, ändring införd: t.o.m.1993:1392)
- Lindh, Agneta, "ABM : några reflektioner kring en populär akronym", *Biblioteksfolkets kärlek min belöning*, Stockholm 2000, Acta Bibliothecae Regiae Stockholmiensis ; 63, s. [237]-241.
- Lindh, Björn, "ABM : arkiv, bibliotek, museer", *Ikoner* 1998:2, s. 12-19.
- Lundquist, Lennart, *Upphovsrätt och arkiv - inför ett nytt EU-direktiv.* - Stockholm : DIK, 2001.
- Lundquist, Mats G., *Långsiktigt bevarande av elektroniska dokument : metoder och överväganden.* - Stockholm 1995. - (Rapport /Kungl. biblioteket ; 22)
- Lundström, Sven, "SamSök".
<http://hallmus.org/samsok/samsok.htm>
- Markrud, Petra, "Stenstorp blir naturvetarcentrum", *Falköpings Tidning* 2002-01-10.
- Mot glömskans tyranni : en nationell bevarandeplan för fotografi.* - Stockholm : Fotorådet och Fotosekretariatet, Nordiska museet, 1997.
- Museer, brobyggare och livslångt lärande : erfarenheter från fem länder : genomfört med stöd från EUs vuxenutbildningsprogram SOCRATES /* redaktörer Gabriele Stöger och Annette Stannett. - Wien : Büro für Kulturvermittlung, 2001.
- Möjligheter och hinder i utvecklingen av samarbete mellan arkiv, bibliotek och museer : seminarium på Utstein kloster 23-25 april 1999.* - Helsingfors 2000. - (NORDINFO-publikation ; 46)
- Nilsson, Hans, "Kulturarv Östergötland : universitet och länsmuseum i samarbete",

- DIK-forum* 2001:5, s. 6-7.
- Nordiska museet, *Foto i focus : utredning om fotografi vid Nordiska museet*. - Stockholm : Nordiska museet, 1992.
- Nya högskolelagen. Nya högskoleförordningen*. - Stockholm 1993. - (UFB-nytt ; 1993:26)
- Nørby, Karin, "Museet som arena för demokratins samtal", *DIK-forum* 2001:7, s. 16.
- Organisation for Economic Co-operation and Development, *E-learning : the partnership challenge*. - Paris 2001.
- Projektet ABM-auktoriteter, *Slutrappport*. - Stockholm 2001.
http://www.ra.se/nad/auktor/slutrappport_1.htm
- "Regeringen fastslår museernas och arkivens strategiska roll för livslångt lärande", *DIK-forum* 2001:12, s. 19.
- Pettersson, Rune, *Bildmanipulering*. - Stockholm : Styrelsen för psykologiskt försvar, 2001.
- Resource, *Fair funding : the impact on museum & archive education services : a research project commissioned by Re:source*. - [London] 2001.
- *A learning and access standard for museums, archives and libraries*. - London 2001.
- *Manifesto*. - London 2000.
<http://www.resource.gov.uk/information/policy/manifesto/manifesto/asp>
- *Renaissance in the regions : a new vision for England's museums*. - London 2001.
- Rittfeldt, Sofie, *Allas våra museisamlingar : IT som länk mellan konstmuseers samlingar och allmänheten*. - Stockholm 1999. - (KFB-rapport ; 1999:37)
- Sagesen, Pia, "Kunskapskällan - Skellefteå museums faktarum", *Svenska museer* 1994:3, s. 30-31.
- Salzburg Research Forschungsgesellschaft, *Technological landscapes for tomorrow's cultural economy (DIGICULT) : tender*. - Salzburg 2000.
- SESAM - öppna museisamlingarna : sysselsättningsinsatser på kulturområdet : rapport från SESAM-gruppen. - [Stockholm] 1995.
- Sesamprojekt för foto och film*. - Stockholm [1997?]. - (Motion 1996/97:Kr210)
- Smith, Bernhard, *Preserving tomorrow's memory : preserving digital content for future generations*. - [Brussels] [2002].
- Statens kulturråd, *Kraftfulla bibliotek och museer : vad har hänt med statens Internetsatsning på bibliotek och museer?* - Stockholm 2001. - (Rapport från Statens kulturråd ; 2001:5)
- *Om 20001 världen : Kulturrådets omvärldsanalys*. - Stockholm 2001.
- *Tingen som kunskapskälla : om forskning på museer*. - Stockholm 2000. - (Rapport från Statens kulturråd ; 2000:2)
- Statskontoret, *Sesam : öppnade museisamlingar?* - Stockholm 1999. - (Statskontoret ; 1999:26)
- Steckzén, Birger, "Om gränsdragning mellan arkiv, bibliotek och museer", *Donum Boëthianum*, Stockholm 1959, s. 408-424.
- Stiftelsen Föremålsvård i Kiruna, *Avrapportering av regeringsuppdrag; Kulturarvs-IT den centrala satsningen 2000*. - Kiruna 2001. - 2001-02-16.
- *Avrapportering av regeringsuppdrag Kulturarvs-IT den centrala satsningen 2001*. - 2002-02-13-
- Thomas, Barbro, "Ett bibliotek för alla", *Ikoner* 1999:1, s. 38-40.
- Westas, Bo, "Arkiv, bibliotek och museer - lika och så olika så ini Norden", *DIK-forum* 1999:9, s. 15.
- Unesco, *Higher education in the 21st century : towards an Agenda 21 for higher education*. - Paris 1998.
- Wikman, Karin, "Helheten i kulturen", *DIK-forum* 2001:7, s. 13.
- "I bibliotekets gränsland", *DIK-forum* 2001:6, s. 5-7.
- "Ett samarbete måste komma inifrån", *DIK-forum* 2001:7, s. 12.
- "Samlad lots i Eskilstuna", *DIK-forum* 2001:9, s. 4-5.
- "Utredning och samarbete", *DIK-forum* ; 2001:6, s. 4.
- Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen*. - Stockholm 2001. - (Regeringens proposition ; 2000/01:72)
- Ågren, Per-Uno, *Vem ska rädda bilden? : en förstudie till utredning om museernas uppgifter på fotoområdet*. - Stockholm [1980]. - (Rapport från Kulturrådet ; 1980 : 3)
- Ökad användning av geografisk informationsteknik*. - Stockholm : Lantmäteriet, 2000.

ABM - det fjärde rummet
<http://www.bibl.vgregion.se/z/abm>

ABM-Grupp Y
<http://abm.ylm.se>

ABM-gruppen
<http://www.kb.se/BIBSAM/abm/grund.htm>

ABM Skåne
<http://www.lub.lu.se/lub/abm/MZabm.htm>

ABM-Skåneprojektet Dnr 1568/97
<http://www.ddss.nu/abm/>

ABM-Västra Götaland
<http://www.bibl.region.se/z/abm/abm.htm>

AMICO (Art Museum Image Consortium)
www.amico.org/AMICOLibrary/AMICO.dd.9902.htm%20

Aquarelle - The Information Network on Cultural Heritage
<http://aqua.inria.fr/Aqua.inria.fr/Aquarelle/EN/main.htm>

Arkivutredningen. Direktiv
<http://www.riksdagen.se/debatt/dir/index.asp>

Bilddatabaser och digitalisering - plattform för ABM-samverkan
http://www.kb.se/ABM_plattform/Dokument_Start.htm

British Council
<http://www.britishcouncil.org/>

British Library, The Digital Library System
<http://www.bl.uk/diglib/dlp/dls/html>

CHIN (Canadian Heritage Information Network)
<http://www.chin.gc.ca/>

CIMI (Computer Interchange of Museum Information)
<http://www.cimi.org/about.html>

CNI (Coalition for Networked Information)
<http://www.cni.org>

CORDIS (Community Research & Development Information Service)
<http://www.cordis.lu/en/home.html>

Cornucopia
<http://www.cornucopia.org.uk>

CULTIVATE
<http://www.cultivate-int.org/>

DigiCULT
<http://www.salzburgresearch.at/fbi/digicult/>

Den digitala salongen
<http://www.dds.se/>

DISK (Dokumentation av industrisamhällets kulturarv)
<http://www.nordm.se/nm/disk/>

DLM-Forum 2002
<http://www.dlmforum2002.org/angles/indice.asp>

ECPA (European Commission on Preservation and Access)
<http://www.knaw.nl/ecpa/about.html>

EU/FoU-rådet
<http://www.eufou.se>

EMII (European Museums' Information Institute)
<http://www.emii.org/>

EUAN (European Union Archive Network)
<http://www.euan.org/>

EVA (European Visual Archive)
<http://192.87.107.12/eva/search/asp>

Femte rampogrammet (EU)
<http://www.cordis.lu/fp5/home.html>

FID (International Federation for Information and Documentation)
<http://www.kb.se/bibsam/juridik/ovrigt/grund.htm>

Forskningsarkivet, Umeå universitet

<http://www.foark/umu.se/infosok/arkorg.htm>
Fotosekretariatet
<http://www.nordm.se/nm/fotosekr/fotorad.html>
Fotosekretariatet. Plattform för registrering av fotografi på dokumentnivå
<http://www.uppmus.se/fotorad>
Gabriel (Gateway to Europe's National Libraries)
<http://portico.bl.uk/gabriel/en/about-gabriel.html>
Galleri NOR
<http://www.nb.no/gallerinor/hoyre.html>
Gram, Magdalena, Museum, libraries, and archives : Summer Institute for Knowledge
Sharing, Los Angeles 1999.
<http://www.kb.se/BIBSAM/abm/arkiv.htm>
HEFCE (Higher Education Funding Council)
<http://www.hefce.ac.uk/>
HMC (Historical Manuscripts Commission)
<http://www.hmc.gov.uk/>
Högskolan i Borås
<http://www.hb.se/forskning/insti/bhs/bibvet.htm>
ICA (International Council of Archives)
<http://www.ica.org>
ICOM (The International Council of Museums)
<http://www.icom.org/>
ICOM-CIDOC (The International Committee for Documentation of the International Council
of Museums)
<http://www.cidoc.icom.org>
ICOM Sverige
http://www.museif.a.se/icom_regler.html
ICOMOS (International Council on Monuments and Sites)
http://www.icomos.org/ICOMOS_Main_Page.html
IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions)
<http://www.ifla.org>
INSAM (Informationssystem i samverkan vid svenska museer)
<http://www.insam.mus.org/>
Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier, Uppsala universitet
<http://www.abm.uu.se>
Internet i biblioteket
<http://www.dds.se/distans/>
IST (Information Society Technologies)
<http://www.cordis.lu/ist/home.html>
IT-kommissionen
http://www.itkommissionen.se/arkiv/a_dir95_01.html
Kulturarw3
<http://www.kb.se/kw3/>
Kulturkontakt Sverige
<http://www.kur.se>
<http://www.raa.se>
Kulturnet Danmark
<http://www.kum.dk>
Kulturnett Norge
<http://www.kulturnett.no>
Kulturnät Sverige
<http://www.kultur.nu/>
Kungl. biblioteket
<http://www.kb.se>
LEAF (Linking and Exploring Authority Files)
<http://www.leaf-eu.org>
Library of Congress
<http://lcweb.loc.gov/homepage/lchp.html>
Lund principles
<http://www.cordis.lu/ist/ka3/digicult/en/eeurope.html>

MABBAS (Museernas arkiv-, biblioteks- och bildarkivanställda)
<http://www.museif.a.se/svenskamuseer/Sm13/intressegrupper/mabbas.html>

Maastricht McLuhan Institute (MMI)
http://www.mmi.unimaas.nl/general/gen_content.html

Minerva
<http://www.cordis.lu/ist/ka3/digicult/en/projects.htm>

MMI (Maastricht McLuhan Institute)
<http://www.mmi.unimaas.nl/>

NAD (Den nationella arkivdatabasen)
<http://www.nad.ra.se>

NINCH (National Initiative for a Networked Cultural Heritage)
<http://www.ninch.org/>

NMU (Norsk museumsutvikling)
<http://www.museumsnett.no>

NordArk
<http://www.hgo.se/nordark/>

Nordiska museet
<http://www.nordm.se>

Ett nätuniversitet för livslångt lärande och kompetensutveckling, 2001-02-12
<http://www.2.distanskonsortiet.org/utvardering/test>

Nätuniversitetet
http://www.kb.se/Info_fr.htm

Pictorutbildningen
<http://www.raa.se/foto/utbildn.htm>

Picture Australia
<http://www.picture.australia.org/about.html>

Resource
<http://www.resource.gov.uk/action/learnacc/00access.asp>

Riksantikvarieämbetet
<http://www.ra.se>

Riksarkivet
<http://www.ra.se>

SCRAN (Scottish Cultural Resource Access Network)
<http://www.scran.ac.uk/homepage/>

SEPIA (Safeguarding European Photographic Images for Access)
<http://www.knaw.nl/ecpa/form.htm>

SKARV (Samtiden som kulturarv)
<http://www.nordm.se/nm/samdok/skarv/index.html>

Statens kulturråd (KUR)
<http://www.kur.se>

Statens ljud- och bildarkiv (SLAB)
<http://www.ljudochbildarkivet.se/slba.htm>

Stiftelsen Föremålsvård i Kiruna
<http://www.foremalsvard.bd.se/kultbild.htm>

SUNET (Swedish University Computer Network)
<http://basun.sunet.se/sunetinfo.html>

Svenska arkivsamfundet
<http://www.arkivsamfundet.org/>

Svenska bibliotekarieföreningen
<http://www.sab.se>

Svenska datatermgruppen, *Ordlista*, version 20
<http://www.nada.kth.se/dataterm/>

Svenska museiföreningen
<http://www.museif.a.se/svenskamuseer/Sm13>

Svenska nätinfoföreningen
<http://www.snif.nu>

Sveriges Hembygdsförbund
<http://www.hembygdsforbund.se>

Tiden - digitalisering av historiska tidningar i Norden
<http://tiden.kb.se>

UNESCO Archives Portal

http://www.unesco.org/webworld/portal_archives/pages

UNESCO Libraries Portal

http://www.unesco.org/webworld/portal_bib/

Bilaga 1

REGERINGSBESLUT

Bilaga 2

RAPPORTER

Arkivverket

Arkivverket har på senare år i hög grad prioriterat arbetet med att tillgängliggöra sitt material och även om forskarna fortfarande är den mest fokuserade gruppen av brukare, har flera initiativ tagits för att gå en bredare användarkrets till mötes. Dessutom finns insikten att den nya, forcerade forskarutbildningen kommer att tvinga fram lösningar som gör arkivens material mera lättillgängligt.

1996 antog Arkivverket dokumentet *Riksarkivets och landsarkivens IT-användning - strategier och vägval*. Årligen beslutas om en IT-plan där för året prioriterade arbetsuppgifter och verksamheter anges. Varje år fastställs dessutom en investeringsbudget samt en driftsbudget för IT. För digitalisering finns en generell strategi i tre steg som sanktionerats av Riksarkivets produktråd:

1. digitalisering av information om arkiv (register, NAD etc.)
2. digitalisering av information ur arkiv (för komplettering av de proveniensbaserade sökmedel som redan finns), t. ex. avskrifter av födelseböcker i kyrkoarkiven
3. digitalisering av själva handlingen, t. ex. digitaliserade kopior av kyrkohandböckerna

Sedan 2000 satsar Arkivverket alltmera på tillgängliggörande och tillhandahållande på nivå 3.

Centrala aktiviteter

Det målinriktade ABM-samarbetet vid Riksarkivet pågår fr.a. i projektform. Ett papperskonserveringsprojekt startade 1987 och avslutades 1996. Det var ett s.k. FoU-projekt och i själva verket också ett ABM-projekt, som under de första åren avsatte mycket goda resultat. Sveriges utmärkta papperskvaliteter, som dessutom är internationellt standardiserade, hade knappast kommit fram så snart utan detta projekt.

Riksarkivet har varit en av huvudmännen för Stiftelsen Föremålsvård i Kiruna och har även levererat material till Kulturarvs-IT. Erfarenheten av det arbete som utförts är inte entydigt positiva. Som representant i Fotorådet har RA deltagit i arbetsgrupper, som varit inriktade på bl. a. utvecklingen av en nationell fotodatabas samt gallringsplaner.

I arkivutredningen *Öppenhet och minne* (1988) föreslogs bl. a. att Riksarkivet skulle skapa en nationell arkivdatabas. I en proposition om arkiv (1989/90:72) föreslog regeringen att arkivinstitutionernas användarservice skulle kompletteras med insatser för att aktivt tillhandahålla arkiven. Utredning och förslag ledde till att Riksarkivet fick medel för att utveckla en nationell arkivdatabas. Målsättningen med den Nationella arkivdatabasen (NAD) var, att man i ett sammanhang skulle kunna återsöka arkiv som förvarades på olika håll inom hela ABM-sektorn.

När NAD-projektet började planeras 1990 kunde man dra nytta av en rad andra projekt som bedrivits inom arkivverket: Datoriserad återsökning av information bevarad i enskilda arkiv, Registrering av enskilda arkiv (REA) samt Kunskapssystem i arkivmiljö (KAM).

Det förstnämnda projektet startade 1985 och drevs av Landsarkivet i Lund. Målsättningen var att förbättra åtkomsten av innehållet i enskilda arkiv. Samma inriktning fanns inom REA-projektet som drevs av Riksarkivet och som pågick 1994-1995. Målet var denna gång att i samarbete med länsstyrelsen i Västernorrland och Kramfors kommun datorisera Riksarkivets nationalregister över enskilda arkiv. KAM-projektet drevs av Riksarkivet i samarbete med länsstyrelsen i Västernorrland och LIBLAB vid Linköpings universitet, och syftet var att skapa ett kunskapssystem, som kunde vägleda forskare i arkivinformaton.

Vid utvecklingen av NAD valde man att prioritera den grundläggande registreringen samt att ansluta sig till utbytesformatet MARC-AMC (Machine Readable Cataloging-Archival and Manuscripts Control) och skapade därmed en anknytning till bibliotekens MARC-format. Första versionen av en dataelementkatalog färdigställdes 1993 och den fortsatta regelutvecklingen skedde i samverkan med ICA:s Commission on Descriptive Standards.

Innehållet i NAD är en sammanställning av digital information hämtad från olika databaser med arkivinformation inom ABM-sektorn. Tre referensdatabaser ingår: en topografisk och en administrationshistorisk samt ett adressregister. Projektet avslutades 1993 och NAD, som tidigare enbart kunde tillhandahållas på CD-ROM, är numera sökbar via Internet.

Liksom LIBRIS är NAD en databas som ständigt utvecklas. 1997 inledde Riksarkivet dessutom utvecklingen av ett nytt webbaserat arkivinformationssystem, ARKIS II, och därmed skapades nya förutsättningar för en fördjupning av beskrivningarna i NAD. ARKIS II avser att vara det verktyg som Riksarkivet och landsarkiven utnyttjar för att beskriva och administrera förvarat material. Innehållet i ARKIS II skall sedan tillgängliggöras i den publika delen av systemet, dvs. NAD. Oavsett informationsbärare skall allt kunna samlas och återsökas i ett sammanhang: analoga och digitala fotografier, kartor, ritningar, ADB-system, olika databärare, mikrofilm och vanliga pappershandlingar.

Arkivverket har i flera år arbetat inom SIS tekniska kommitté Information-Dokumentation, TK 129, där också representanter för forskningsbiblioteken deltagit. Resultatet har blivit ett flertal nationella och internationella standarder inom områdena arkivboxar och aktomslag, förvaringsmiljö, bokbindning och, inte minst, gemensam terminologi. Pågående arbeten kring standardisering av Elektronisk dokumenthantering och Metadata för dokument är också av stort gemensamt intresse. Standardisering ger stora ekonomiska och praktiska fördelar och det är därför angeläget, att detta samarbete fortsätter och helst utvidgas till museivärlden.

Riksarkivet har i flera fall deltagit i olika arbetsgrupper och projekt tillsammans med Kungl. biblioteket och var en av de parter, som var med vid bildandet av ABM-gruppen. Man har också samverkat med KB inom projektet ABM-auktoriteter, som haft målsättningen att skapa förutsättningar för en mera enhetlig registrering av arkiv-, biblioteks- och museiinformation och därmed möjliggöra samsökning av informationen över sektorsgränserna. Eftersom museisektorn inte deltagit, har resultatet ännu inte blivit vad man från början åsyftade. Samarbetet mellan KB och RA har dock varit framgångsrikt och en överenskommelse finns om utformning av en gemensam handledning för upprättande av auktoritetsposter. Tillsammans med KB, Nationalmuseum och Riksantikvarieämbetet har Riksarkivet också medverkat i projektet Bilddatabaser och digitalisering – plattform för ABM-samverkan. Inom de aktiviteter av projektet som berör registreringsfrågor har KB:s och RA:s tidigare samarbete utvidgats till sektorerna museer och kulturmiljövård.

Riksarkivets aktivitet inom projektet Dokumentation av industrisamhällets kulturarv (DISK) har varit låg. Tanken var att detta samarbete med museer skulle utgöra en länk till Rädda Företagsarkiven, en aktion som startades 1993 i syfte att stimulera inrättandet av nya regionala näringslivsarkiv, som kunde ta hand om företagens arkiv ute i landet.

Sedan ABM-frågorna blivit aktuella inom EU:s femte ramprogram har ett antal samarbetsgrupper bildats, och bara vid RA finns åtminstone två fora för EU-information. Uppfattningen är på sina håll, att informationen blivit splittrad och att det vore önskvärt med ett gemensamt ABM-sekretariat, som kan hålla i trådarna.

Regionala aktiviteter

Projektet Det skrivna kulturarvet som resurs för utbildning och forskning drivs av Riksarkivet, SVAR med länsbibliotek, läns museer och ett par folkbibliotek som samarbetspartners. Arbetet är upplagt i fyra steg med rubrikerna Läromedelsutveckling, Laborativ produktionsmiljö, Bibliotekskampanj och Kulturarvsbokhandel. Syftet är att på sikt skapa förutsättningar för olika användargrupper att ta del av och bearbeta historiskt källmaterial utifrån moderna pedagogiska och didaktiska metoder i en digital, distansoberoende miljö. På så vis vill man bidra till ökade och mer utbredda insikter i historiskt källmaterial och uppövande av ett källkritiskt tänkesätt. Projektet skall bidra till utvecklingen av SVAR:s verksamhet och skapa arbetstillfällen i Norrland, samtidigt som det skall främja och stimulera utbildning och forskning med det skrivna kulturarvet som grund.

Projektet Ådalen i förändring drivs av SVAR tillsammans med länsbibliotek och länsmuseum i Västernorrland inom ramen för Industrisamhällets kulturarv. Avsikten är dels att dokumentera ådalshändelserna våren 1931 och att utveckla en industrihistorisk atlas över Ådalen. Digitalisering och skapande av en logisk struktur hos tillgängligt material skall ge var och en möjlighet att själv bilda sig en uppfattning om händelseutvecklingen 1931 och om Ådalens industriella kulturlandskap.

I början av 1990-talet genomfördes i Blekinge län ett ABM-samarbete, som i själva verket var den första egentliga ABM-aktiviteten. Landsarkivet i Lund samverkade då med länsbibliotek och länsmuseum i Karlskrona för att användarna av institutionernas material snabbare och effektivare skulle kunna samsöka information i de respektive bestånden. Det visade sig då vara möjligt att åtminstone i ett begränsat geografiskt område och med små materialvariationer integrera data från flera ställen i en gemensam databas. Problem upptäcktes snart när det gällde den gemensamma registreringen av arkivhandlingar, böcker och andra artefakter men experimentet ansågs lyckat och ledde småningom fram till arbetet med gemensamma auktoriteter.

Landsarkivet i Lund deltog i ABM-Skåneprojektet, vilket bl. a. ledde till bildandet av en regional ABM-grupp för att säkerställa samarbete efter projektets avslutning. I projektet ABM – det fjärde rummet deltog bl. a. regionarkiv och landsarkivet i Göteborg. Liknande ABM-satsningar har genomförts i Norrbotten, Västernorrland, Värmland och Örebro län och uppfattningen är, att ambitionen att samarbeta inte alltid räckt till. Ur arkivens synpunkt har emellertid värdefulla erfarenheter gjorts. Större förståelse för de andra parternas arbete har också skapat nya förutsättningar och kanske också en ny syn på de egna beståndens värde. Nätverksbyggandet över sektorsgränserna har i flera sammanhang bedömts som projektets viktigaste resultat.

DAF (Digital överföring för forskning vid universitet och högskolor) som startade 2000 är ett samarbetsprojekt mellan Riksarkivet, Forskningsarkivet vid Umeå universitet och Landsarkivet i Härnösand. Bakgrunden är, att de nya högskolor och universitet som tillkommit under senare decennier ökat behovet av regional tillgång till arkivmaterial. DAF syftar till att utveckla en modell för att ersätta de statliga arkivinstitutionernas fjärrlån av arkivmaterial till högskolor och universitet med distribution i digital form.

Internationella aktiviteter

Riksarkivet var en av de parter, som 1996 undertecknade den s.k. Beijing-agendan där en rad områden för samverkan mellan arkiv och bibliotek formuleras. Ambitionen att tillmötesgå nya användargrupper kommer till uttryck bl. a. i arbetet med uppbyggnaden av en ICA-kommitté med inriktning mot utåtriktat arbete och arkivpedagogik. RA har även ansvarat för den svenska delen av EUAN (The European Archives Network), ett samarbete mellan Skottland, Italien, Nederländerna och Sverige som syftar till uppbyggnad av en europeisk arkivdatabas.

Arkivverket deltar i ett flertal internationella projekt, varav dock nästan samtliga är rena arkivprojekt. Ett undantag är det auktoritetsprojekt under namnet LEAF (Linking and Exploring Authority Files), som kommit igång med stöd av EU:s IST-program. Riksarkivet samverkar här bl. a. med ett antal europeiska nationalbibliotek i syfte att åstadkomma ett europeiskt auktoritetsregister anknutet till kulturarvsinformation oavsett förvaring i arkiv, bibliotek eller museum.

JICPA (The Joint ICA/IFLA Committee on Preservation in Africa) skapades våren 1996 under ett möte med IFLA:s Afrikasektion i Dakar, Senegal i syfte att rädda det afrikanska kulturarvet i arkiv och bibliotek. DANIDA beviljade ganska mycket pengar och under åren 1997-2000 anordnades en rad seminarier, workshops och utbildningar i bl. a. restaureringsteknik på olika håll i Afrika och på olika språk (engelska, franska, portugisiska och arabiska). Några nya finansiärer anmälde sig inte när DANIDA-pengarna tog slut och verksamheten går för närvarande på sparlåga. SIDA har inte visat något intresse för att stödja projektet men en förfrågan har riktats bl. a. till Unesco.

Den internationella kommittén för "Blue Shield" betraktar sin verksamhet som den kulturella motsvarigheten till Röda Korset livräddningsaktioner. Det är fråga om en samordning av kunskap och expertis från ICA, IFLA, ICOM och ICOMOS, som syftar till att skydda kulturmiljöer i händelse av krig och motsvarande katastrofer. Benämningen "Blue Shield" griper tillbaka på det faktum, att byggnader och monument som skall vara skyddade får en liten blå sköld vid sin entré.

Genom det expertmöte som ägde rum i Lund sommaren 2000 och som Riksarkivet arrangerade i samarbete med EU-kommissionen, har Riksarkivet involverats i det europeiska samarbetet kring koordineringen av olika digitaliseringsinsatser samt det långsiktiga bevarandet av digitalt material. Det europeiska samarbetet pågår även inom projektet Minerva.

Sammanfattande erfarenheter

Det är främst den tekniska utvecklingen, som drivit fram ABM-tänkandet till den status det har i dag. Utan den explosiva utvecklingen inom IKT hade konvergensen uppstått i ett betydligt långsammare tempo. Nästan alla ABM-institutioner har nu upptäckt, att det på det tekniska området mycket ofta är lönsamt att samarbeta och att man knappast förlorar något professionellt på samarbetet.

Användarnas förväntningar på arkiven har gått i samma riktning. En forskare som söker material kring t. ex. Hugo Alfvén vill i allmänhet inte och skall inte heller behöva besöka mera än en ABM-institution för att få fram upplysningar om de arkiv, den litteratur och de föremålssamlingar som har anknytning till kompositören. Med dagens tekniska hjälpmedel till hands är detta en självklarhet för många användare.

En sund skepsis mot eller ibland rentav misstro mot långtgående samarbete märks samtidigt inom arkiven. Ett alltför nära samgående anses kunna leda till att statsmakterna skapar överordnade organ, som kan inskränka myndighetens självständighet. Som varnande exempel utpekas ibland utvecklingen i Storbritannien och Norge. Utifrån ekonomiska överväganden kan emellertid samma skeptiker ibland övertygas om fördelarna med samarbetet. Det är ingen tvekan om att de tio KK-miljonerna kraftigt påskyndat samgåendet i de regioner som fått ta del av dem. Samarbete kommer förmodligen att utvecklas i vilket fall som helst men påskyndas genom resursförstärkningar.

Kungl. biblioteket

Interna initiativ och samverkan med andra bibliotek

Ambitionen att tillgängliggöra samlingarna har i hög grad präglat Kungl. bibliotekets verksamhet under senare år. Väsentliga insatser har gjorts, bl. a. i samband med konvertering och registrering, införande av ett lokalt system och försöksverksamhet inom området digitalisering av samlingarna.

KB härbärgerar i sig samlingar som har karaktären av arkiv och föremålsbestånd snarare än bibliotek. Vid de inledande diskussionerna om vad som skulle digitaliseras gällde argumenten både tillgängliggörande av kulturarvet och värnande om särskilt ömtåligt och kanske stöldbegärligt material. De s.k. specialsamlingarna – t. ex. affischer, fotografier, handskrifter, kartor och tidningar – liksom de äldre delarna av boksamlingen har stått i fokus för intresset, men visst affärstryck har också varit aktuellt. Eftersom insatserna främst omfattat okatalogiserat eller ofullständigt registrerat material, väcktes snart insikten om att det tekniska momentet i digitaliseringen måste kombineras med insatser för registrering.

Arbetet med digitalisering har pågått både på Re- och fotoenheten (Re/Fo) och på andra KB-enheter. Vissa resultat har uppnåtts och viktiga erfarenheter har vunnits, men en fast organisation och en långsiktig plan för det interna arbetet med digitalisering saknas fortfarande.

Digitaliseringen vid Re/Fo initieras på huvudsakligen tre olika sätt:

- 1) som resultat av låntagarnas beställningar
- 2) på uppdrag av olika enheter
- 3) projektbaserad digitalisering

Vid Re/Fo pågår kontinuerligt en digitalisering, som utgör ett resultat av låntagarnas beställningar. Enheten har numera en teknisk utrustning, som motsvarar högt ställda krav och arbetet har under de senaste åren utvecklats kraftfullt, såväl i kvantitativt som i kvalitativt hänseende. Skanning och direktdigitalisering har i allt större utsträckning kommit att avlösa analog fotografering och även mikrofilmning.

En ökad medvetenhet om brister i samordningen av det pågående digitaliseringsarbetet ledde 1999 till projektet Plattform för bilddatabaser, som syftade till att etablera gemensamma riktlinjer för de olika digitaliseringsprojekt, som pågick vid nationalbiblioteket. Begreppet "bild" fick i detta sammanhang en vid definition, som även inbegrep digitala avbildningar av textmaterial. Samtidigt koncentrerades projektets registreringsaktivitet till traditionellt bildmaterial som affischer, historiska och topografiska planscher och porträtt. Arbetet organiserades i fem olika aktiviteter: Termer och begrepp, Urvalskriterier, Registrering, Kvalitet och standard, Teknisk och administrativ plattform.

Projektgruppen tog flera kontakter med andra ABM-institutioner inom och utom landet, som byggt upp eller som stod i begrepp att utveckla bilddatabaser. Inom aktiviteten Registrering ledde således försöken att anpassa MARC-formatet till bildregistrering till samverkan med Uppsala universitetsbibliotek samt Vitterhetsakademiens bibliotek.

Plattformsprojektet utmynnade i en rad förslag till beslut, bl. a. :

- KB bör tillgängliggöra sina bildsamlingar samt verka för uppbyggnad av en bilddatabas.
- Vid urvalet av det material som skall fotograferas och digitaliseras bör KB i första hand beakta kriterier som främjar bevarandet av samlingarna.
- Vid registreringen av bilder bör KB utnyttja MARC-formatet samt databasen LIBRIS.
- För att kunna tillmötesgå behoven hos en bred användargrupp bör KB utveckla indexeringen av bildinnehåll.
- Det terminologiska arbete som avser bl. a. definition av materialkategorier samt tekniska begrepp bör utvecklas i samverkan med andra ABM-institutioner.
- KB bör verka för samordning av metadataanvändningen vid kulturarvsinstitutionerna.
- KB bör digitalisera i s.k. faksimilkvalitet.
- KB bör tillämpa färghantering (color management).
- KB bör tillsätta en arbetsgrupp som arbetar kontinuerligt med frågor rörande digitalisering.
- KB bör göra en fördjupad undersökning rörande långtidslagring av digitalt material.

- KB bör skapa en organisation för en effektiv hantering av det digitala arkivet samt av de fotografiska arkiv, som finns spridda inom huset.

Projektet tydliggjorde även förhållandet, att om arbetet med registrering och digitalisering skulle bli effektivt, så fordrades en delvis ny organisation av tillgängliga resurser liksom omprioriteringar eller komplettering av befintliga resurser. Vidare skulle uppbyggnaden av en bilddatabas ställa höga krav på tekniska resurser samt tillgång till kompetent arbetskraft.

Förverkligandet av visionen låg dock utom räckhåll. Under 1999 hade enheten för kartor, bilder och musiktryck (Kbe) varit förstärkt med flera personer, som kunnat koncentrera sig på registreringsproblematiken. Efter avslutat projekt fanns resurser enbart för tillhandahållande och den kompetens som byggts upp hade skingrats. Re/Fo hade på liknande sätt haft extra resurser för intern digitalisering men måste efter avslutat projekt om igen prioritera externa beställningar.

Några omedelbara beslut fattades inte med anledning av de förslag som lades fram i rapporten *Plattform för bilddatabaser* (2000). Hösten 2000 genomfördes dock en enmansutredning om digitaliseringsarbetet vid KB som avrapporterades i *Digitalisering vid Kungl. biblioteket*. Kartläggningen utmynnade i vissa sammanfattande synpunkter, bl. a. att situationen vid nationalbiblioteket i hög grad liknade den, som rått före projektet *Plattform för bilddatabaser* (2000), dvs. fortfarande fanns allvarliga brister när det gällde långsiktig, strategisk planering och samordning av digitaliseringsarbetet. I rapporten presenterades även vissa förslag på hur en framtida organisation av arbetet skulle kunna se ut.

Ekonomisk regression och rådande prioriteringar var sannolikt de främsta skälen till att inte heller lägesrapporten följdes av någon egentlig åtgärd. I samband med en förestående utannonsering av tjänsten som avdelningschef för specialsamlingar beslutades dock, att denna även skulle omfatta ansvaret för digitalisering. Vidare inleddes arbetet med en ansökan rörande ett ABM-inriktat projekt: Bilddatabaser och digitalisering.

KB har i flera sammanhang samverkat med andra bibliotek i olika projekt, som syftat till ökad tillgänglighet till samlingarna. Målsättningen inom NORDINFO-projektet Tiden var att bygga upp ett digitalt tidningsbibliotek i Norden. Bakgrunden var, att nationalbiblioteken i Sverige, Finland, Danmark och Norge ville undersöka om mikrofilmerna med dagspress hade sådan kvalitet att de skulle kunna konverteras och anpassas till kraven för OCR-läsning samt fritextsökning. Arbetet inom det projekt som kom till stånd utvisade snart, att vissa filmer inte höll tillräcklig kvalitet, vilket ledde till att man på sina håll gjorde om motsvarande arbete, men också till att man tog fram kvalitetskriterier för mikrofilmning med sikte på fortsatt digitalisering. Projektgruppen gjorde även erfarenheten, att copyright-bestämmelserna varierade i de olika länderna. För att vara på den säkra sidan valde KB, att enbart digitalisera tidningar publicerade före 1850. Hösten 2001 offentliggjordes det Historiska tidningsbiblioteket.

I samverkan med universitetsbiblioteken i Stockholm och Uppsala drev enheten för bibliografisk utveckling och samordning (BUS) 2000-2001 det så kallade LCSH-projektet, som syftade till att anpassa innehållet i databasen Svenska ämnesord till Library of Congress Subject Headings (LCSH). Det övergripande målet var att höja kvalitén på ämnesorden i LIBRIS samt att underlätta och främja det nationella och internationella samarbetet i ämnesordsfrågor.

Som en av huvudmännen för Stiftelsen Föremålsvård i Kiruna har KB utnyttjat denna institutions tjänster. Deltagandet i Kulturarvs-IT har varit begränsad till tidningsområdet. Det ringa utnyttjandet beror såväl på bristande resurser för förberedande och kompletterande åtgärder som svårigheter att finna material, som tål de långa transporter och klimatomställningen.

Samverkan över sektorsgränserna

Kungl. bibliotekets samverkan med andra ABM-institutioner har ägt rum främst inom områdena auktoriteter (namnformer) samt digitalisering.

Liksom flera arkiv, museer och större universitetsbibliotek har KB:s handskriftsavdelning deltagit i arbetet med den nationella arkivdatabasen (NAD), som omfattar material från hela ABM-sektorn. KB har även deltagit i det projekt som initierades 1987 i samband med ett seminarium vid Uppsala universitetsbibliotek och som syftade till samordning mellan bibliotekens och arkivens brevregistrering. Ett resultat av detta seminarium var, att man identifierade ett antal informationselement, som skulle vara gemensamma och obligatoriska i ett framtida

nationellt brevskrivarregister. Planerna utvecklades och vid det så kallade Rom-seminariet 1996, då Riksarkivet sammanträffade med handskriftscheferna vid de svenska forskningsbiblioteken, fattades beslut om en nationell samkatalog över brevskrivare. KB:s kortkatalog över brevskrivare är numera digitaliserad och förberedd för att kunna integreras med det nationella brevskrivarregistret. Samarbetsprojektet är ännu inte helt slutfört men en ansökan om kompletterande projektmedel diskuteras.

KB har omfattande samlingar av fotografiskt material, främst vid den utvidgade enheten för kartor, bilder, affischtryck och musik (KBMA) och detta är skälet till att man alltsedan Fotorådet tillkomst 1993 haft en representant i detta forum. KB:s insats i Fotorådets olika arbetsgrupper har bl. a. resulterat i upprättandet av ett register över svenska porträttfotografer som sammanställdes vid dåvarande Kbe och som tillhandahållits som en KB-rapport. Önskvärt är att detta namnregister integreras med den planerade nationella fotodatabasen och nationella namndatabasen.

Vid mitten av nittioalet deltog KB tillsammans med Vasamuseet och Stockholms stadsmuseum i det så kallade DåDok-projektet, vars övergripande syfte var att levandegöra 1600-talets Sverige. På en mera handfast nivå skulle man gemensamt registrera och digitalisera dokument och föremål från 1628, det år då regalskeppet *Vasa* gick under. Eftersom de anslagna medlen från Framtidens kultur inte motsvarade det belopp man ansökt om, kom projektet att inskränkas till vissa utvalda delar av den ursprungliga planen, bl. a. utveckling av vissa program, sök- och visningsfunktioner. KB kunde tack vare medel från DåDok-projektet och stöd av personal vid Stockholms historiska databas samt Stockholms stadsarkiv digitalisera och konvertera 6 000 poster i Isak Collijns tryckta *Sveriges bibliografi : 1600-talet*.

1992 bildades på initiativ av BIBSAM Samrådsgruppen för utökad samverkan mellan arkiv, bibliotek och museer, oftast kallad ABM-gruppen. I gruppen ingick representanter för bl. a. KB, Riksarkivet, Riksantikvarieämbetet och Nordiska museet, och syftet var främst att verka för gemensamma lösningar på olika frågor inom IKT. Gruppen har inte haft något formellt mandat och har inte heller drivit egna projekt utan snarare verkat för att initiera samarbete kring gemensamma frågor.

Forskningsrådsnämnden beviljade 1990 anslag för utvecklandet av en modell för gemensam informationssökning vid arkiv, bibliotek och museer. Som ett viktigt delmoment i ett uppbyggnadsarbete utpekades utvecklandet av gemensamma auktoritetsregister. 1994 anslog BIBSAM medel för Auktoritetssamarbete mellan arkiv, bibliotek och museum, ett projekt som syftade till utarbetande av ett regelverk med gemensamma grundkrav för så kallade auktoritetsregister och där flera arkiv och bibliotek var engagerade, fr. a. KB och Riksarkivet. Enligt ansökan gällde grundkraven ”standardiserad kontroll av s.k. dataelement med tillhörande registreringsregler (*data values*) samt rutiner för fortlöpande informationsutbyte och kvalitetskontroll”. Projektet avrapporterades 1997 i *Namn på nätet*, där projektgruppen förordade ett fortsatt samarbete mellan arkiv, bibliotek och museer samt föreslog:

- att resurser ställs till förfogande för utarbetande av en för alla sektorerna gemensam instruktion för utformningen av auktoritetsregister
- att resurser ställs till förfogande för realiserandet av förslag till datorteknisk samverkan mellan NAD- och LIBRIS-databaserna
- att synpunkterna i rapporten beaktas av projektet ABM-element
- att pedagogiskt underlag utarbetas för utbildning på området
- att utbildning anordnas på området

När KK-stiftelsen 1997-1998 avsatte 10 miljoner kronor för IKT-utbildning inom ABM-området, fick ABM-gruppen i uppdrag att bereda ansökningarna. Den omfattande gemensamma utbildningssatsning som kom till stånd, bidrog enligt Kulturrådets omvärldsanalys 2001 till en ökad insikt om nyttan av ett sektorsövergripande samarbete.

Under 1999 och 2000 samarbetade KB:s enhet BUS och Riksarkivet inom projektet Namndatabas : institutioner, som bestod av tre olika delprojekt: 1) upprättande av en accessdatabas över institutionsnamn, 2) framtagande av ett söksystem och ett webbgränssnitt mot databasen över institutionsnamn samt 3) utformning av riktlinjer för arbete med institutionsnamn.

Det KB-interna projektet Plattform för bilddatabaser ledde bl. a. till vissa slutsatser rörande nödvändigheten av ett utvidgat samarbete med andra kulturarvsinstitutioner. I mars 2000 ansökte därför KB tillsammans med Nationalmuseum, Riksarkivet och Riksantikvarieämbetet hos Riksbankens jubileumsfond samt Stiftelsen Framtidens kultur om medel för genomförande av ett ABM-inriktat projekt med arbetsnamnet Bilddatabaser och

digitalisering : plattform för ABM-samverkan. Syftet var att påbörja bygget av en gemensam plattform för samverkan mellan svenska arkiv, bibliotek och museer där standarder, normer och regelverk för digital bildhantering, inklusive registrering kunde fastställas. Medel beviljades enbart från Riksbankens jubileumsfond och våren 2001 inleddes ett bantat projekt, som kom att omfatta såväl utvecklingen av en gemensam terminologi som problem rörande registreringsprinciper samt teknisk kvalitet och standard.

Två seminarier arrangerades i projektets inledningsskede: Med objektet i centrum fokuserade skillnaderna mellan de tre sektorernas synsätt, Bilder, metadata och ämnesord behandlade en mångfacetterad registreringsproblematik. Avslutade är hitintills den inledande terminologiska aktiviteten samt den, som gällt identifieringen av ABM-gemensamma objekt kategorier. Under våren och hösten 2002 fortsätter registreringsaktiviteten med en utredning av möjligheterna till ett utvidgat samarbete kring personnamn, vidare en kartläggning av gemensamma, obligatoriska dataelement samt en undersökning inom området motivindexering. Aktiviteten Kvalitet och standard fortsätter att utreda och sammanställa rekommendationer inom området. Arbetsgruppen skall även dokumentera och fastställa så kallade "best practices" för att skapa, lagra och tillgängliggöra digital bild.

Det nu avslutade projektet Auktoritetsregister – enhetlig registrering av arkiv-, biblioteks- och museiinformation är en uppföljning av tidigare auktoritetsprojekt och syftar till att skapa ett gemensamt register för person-, institutions- och familjenamn samt namn på orter och administrativa områden. Projektet samverkar bl. a. med Riksarkivets ARKIS II-projekt, ICA:s Committee on Descriptive Standards, den av Society of American Archivists tillsatta arbetsgruppen för standarden EAD (Encoded Archival Description) samt EU-projektet EUAN (European Union Archive Network).

KB har vid flera tillfällen arrangerat konferenser inom ABM-området samt deltagit i sådana. Hösten 1999 arrangerade Riksbankens jubileumsfond tillsammans med bl. a. KB, Nordiska museet, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet och Statens kulturråd konferensen ABM, IT och forskningen. Syftet var bl. a. att stimulera ett närmare samarbete men också, från fondens sida, att få ett bättre underlag för bedömning av alla de ansökningar från olika kulturarvsinstitutioner, som man hade att ta ställning till. Vid konferensen deltog bl. a. David Green från NINCH, som också fick tillfälle att träffa ett antal medlemmar i ABM-gruppen.

Den 15 och 16 november 2000 arrangerade DIK-förbundet, KB och Statens kulturråd konferensen ABM-forum 2000, som ägde rum i KB:s hörsal. Syftet var att utifrån ett användarperspektiv diskutera konsekvenserna av ABM-samverkan för såväl kulturpolitiken som för det praktiska arbetet vid ABM-institutionerna. Två bidrag var internationella: Neville Mackay, chef för Resource och Magne Velure, högskolan i Lillehammer talade om de brett samordnade ABM-initiativ som tagits i Storbritannien respektive Norge. De 16 olika bidragen vid konferensen publicerades i rapporten *Arkiv, bibliotek, museer* (2001).

Till den ABM-utbildning som anordnades i Los Angeles sommaren 1999 av Getty Institute och University of California skickade KB en representant. Två KB-medarbetare har deltagit i SEPIAS återkommande "Workshop on Management of Photographic Collections".

Kartor

Kartor utgör en objektkategori, som förekommer inom hela ABM-sektorn. Kungl. biblioteket har en omfattande kartsamling och hör till de kulturarvsinstitutioner, som gratis tillhandahåller detta material, både genom att fortlöpande registrera nyutkomna kartor i LIBRIS och genom att tillhandahålla de fysiska objekten.

Kartor inom kulturarvssektorn kan betraktas ur tre aspekter:

- som källmaterial
- som forskningsobjekt
- som arbetsredskap

Kartor som källmaterial motsvarar fr. a. "originalkartor" som används som i forskning med oftast historisk inriktning. Den övervägande mängden av dessa utgörs av de handritade kartor som förvaras i Lantmäteriverkets forskningsarkiv men också i Riksarkivet, Krigsarkivet och på annat håll. I ett internationellt perspektiv är beståndet av dessa storskaliga kartor unikt och det har på senare år alltmer kommit till användning inom kulturminnesvård och kulturlandskapsforskning. De registrerings- och digitaliseringsprojekt som drivits har i

första hand syftat till att underlätta Lantmäteriverkets egen verksamhet, men resultatet har också intresse för en vidare krets, såväl forskare som en specialintresserad allmänhet.

Begreppet "historiska kartor" avser egentligen både handritade kartor och vissa tryckta kartor, som de ekonomiska och topografiska kartorna från 1800-talet. Innebörden av termen "historisk" är bl.a., att det är fråga om kartor vars information inte längre behöver uppdateras.

Kartor som forskningsobjekt motsvarar området "kartografins historia" i egentlig mening. I detta sammanhang utgör kartorna själva objektet för forskningen. Det finns åtminstone två skilda riktningar. Den ena rör den kartografiska professionen, kartläggningens historia med kopplingar till teknikhistoria, idéhistoria liksom den grafiska konstens och förlagsbranschens historia i vidare mening. Denna forskning kan men behöver inte bli en "positivistisk krönika över kartritandets framsteg" (Henrik Höjer i SvD 28/10 2001). Det handlar nämligen inte bara om handritade originalkartor utan lika ofta om tryckta, publicerade kartor, som inte sällan är värdefulla samlarobjekt. Kartsamlarna spelar en i sammanhanget inte oviktig roll för vilka objekt och frågeställningar som anses intressanta. Jämfört med förhållandet i andra länder, t. ex. Finland, är emellertid kartsamlade och kartografihistorisk forskning ganska svagt representerade i Sverige. Intresset är sannolikt större i unga nationer eller i sådana vilkas territorium är eller har varit ifrågasatt.

Den andra, "postmoderna", riktningen handlar mera om "kartor som text", öppna för "dekonstruktion", och om vad kartor säger om "tidsandan" i olika avseenden, en "analys av kartbildernas diskurs" (Henrik Höjer som ovan), inte minst i deras egenskaper av maktsymboler och maktinstrument. Näraliggande är den forskning, som gäller kartornas funktion som kommunikationsredskap. Den är också kopplad till semiotiken och annan kommunikationsforskning, som syftar till att ta fram funktionella produkter.

Den tredje aspekten, kartor som arbetsredskap, handlar om tillgången till kartor i modern form, dvs. som digitala data. Ett problem i sammanhanget är prissättningen av Lantmäteriverkets produkter, som många gånger utgör ett hinder för användare av kartdata. Utifrån det allmänintresse som bl. a. KB skall företräda, finns det således skäl att ompröva den nuvarande ordningen.

Övergången från tryckta kartor till digitala data som huvudmedium för spridning av landskapsinformation är av särskilt intresse, när det gäller KB som nationalbibliotek. Förändringen innebär bl. a. att kartor i ökande omfattning är dynamiska resurser och inte "publikationer". Därmed omfattas de inte heller av pliktleveranslagen. I kombination med de höga priserna på digitala data innebär detta i själva verket en "domänförlust" för offentligheten (för att låna en term från diskussionen om svenska språkets ställning i vetenskapen). Ett aktuellt problem i sammanhanget är Fastighetskartans, f.d. Ekonomiska kartans, överföring till print-on-demand. Hur nationalbiblioteket skall hantera denna situation är ännu inte färdigutrett. I Storbritannien har lösningen blivit ett avtal mellan Ordnance Survey och pliktleveransbiblioteken om att dessa, på ganska restriktiva villkor, skall få tillgång till data som motsvarar de kartor som tidigare trycktes och levererades. En sådan lösning kommer ändå att vålla problem. De digitala kartorna är nämligen oftast inte omedelbart användarvänliga utan kräver både teknisk utrustning och teknisk kompetens långt utöver vad som hittills krävts för bibliotekens traditionella tillhandahållande av tryckta kartor.

Internationella kontakter

De initiativ som redovisats i föregående avsnitt har i de allra flesta fall lett till internationella kontakter. Vissa projekt har dock redan från början formulerats som internationella samverkansprojekt. 1998 hölls ett nordiskt seminarium på KB på temat Preservation and Access där såväl traditionell konservering som digitalisering beaktades. Därmed ökade medvetandet om att digitalisering kan ses som en metod för såväl tillgängliggörande som bevarande.

Inom ramen för de europeiska nationalbibliotekens internetjänst Gabriel har KB bidragit till den digitala utställningen med en presentation av några objekt i samlingarna som ansetts ha internationellt kulturarvsintresse.

Våren 1999 hölls ett seminarium i NORDINFO:s regi på temat Möjligheter och hinder i utvecklingen av samarbete mellan arkiv, bibliotek och museer. Från svensk sida deltog bl. a. representanter från KB, Landsarkivet i Lund samt Nordiska museet. Seminariet utmynnade i en rad rekommendationer, bl. a. principen om ett användarorienterat perspektiv samt samverkan inom en rad olika områden.

BIBSAM fungerade som så kallad National Focal Point för EU:s biblioteksprogram 1993-1998 och var även representant i EU:s rådgivande grupp för programmet. Inom IST-programmet för arkiv, bibliotek och museer behöll KB under 1999 rollen som nationellt kontaktorgan. Från och med februari 2000 är National Focal Point-organisationen avskaffad och verksamheten i stället organiserad som ett EU-projekt med beteckningen CULTIVATE-EU (Cultural Heritage Applications Network) med så kallade National Nodes som kontaktpunkter för ABM-sektorerna i de olika EU-länderna. BIBSAM fungerade till att börja med som svensk National Node men gjorde erfarenheten, att CULTIVATE-projektet var administrativt överlastat, vidare att intresset från bibliotekssidan närmast upphört i och med biblioteksprogrammets avskaffande. För att befrias från den omständliga rapporteringen valde man att avstå från EU:s ersättning men att tillsammans med Riksarkivet, Riksantikvarieämbetet och Statens kulturråd genomföra de samordnade uppgifter som efterfrågats.

Som konsortiepartner inom EU-projektet Technological Landscapes for Tomorrow's Cultural Economy inom programmet Digital Heritage and Cultural Content (DigiCULT) åtog sig KB att arrangera ett expertseminarium kring de tekniska frågorna samt att hålla två à tre av totalt ett tjugotal planerade expertintervjuer. Expertmötet hölls i Stockholm våren 2001 och projektets slutrapport har nyligen publicerats.

På flera håll har det antagits att EU:s femte ramprogram bäst kunnat utnyttjas av länder i Sydeuropa med ett stort kulturarvsintresse och ett toppstyrt deltagande. KB:s erfarenhet som nationell samordnare har varit, att programmet ställt långtgående och alltför speciella krav på det internationella samarbetets uppläggning och att projekten därför blivit onödigt tungrodda. Från svensk sida har endast de största forskningsbiblioteken med betydande äldre samlingar visat intresse för kulturarvsfrågorna. Museerna å sin sida har efterlyst handfast digitalisering i stället för de IKT-inriktade utvecklingsprojekt, som stått på EU:s dagordning.

Som ett resultat av erfarenheterna från det femte ramprogrammet och CULTIVATE-projektet har BIBSAM tagit initiativ till en ny så kallad EU-referensgrupp med representanter från olika arkiv, bibliotek och museer. Man har också förhoppningen, att det sjätte ramprogrammet skall baseras mera på redan befintliga nätverk, och att inriktningen skall öppna nya möjligheter för bibliotekens deltagande.

Sammanfattande erfarenheter

Kravet på ökad tillgänglighet till samlingarna och utvecklingen av ett breddat användarperspektiv har ställt nya krav på Kungl. biblioteket som forskningsbibliotek och nationalbibliotek. Arbetet med digital registrering av samlingarna har gått framåt, när det gäller de vanliga böckerna, men mycket återstår att göra när det gäller de äldre specialsamlingarna. I detta fall finns även förväntningar på en visuell presentation av själva objekten. Samlingarna är emellertid enorma och utrymmet för kraftfulla insatser inom ramen för tillgängliga resurser närmast obefintliga. För att komma vidare måste KB, liksom andra motsvarande institutioner, bl. a. göra upp en plan med en långsiktig målsättning och prioritering samt få till stånd en långsiktig finansiering. I avvaktan på ett övergripande statligt initiativ har KB valt att genom två olika plattformsprojekt försöka lägga en grund för ett framtida ABM-samarbete.

Det interna arbetet med gemensamma principer vid digitalisering och registrering kan innebära att skilda samlingsenheter tvingas samverka kring lösandet av en rad uppgifter. Även om detta samarbete är tidskrävande och i KB:s fall ännu inte lett till någon radikal förändring av arbetets fortsatta inriktning har det uppfattats som positivt och utvecklande. Administrationen av ett ABM-projekt där flera externa institutioner samverkar är ännu tyngre, eftersom institutionskulturerna skiljer sig åt och eftersom beslut och resultat måste förankras hos ännu flera parter. Ett äkta ABM-samarbete där samtliga tre sektorer medverkar är fortfarande sällsynt på central nivå, men KB hyser förhoppningar om att det pågående plattformsprojektet skall innebära en nationell islossning.

ABM-samverkan är i många fall motiverad och i vissa fall nödvändig. Utan ett kraftfullare stöd och en samordning på central nivå, hotar dock de goda ansatserna att spolieras. Kunskapen inom olika ABM-områden och erfarenheten av vad ett praktiskt samarbete faktiskt innebär omfattas fortfarande av ett litet fåtal personer för vilka arbetsbördan kan bli mycket tung. Ovana vid projektformen, underbudgetering av projekt och underskattning av vilka arbetsinsatser som krävs innebär i många fall konflikter i förhållande till det linjearbete som samtidigt måste upprätthållas. Ett missförhållande är dessutom, att mycket av det arbete som borde vara reguljärt eller som borde ha utsikter att bli det läggs upp som projektarbete och avslutas utan en utvärdering och ett tydligt ställningstagande till fortsättningen, en tendens som är märkbar inom hela ABM-området. Eftersom ingen tillsvidareanställd längre kan avsätta tid för det arbete som initieras och eftersom de projektanställda inte kan erbjudas fortsatt anställning, innebär avslutningen av ett projekt ofta att mödosamt uppbyggd kompetens går förlorad för KB, och att arbetet avstannar.

KB:s egna resurser för konservering och bevarande är underdimensionerade, särskilt om man beaktar att samlingarnas ökade tillgänglighet innebär ökat slitage på de fysiska objekten. När det gäller de extra statliga satsningarna inom området, ser KB flera fördelar med samordning men invänder också mot att icke-professionella hänsyn i alltför hög grad präglar premisserna. Såväl konservering som digitalisering kräver oftast professionella insatser, och outsourcing liksom långa transporter medför särskilda problem.

Digitalisering kan fungera som en bevarandefrämjande åtgärd, samtidigt uppstår därmed ett nytt bevarandeproblem, som gäller de digitala filerna. Vid KB växer volymen av digitaliserat material, både sådant som producerats internt och sådant som hämtats via nätet. Att lösa problemen med det långsiktiga bevarandet och med sökbarheten framstår som alltmera angeläget.

Statens kulturråd

Museerna

Central nivå

Av de centrala museerna är Nordiska museet fortfarande en aktiv part i ABM-sammanhanget, detta fastän de sektorsövergripande engagemangen under senare år avtagit. Inom museet har en förbättrad tillgänglighet till samlingarna – föremål, arkiv och bibliotek – diskuterats under decennier, och under nittioalet tog diskussionen ny fart. Tack vare ett anslag från Riksbankens jubileumsfond kunde Nordiska museets bibliotek ta ett steg framåt och börja omsätta en ABM-vision i handling. I februari 2000 arrangerade biblioteket ett symposium på temat ”Nordiska museets samlingar som kunskaps- och forskningsresurs och den roll museets bibliotek bör ha”. Syftet var att diskutera hur museets samlingar och kunskapen kring dem skulle kunna utvecklas som en kunskapsresurs och tillgängliggöras för forskning.

I den vision som formulerades tilldelades museets bibliotek en central roll inom ramen för ett ”kunskapstorg”. Som ett konkret resultat av idéerna har ett lokalt system installerats och uppbyggnaden av databasen Svensk etnologisk bibliografi inletts. Bibliotekets bemanning är emellertid mycket knapp och museets tvingande besparingar kan framdeles hota en lovande utveckling.

Utvecklingsprojektet Dokumentation av industrisamhällets kulturarv (DISK) som pågår januari 2001-mars 2002 är ett samarbete mellan Arbetets museum, Naturhistoriska riksmuseet, Nordiska museet, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet, Tekniska museet, Sjöhistoriska museet samt Sveriges Hembygdsförbund. Målsättningen är att bana väg för integrerade synsätt och arbetsmetoder i den gemensamma uppgiften att dokumentera, utforska och bevara industrisamhällets kulturarv. För hembygdsföreningarna har projektet haft stor betydelse, när det gäller att hitta nya metoder samt att stärka och förnya dokumentationsarbetet inom det speciella området.

I DISK-projektet finns flera kopplingar till Samdok, bl. a. genom närheten till delegationsprojektet Samtiden som kulturarv (SKARV) som genomförs av Samdoksekretariatet. Målet för SKARV är att åstadkomma en analys av de svenska museernas samtidsdokumentation under perioden 1975-2000 för att på så vis tydliggöra museernas betydelse för konstruktionen av kulturarv. DISK och SKARV anses förstärka och komplettera varandra genom att angripa metodutvecklingen på olika sätt.

Nordiska museet har en obruten tradition av föremålsregistrering sedan 1880-talet och registratorsfunktionen har, som på många andra museer, fortsatt att vila på en person som ensam bär ansvaret för såväl manuell registrering som för en numera föråldrad föremålsdatabas. Självfallet innebär detta både en styrka, vad gäller konsekvens, men också en mycket stor sårbarhet. Behovet av en utveckling är av flera skäl tvingande, men för tillfället saknas grundläggande förutsättningar i form av en lämplig organisation och en teknisk infrastruktur.

De centrala konstmuseerna har inte varit lika aktiva som Nordiska museet i ABM-sammanhanget. Nationalmuseum (NM) var visserligen representerat i INSAM-rådet men spelade en relativt passiv roll. Moderna Museet (MM) är numera företrätt i Fotorådet. Som förklaring till den låga aktiviteten nämns både bristen på resurser och museimännens relativa ointresse. Man kan också iakta ett glapp mellan å ena sidan museimännens forsknings- och föremålsinriktade verksamhet och den, som gäller uppbyggnaden av föremålsdatabaserna. I princip handlar det om två olika slags yrkesinriktningar.

I likhet med situationen vid Nordiska museet vilar ansvaret för NM: och MM:s föremålsregistrering i princip på en person, men uppbyggnaden av dessa museers databaser har delvis skett med hjälp av projektanställda. Utrymmet för praktisk ABM-samverkan har varit och är ytterst begränsad eller närmast obefintlig. NM deltar för närvarande i projektet Bilddatabaser och digitalisering - plattform för ABM-samverkan men har för övrigt knappast medverkat i olika samverkansprojekt.

I Nationalmuseums föremålsdatabas d'Art - liksom i Nordiska museets och Moderna Museets - är bildinformationen underordnad den skrivna dokumentationen. Resurser för att lägga ut d'Art på nätet saknas. Medan d'Art i första hand varit avsedd att fungera som ett internt arbetsinstrument har den internetbaserade s.k. Konstdatabasen - som NM också tagit initiativ till - från början syftat till att fungera som ett stöd för alla de museer som enligt svensk lag (Kungl. Maj:ts cirkulär 1962:560 och SFS 1990:195) skall inventera, förteckna, fotodokumentera, värdera samt rapportera sitt innehav av konst och konsthantverk. Konstdatabasen, som nyligen presenterats, har utvecklats genom ett samarbete mellan NM, MM och Stöldskyddsregistret.

Till grund för Moderna Museets databas ligger det relativt färdiga The Museum System (TMS) som numera utnyttjas av många konstmuseer världen över. När det gäller utvecklingen av en policy för registreringen har MM inte samverkat med NM utan med andra museer som har TMS, fr. a. Louisiana och vissa holländska museer. Såväl vid NM som vid MM håller man sig vid registreringen av materialet i de flesta avseenden till befintlig standard, men många problem är specifika och måste lösas internt. Både NM och MM har arbetat med stor effektivitet och som jämförelse kan nämnas, att d'Art numera innehåller 67 000 poster, databasen vid det danska Statens museum for kunst 16 000 poster, finska Statens konstmuseums databas 23 000 poster.

Sedan Statens konstmuseer upplöstes utgör Nationalmuseum och Moderna Museet fristående organisationer. En viss samordning finns dock, bl. a. har MM tack vare ett ekonomiskt avtal tillgång till NM:s tjänster när det gäller myndighetsarkiv och bibliotek, vidare har NM och MM gemensamma arkivlokaler i MM. Det tidigare för NM och MM gemensamma bildarkivet är numera uppdelat, och MM har påbörjat uppbyggnaden av en bildbyråverksamhet. Ett smidigt tjänsteutbyte mellan de två museerna hindras av att merparten av samlingarna i Konstbiblioteket och arkivet inte är digitalt registrerade. Vad gäller arkivfunktionen finns en heltidsanställd arkivarie, som skall ge service åt såväl NM som MM och externa användare. I princip innebär detta, att de ärenden som gäller myndighetsarkiven samt tjänster till forskare inom och utanför museerna måste prioriteras, medan övergripande samordningsfrågor och uppordnandet av de enskilda arkiven i det värdefulla s. k. konstnärarkivet måste anstå.

Samarbeten i museivärlden har skett dels programmässigt inom mer permanenta verksamheter, dels i projektform. Organisatoriskt horisontella samarbetsorgan som Kommunala museers samarbetsråd (KMS), Länsmuseumernas samarbetsråd (LMSR) och Centralmuseumernas samarbetsråd driver ofta inom sig tematiska projekt. Till de mer kända hör Den Svenska Historien (1994) och Framtidstro (1999-2000) som genomfördes i samarbete mellan Statens historiska museum, Nordiska museet, länsmuseumerna och några kommunala museer. För närvarande arbetar de tre samarbetsråden med planer på en gemensam branschorganisation. Avsikten är dels att skapa ett forum för frågor som är gemensamma för hela sektorn, dels att kunna uppträda som samlad part gentemot stat och andra parter. Arbetet för detta mål sker i nära samarbete med Svenska museiföreningen.

I syfte att kunna utnyttja Kulturrådets utvecklingsmedel till länsmuseumerna för lämpliga verksamheter väljer LMSR årligen ut olika teman, ofta i samverkan med Kulturrådet. Det kan handla om publika verksamheter, pedagogik, industrisamhället eller internutbildning. Ett samarbetsforum för länsmuseumerna är Landsantikvarieföreningen, där länsmuseumcheferna (landsantikvarierna) träffas för överläggningar och förberedelser av ärenden för LMSR.

De kommunala museumernas samarbetsråd har inte möjlighet att avsätta en gemensam pott av externa medel utan arbetar strategiskt med vissa verksamhetsfält, t.ex. IKT, samlingar eller frågor av administrativ art. Ett informellt chefskollegium fungerar som forum för många frågor inom de kommunala museumerna.

Afrikanska museinätverket (SAMP) har drivits av svenska ICOM i drygt ett decennium och bekostats av SIDA. SAMP har engagerat ett stort antal svenska museer och organiserat samarbete mellan tvillingmuseer i Sverige och Afrika liksom tematiska projekt, där såväl svenska som afrikanska museer deltar.

Regionala och lokala ABM-projekt

Önskemålet att kunna samsöka i museernas databaser har länge varit levande, men hitintills har museerna inte kunnat enas om ett gemensamt registreringsformat. Länsmuseumet Halmstad är huvudman för projektet SamSök, som med stöd av medel från Framtidens kultur arbetar med att utveckla en gemensam sökmotor för i första hand landets länsmuseum. Avsikten är att såväl allmänhet som personal skall kunna söka i alla museers databaser via Internet och en gemensam portal, som skall vara kopplad till Kulturnät Sverige. För att en rimlig effekt av samsökningen skall kunna uppstå, har man valt att avgränsa ämnesområdet till arkeologi men samtidigt givit detta en bred definition, så att en väsentlig kärna av allmän kulturhistoria, etnografi, konst och konsthantverk skall bli synlig. På nätet ligger för närvarande en prototyp, men det är svårt att med ledning av den bedöma projektets bärkraft. Den övergripande idén är lovande och om försöket lyckas, borde systemet ha möjligheter till fortsatt uppbyggnad och spridning.

Skåne, Västra Götaland, Örebro län och Norrbotten är regioner, som kan visa upp framgångsrika ABM-initiativ. I Skåne startades ett "learning by doing"-projekt där åtta institutioner bildade en arbetsgrupp och där ytterligare fyra kom att ingå i den regionala ABM-gruppen. I arbetsgruppen ingick Landsarkivet i Lund, Kulturen i Lund, Malmö museer, Regionmuseumet i Skåne och Helsingborgs Museum, Lunds universitetsbibliotek,

Malmö stadsbibliotek, Länsbibliotek Skåne och Etnologiska institutionen vid Lunds universitet. Fyra workshops och seminarier arrangerades 1999 och våren 2000 hölls en slutkonferens på temat "Att bygga nätverk. Erfarenheter och framåtblickande med utgångspunkt i ABM-skåneprojektet". Ett resultat av projektet är webbplatsen "Att resa i Skåne förr", som förutom text och bild även innehåller ljudillustrationer.

I samband med Sesam-projektets genomförande fördjupades och utvecklades samarbetet mellan museerna i Västsverige. Senare fick Västra Götaland genom en förändrad regionindelning nya och bättre möjligheter att arbeta med regional ABM-verksamhet. I det samarbete som då inleddes utgick man från det lokala perspektivet och utarbetade en för landsarkiv, bibliotek och museer gemensam programförklaring, där man betonade att regionens ABM-projekt utvecklats från de tekniska frågorna till ambitionen att söka grunderna för samarbete i vidare mening. I det idébaserade projektet framhölls samverkan mellan skola, folkbildning och högskola som väsentlig. Målet var att skapa ett "västsvenskt virtuellt kunskapsrum", det så kallade "fjärde rummet".

ABM-arbetet i Västra Götaland profilerar sig tydligt i förhållande till andra projekt, där databassamarbete, digitalisering av information och tillgängliggörande av digitalt material står i fokus. I stället för produkter betonar man viljan att "bygga processer och strukturer som leder till att produkter skapas". Produkter är viktiga endast om de har förankring, om brukarna har nytta av dem och vill få ut mer. Likaså betonas "brukarens behov i det lilla samhället". Samtidigt har Västra Götaland tillsammans med Statens kulturråd under det senaste året utvecklat ett samarbete, som syftar till att förtydliga sambanden mellan statlig, regional och lokal nivå i kulturpolitiken. Samarbetet finns även formaliserat i en skriftlig överenskommelse.

I Västernorrlands län har man sedan slutet av 1980-talet drivit frågan om ett gemensamt digitalt rum för ABM-institutionerna inom regionen. De samordnade insatserna administreras numera av samarbetsorganet ABM-Y, där de regionala institutionerna ingår. I ett projekt har länsmuseum och landsarkiv samverkat för att lära av varandra och ett ramprogram med beteckningen ABM 2000 har finansierats med stöd av EU:s strukturfondsmedel. Landstinget Västernorrland är huvudman, och målsättningen är att skapa fler företag i kunskapsbranschen, utvidga samarbetet med skolan, bygga upp nya kulturmiljöer och stärka kulturturismen i regionen. Ramprogrammet är nu på väg att omformuleras och inriktas mot forskning.

Även i andra regioner och på andra orter i landet har ABM-samverkan vunnit terräng. Flera museer har utnyttjat sina webbplatser för att presentera sina samlingar. Bohusläns museum har tagit ett samlat grepp om arkiv, bibliotek och museum och ger besökaren möjlighet att på hemsidan boka besök i arkiv och bibliotek. I Östergötland har Centrum för lokall historia vid Linköpings universitet och Östergötlands länsmuseum under flera år arbetat med projektet *Kulturarv Östergötland*. En bärande idé har varit att knyta stora informationsmängder till speciella platser. Projektets bredd och inriktningen på användare inom skola, hembygdsrörelse, forskning och kulturturism kan betecknas som exempel på skapandet av en plattform för livslångt lärande.

Jämtlands läns museum och Landsarkivet i Östersund har under snart sex år samarbetat i flera gemensamma projekt, speciellt inom det pedagogiska fältet och inom kursverksamhet. För närvarande arbetar länsmuseum, landsarkivet och Föreningsarkivet med att bygga en gemensam lokal, där "det materiella och skriftliga kulturarvet" skall förvaras och tillgängliggöras. Arbetsnamnet är Kunskapens hus, och denna lokal skall rymma stora delar av länsmuseumets arkiv, vissa delar av landsarkivet samt Föreningsarkivet för Jämtland. Museet avser även att bygga en konsthall i samma lokaler. Utredning, ritningar och projektplan är klar, och just nu återstår problemet med att lösa projektets finansiering. Fördelen med denna modell är, att alla tre institutioner kommer att kunna bistå med handledning och forskarservice.

Västerbottens museum har genomfört en förstudie avseende en nybyggnad där museets samlingar integreras med Folkrorelsearkivet i Västerbotten och Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM). Den nya byggnaden och samverkansinstitutionen Erfarenhetscentrum Gammlia skall enligt planerna även innehålla länsbibliotekets västerbottenssamling. Västerbottens museum har sedan några år haft ett nära samarbete med länets kommunala bibliotek inom ramen för en modell som kallas informationsöar, dvs. platser i biblioteket med både fysiskt och digitalt material med anknytning till orten eller kommunen. Materialet skall kunna användas tillsammans med de databaser om orten som man kan finna via länsmuseumets webbplats och som kan nås via informationsöarnas terminaler. Avsikten är att samarbetet med Folkrorelsearkivet och DAUM genom informationsöarna skall bidra till att fördjupa innehållet i det digitalt förmedlade materialet.

Ett relativt nytt slags museer, är ekomuseerna vars objekt är platser, lokaler eller miljöer som är tillgängliga på den ursprungliga platsen. Ekomuseum Gränsland är ett samarbete med Østfold fylke och Bohusläns museum i norra Bohuslän. Det rör sig i detta fall om ett kulturmiljöprojekt där bibliotek, hembygdsgrändar och kulturnämnder är de lokala parterna och ingår som platser och diskussionspartners i miljöarbetet. I arbetet med ekomuseer förutsätts insatser från hela den närliggande ABM-sektorn. Detta krävs för en allsidig spegling av kulturarvet och för en bred uppslutning i ekomuseernas miljöer. Biblioteken får ta hand om den faktasökande och förmedlande verksamheten, arkiven får bistå med källmaterial och museerna med pedagogik och form.

Generellt anser läns museerna, att det inte finns utrymme för ett mer programmässigt ABM-samarbete. Man vill också vara enig om nyttan av de projekt som bedrivs. I enskilda fall, som de ovan redovisade, kan utfallet av arbetet betecknas som ABM-samarbete, medan läns museerna själva inte beskriver dessa insatser på motsvarande sätt. Många av de regionala museerna är vana att samarbeta med de regionala arkiven och biblioteken, men det finns också flera regionala museer, som inte arbetar på detta sätt. Att samverka kring lokaler kräver antingen en stark känsla för det mervärde det kan ge eller en gemensam huvudman. I både Västerbotten och Jämtland står mervärdet för användaren i centrum för intresset. Man kan också konstatera en uppvärdering av museernas arkiv utgör en viktig faktor, när det gäller att göra dessa publikt tillgängliga.

Forskning vid regionala museer bedrivs i allmänhet inom traditionella museidiscipliner som arkeologi, etnologi och konstvetenskap. Museiforskare inom dessa ämnen använder emellertid arkiv och bibliotek som förvarare av källor men betraktar dem inte som potentiella samarbetspartners. Metodutveckling förekommer i enskilda fall men oftast förväntas, att de centrala museerna tar initiativet. Vad gäller kompetensen vid de regionala museerna, så saknas ofta utbildade arkivarier och bibliotekarier. I de fall denna kompetens finns, så är det också vanligare att man faktiskt etablerar ett samarbete med arkiv och bibliotek. Det är också tydligt att museerna med utbildade arkivarier och bibliotekarier har kommit längst när det gäller registrering av de samlingar som inte är föremål, dvs. arkiv och bibliotek.

Läns museerna saknar oftast kontakt med landsarkiven, eftersom uppdragen är mycket olikartade. De länsbaserade folkrörelsearkiven, föreningsarkiven och näringslivsarkiven är däremot tänkbara och intressanta samarbetspartners, eftersom dessa har en tydligare inriktning mot kulturarvsmaterial.

I vissa län har läns museerna god kontakt med de kommunala museerna. I de fall där läns museerna samverkar med länsbiblioteken, kan en samordning av olika verksamheter komma till stor nytta för de kommunala enheterna, både beträffande verksamhet och ekonomi.

Kommunala museer har i grunden goda möjligheter att samverka med kommunala bibliotek och arkiv. Så har också skett på flera håll, om än i mindre omfattning än vad som vore önskvärt. Vissa hinder finns givetvis, bl. a. skilda huvudmän för arkiv, bibliotek och museum, skilda uppdrag, bristande kunskap om granninstitutionerna och upplevelsen av att man inte klarar av att hantera flera kontakter. I Helsingborgs kommun finns en ABM-grupp, som träffas för gemensamma överläggningar och i Dunkers Kulturhus, som öppnar våren 2002, samverkar stadsmuseet, biblioteket och stadsarkivet kring ett faktarum. Målsättningen är att de tre institutionerna skall sammanföra alla typer av databaser och register för att kunna erbjuda dem till forskare och allmänhet. I Eskilstuna är arkiv, bibliotek och museum på väg att bygga upp ett samarbete kring ett "kunskapsrum". Kunskapsrummet kommer att bemannas med personal från de tre institutionerna och förmedla de olika typer av källmaterial, som finns inom sektorn. Den tematiska tyngdpunkten i ligger i detta fall på det lokala materialet från industrisamhället.

I Eskilstuna katalogiserar biblioteket numera arkivets böcker. Sådana insatser kan vara begynnelsen till ett mera omfattande arbetsutbyte. Insikten om olikheter och kunskapsbrister kan också leda till gemensamma initiativ till fortbildning.

Folkbiblioteken

Framväxten av IT och decentraliseringen av högskolan har minskat avståndet mellan olika bibliotekstyper och även ökat möjligheten till ABM-samverkan på lokal och regional nivå. Folkbibliotekens styrka är bl. a. deras starka brukarorientering och deras tillgänglighet; för de allra flesta är det lätt att ta sig till något av de 1 400 folkbibliotek, som finns i vårt land. Under förra året tog folkbiblioteken emot över 48 miljoner besök, en miljon fler än året innan.

Många vänder sig också till folkbiblioteket som förmedlare av information och kunskap, och vanligtvis möter folkbibliotekets besökare kvalificerad personal, som kan hjälpa dem att orientera sig i de stora informationsmängderna. Liksom samhällets institutioner i övrigt har folkbiblioteken på senare år utvidgat sina domäner. Praktiskt taget samtliga kommuner kan numera erbjuda Internet-uppkopplade datorer, och 64% av landets bibliotek har sina kataloger tillgängliga via Internet. Om ABM-institutionernas databaser erbjuds på ett folkbibliotek, så når man därför sannolikt ut till en stor krets.

Inom alla ABM-områden pågår en kamp mellan det utåtriktade, kundorienterade arbetet och det inåtvända, samlingsorienterade, och antagligen är folkbiblioteken den mest utåtriktade parten i detta samarbete. Det handlar inte bara om att förhålla sig till den enskilde besökaren utan även om att kunna strukturera verksamheten som helhet, att bygga upp samlingar och organisera rum.

Folkbiblioteken kan också spela en viktig roll i det livslånga lärandet. Genom inriktningen mot ett problembaserat lärande har skolbiblioteken fått en mer framträdande roll. Skolbibliotek av skiftande standard finns i varje kommun, och gymnasiebiblioteken är i regel öppna under hela skoldagen med fackutbildad personal. Grundskolebiblioteken har däremot generellt låg standard och saknar ofta personal.

Folkbiblioteken i ABM-samarbetet

Projektet Det fjärde rummet, som drevs av Västra Götalandsregionen under år 2000, syftade till samverkan mellan arkiv, bibliotek och museer och ett fjärde rum, en mötesplats där ny information, ny verksamhet och nya gränssnitt uppstår. Innehållsligt ville man lyfta fram kulturarvet och tillhandahålla grundmaterial för det omgivande samhällets informationshantering. Det fjärde rummets bibliotek kan erbjuda generell litteratur i ett aktuellt ämne, lokalhistorisk litteratur och även material som t. ex. tidningsklipp. Man kan också tillhandahålla fjärrlånad litteratur, kvalificerad informationssökning, fysiska rum för mänskliga möten, modern informations- och kommunikationsteknik samt inte minst organisations- och kontaktkompetens gentemot kommunerna. Folkbibliotek har också ofta tagit initiativ till ett lokalt ABM-arbete, i synnerhet i de kommuner som saknar utvecklad arkiv- och museiverksamhet.

Ett museum har vanligtvis även ett arkiv och ett bibliotek inom sina väggar, men ofta saknas utbildad personal med kunskap om arkivets och bibliotekets potential och resurser. Genom integrering av befintliga institutioner har man i flera fall lyckats få till stånd ett fruktbart ABM-samarbete och ett sådant planeras bl. a. i Stenstorp i Falköpings kommun, där uppfinnaren och nobelpristagaren Gustaf Dalén föddes 1896 och där Dalénmuseet invigdes 100 år senare. Förra våren kompletterades museet med Dalénium, ett upptäckarcentrum där praktiska experiment skall stimulera barn och ungdomars intresse för teknik och naturvetenskap. Under 2002 kommer Stentorps folkbiblioteksfilial att flytta in i Dalénium. Förutom folkbiblioteksfilialen bygger man upp ett speciellt bibliotek inom teknik och naturvetenskap. Detta skall vara en del av folkbiblioteket men i första hand fungera som ett pedagogiskt bibliotek för livslångt lärande, en resurs för såväl den specialintresserade allmänheten som för forskare på olika nivåer. Teknik- och naturvetenskapsbiblioteket kommer att placeras på en balkong ovanför experimenthallen, medan folkbiblioteket skall inrymmas i ett gammalt polishus, som är sammanbyggt med Dalénium. Besökarna får därmed tillgång till teknik- och naturvetenskapsbibliotek, folkbibliotek och experimenthall under ett och samma tak. Professionell personal bemannar respektive avdelning och man kan numera även lägga upp ett arbetsschema, som medger ett större öppethållande. Vid sidan av Dalénium ligger dessutom Dalénmuseet, som konkret visar sambandet mellan teknik och samhällsutveckling. För att ytterligare öka detta kunskapscentrums innehåll och attraktionskraft planeras i framtiden ett arkiv. Redan i dag finns mycket arkivmaterial på museet och i Stentorps gamla tingshus finns ett hembygdsarkiv. Dessa två arkiv skulle kunna integreras och utvidgas.

Svårigheter att samarbeta liksom havererade projekt har också förekommit. 1994 ansökte museet i Varberg och Varbergs bibliotek om medel från Kulturrådet för att integrera museets bilddatabas med det lokala bibliotekssystemet. Bilderna efterfrågades ofta av allmänheten, men eftersom museets lokaler var trånga och inte handikappanpassade försvårades tillgängligheten till databasen. Folkbiblioteket låg mer centralt och hade ett större öppethållande. Biblioteket var också den plats många gick till för att söka information. Tanken väcktes att biblioteket skulle bli museets skyltfönster. Visserligen hade museet ett eget bibliotek, men eftersom det inte var datoriserat och samlingarna bara bristfälligt katalogiserade beslutades att museets litteratur skulle katalogiseras ordentligt och integreras i den gemensamma databasen. Redan vid denna tidpunkt förstod man, att bilddatabasen med framtida teknik skulle kunna bli tillgänglig på riksnivå. Medel beviljades också för ett pilotprojekt, som fick stor uppmärksamhet i massmedia och som 1996 presenterades på Bok- och biblioteksmässan. Kommunikationssvårigheter och tekniska problem ledde dock till att projektet aldrig slutfördes.

Folkbiblioteksvärldens företrädare ställer sig i allmänhet mycket positiva till ett fortsatt ABM-samarbete och menar, att målet med det är att brukaren skall få den information han söker. Trots denna positiva vision har man svårt att se, vad folkbiblioteken som institution egentligen får ut av samarbetet, förutom att man lär känna varandra över gränserna. Biblioteksanställda upplever ofta, att de besitter den kompetens som ofta saknas på arkiv och museer, t.ex. när det gäller registrering och informationsökning. På så vis får folkbiblioteken rollen av att vara de som lär ut, driver på och håller ihop projekten. Mycket arbete läggs ner i förhoppning om att det kanske skall komma ut något konkret och varaktigt resultat ur nästa samarbete.

Befintliga ABM-verksamheter som kan integreras har antagligen mycket att vinna. ABM-institutionerna kan även komma att utgöra viktiga resurser i det livslånga lärandet. Dalénium i Stenstorp är ur pedagogisk synpunkt ett lovande ABM-exempel.

Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) har under senare år drivit en rad projekt och arbetet med en mera långsiktig ITK-strategi pågår för närvarande. I planeringen ingår även problem, som gäller långsiktigt bevarande av digitala filer. En övergripande plan för digitaliseringen saknas, däremot har t. ex. digitaliseringen av vissa register prioriterats.

Pictorutbildningen

Riksantikvarieämbetet erhöll initialt stöd från KK-stiftelsen för att utveckla kompetensen kring digital bild inom ABM-sektorn. Detta stöd ledde till en dialog med Den digitala salongen, vilket resulterade i en bredare uppläggning av utbildningen. Målsättningen blev att skapa en långsiktig verksamhet, som RAÄ:s målgrupp kunde ha nytta av även efter projektets avslutning. Pictor-kurserna startade 1999 och har vänt sig till alla inom ABM-sektorn, som kan tänkas ha behov av kunskaper i digital bildhantering. Genom anpassade kurser har man också erbjudit riktat stöd direkt till institutioner i deras egen praktiska verklighet. Under 1999 och 2000 anordnade man tillsammans med Sveriges museifotografer kurser i skanningsteknik och i hur man levererar digital bild för tryck.

Grundkursen ges nu regelbundet och finansieras sedan ett par år tillbaka enbart med kursavgifter. Undervisningen omfattar tre dagar och teori varvas med praktiska övningar och demonstrationer. Målet är, att kursdeltagaren efter genomgången tredagarskurs och med tillgång till ett tryckt och ett virtuellt läromedel på Internet skall:

- känna till den digitala bildens grundelement
- kunna digitalisera med skanner och hjälpligt kunna använda digital kamera
- kunna bedöma och påverka en digital bilds egenskaper
- känna till den digitala bildens användningsområden.
- kunna hantera programvara för att sätta samman bild och text för dokumentation
- kunna bedöma vad som är lämpliga dataformat och datamedier för lagring av digital bild
- känna till de grundläggande förutsättningarna för publicering av bilder på Internet, bl. a. upphovsrätt

RAÄ har under 2001 tillsammans med KB, Nationalmuseum och Riksarkivet medverkat i projektet Bilddatabaser och digitalisering – plattform för bilddatabaser. Projektet bör kunna medverka till att RAÄ:s olika databaser och register på sikt anpassas till generella principer samt att teknisk kvalitet och standard inom området digitalisering anpassas till en överenskommen och gemensam nivå. Projektet kommer att avslutas under 2002.

ATA-Bild

I det underlag för beslut om decentralisering av kyrkoärenden som överlämnades från RAÄ till regeringen den 1 september 1994 behandlades i avsnitt 5 "Arkivhållning och tillgång till befintligt material". Här konstaterades att den framtida regionala hanteringen av kyrkoärendena till länsstyrelser och läns museer förutsätter tillgång till det arkivmaterial som samlats i Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA). Detta arkivmaterial består av myndighetshandlingar i form av förslagshandlingar och beslut, restaurerings- och konserveringsrapporter, fotografier och ritningar. I samband med detta aktualiserades det som i dag är ATA-Bild, dvs. skanning av det kyrkorelaterade bildmaterialet i ATA i syfte att göra detta tillgängligt för berörda institutioner och allmänhet.

Digitalisering av ATA:s kyrkofotografier påbörjades 1996 inom ramen för ett Sesam-projekt och pågick till juli 1998. Under 1996-1998 digitaliserades cirka 55 000 fotografier, som ingår i ATA:s topografiska serie kyrkobildder. Under år 2000 avlöstes SESAM-projektet av ett motsvarande projekt finansierat inom ramen för "Miljonprogrammet för kyrkliga jobb 1998-2000". I samband med det skannades ytterligare 54 600 bilder och 11 800 ritningar registrerades. Under år 2001 bedrevs skanning enbart med ATA:s interna medel och i begränsad omfattning. Efter juni 2002 finns inga medel avsatta för en fortsättning. Hittills är bilder från alla landskap fram till och med Södermanland skannade i bokstavsordning. Bilderna skannas i ATA:s eget system ATA-Bild och viss information därifrån ingår i Kulturmiljöbild.

Kulturmiljöbild

Databasen Kulturmiljöbild (KMB) omfattar ett rikt och stort material och är sedan 2001 tillgänglig via Internet och RAÄ:s hemsida. Efter den första etappen i uppbyggnaden, som startade 2000, kommer KMB att innehålla drygt 40 000 digitaliserade och sökbara fotografier som illustrerar det mångsidiga arbete som bedrivs inom kulturmiljövården. Beroende på myndighetens skiftande uppdrag kan innehållet vara något ojämnt fördelat. Fotografierna är tagna under en period som sträcker sig från 1800-talets slut fram till nutid. Motiven omfattar såväl fornlämningar som kyrkor, industrier, arkeologi och flygbilder. Bilderna kommer dels från RAÄ:s egen fotoverksamhet, dels från bildsamlingar i ATA. Allteftersom nya fotouppdrag blir aktuella och fler arkivbilder digitaliseras fylls databasen på.

Fornminnesregistret

RAÄ:s volymmässigt största register är det rikstäckande Fornminnesregistret, som omfattar beskrivningar och lägen för närmare en miljon fasta fornlämningar och andra kulturhistoriska lämningar. Uppgifterna i Fornminnesregistret kommer från inventeringar och arkeologiska utgrävningar som genomförts på olika platser i landet. Det utgör därför också en ingång till arkivuppgifter om inventeringar och undersökningar, som sträcker sig från 1600-talet och framåt. Registret fyller en viktig funktion för kulturmiljövården och är tillgängligt också för allmänheten. Varje länsmuseum och länsstyrelse har kopior på uppgifterna i sitt eget län, men det kompletta registret finns bara hos RAÄ i Stockholm.

Eftersom RAÄ inte längre bedriver storskaliga inventeringar, utan insatserna sker regionalt, kommer också registreringen i fortsättningen att ske främst på denna nivå. Omfattningen gör att en rationell hantering och förmedling kräver digitalisering, inte minst beträffande de geografiska uppgifterna. Materialets komplexitet och storlek har dock fördröjt arbetet.

I januari 1999 startade Fornminnesinformation, ett mycket omfattande projekt med syftet att utveckla och införa ett geografiskt informationssystem (GIS) för fasta fornlämningar och andra kulturhistoriska lämningar. Systemet skall tas i drift under första kvartalet 2003 och målet är att lägesuppgifter och grundläggande textinformation skall vara registrerad och digitaliserad till årskiftet 2002/2003.

Arbetet har resulterat i en datamodell och beskrivning av informationsflöden. I arbetet ingick också analys och kvalitetsbedömning av den fornminnesinformation som redan finns i digital form samt arbete med de begrepp som skall användas. En testad prototyp finns nu tillgänglig och en databas och sökapplikation har konstruerats. Härefter vidtar konstruktion av registreringsapplikation samt utbildning.

Projektet Skog och Historia

Riksantikvarieämbetet har i samarbete med skogsvårdsorganisationen och den regionala kulturmiljövården startat en inventerings- och utbildningsverksamhet kring kulturlämningar i skogen. För närvarande är ett tiotal län engagerade, och verksamheten kommer att öka de närmaste åren. Inventeringsresultaten hanteras regionalt, inte centralt som för fornminnesregistret. Eftersom informationen i de digitala registren bör kunna hanteras tillsammans har utbildning i fornminnesregistrets uppbyggnad och möjligheter genomförts.

Bebyggelseregistret

Kulturmiljövårdens bebyggelseregister är ett digitalt informationssystem, som innehåller uppgifter om landets bebyggelse. Registret har varit i drift sedan drygt två år och fylls på kontinuerligt. Från den 22 mars 2001 går det att göra sökningar i databasen direkt via Riksantikvarieämbetets webbplats.

Bebyggelseregistrets målgrupp är både personer, som arbetar med fysisk planering samt bygglovshantering och en intresserad allmänhet. Registret innehåller såväl text- som bildmaterial i form av fotografier, ritningar och skisser. Det är anpassat för GIS och konstruerat för att användas tillsammans med digitala kartor.

Bebyggelseregistrets informationssystem bygger på ett delat ansvar mellan flera olika parter. De regionala museerna, länsstyrelserna eller kommunerna svarar för insamlandet av uppgifter, samt registrets kulturhistoriska

sakinnehåll och värderingsfrågor. De regionala museerna har det huvudsakliga ansvaret för registreringsarbetet men även länsstyrelser och kommuner kan stå som registerförare. RAÄ svarar för utveckling, förvaltning, utbildningsinsatser och support. Ansvarsfördelningen regleras genom ett avtal mellan registerföraren och RAÄ.

En av grundstenarna i registret är kopplingen till Lantmäteriverkets fastighetsregister (tidigare fastighetsdatasystem) och de officiella fastighets- och byggnadsidentiteterna. Därigenom underlättas informationsutbytet med bl. a. kommuner och andra myndigheter. Vidare görs en kontinuerlig uppdatering via en så kallad ändringsdaturutin som ombesörjs av Lantmäteriverket.

Historiska kartor

Under flera år har RAÄ arbetat med att tillgängliggöra historiskt kartmaterial. Detta har skett i samarbetet med Lantmäteriet, som har arkivansvaret för kartorna. Under 2001 presenterades ett viktigt delresultat i form av webb-platsen Digital Historical Maps, ett EU-stött samarbetsprojekt där RAÄ och Lantmäteriet samarbetat med Kort & Matrikelstyrelsen i Danmark, universitetet i Greifswald samt programvaruföretaget ESRI-Landfocus. På webb-platsen presenteras 10 000 kartfiler tillsammans med en omfattande användarhandledning. Syftet har varit att ta fram verktyg och metoder för att kunna sprida historiska kartor digitalt över Internet, något som krävde både utveckling av digitaliseringsstandarder och användning av komprimeringar för att kunna hantera de mycket tunga filerna. Målgrupperna är främst hembygdsrörelse, släktforskare samt representanter för turistnäringen och utbildningssektorn. Information har spridits till bl. a. folkbibliotek och läns museer för att dessa skall sprida kännedom om det historiska kartmaterialets digitalisering och verka för att det utnyttjas. Under andra halvåret 2001 hade webb-platsen över en halv miljon sidträffar och omkring 30 000 individuella besökare.

Samtidigt med Historiska kartor pågick på RAÄ Digitala Historiska Kartor, ett utvecklingsarbete riktat till yrkesverksamma inom kulturmiljövärden. Projektet resulterade i nya metoder och verktyg för att utnyttja det historiska kartmaterialet. Kunskapen om kartorna och deras potential som informationsbärare spreds också genom tvådagarskurser, som under 2001 samlade totalt 120 deltagare från främst länsstyrelser och läns museer.

För närvarande pågår en satsning som förväntas ge radikalt ökad tillgänglighet för kartmaterialet vid läns museer och länsstyrelser. Genom ett avtal mellan RAÄ och Lantmäteriet och en omfattande ekonomisk insats kommer ett mycket stort antal kartor att skannas. De regionala institutionerna och RAÄ får sedan genom en nyutvecklad tjänst direkt tillgång till materialet via Internet.

Kulturmiljöportal

Riksantikvarieämbetet, länsstyrelserna och läns museerna besitter en stor mängd kulturmiljöinformation, samlade i olika register och arkiv. Denna information är av stort intresse för kulturmiljösektorn, sektorsansvariga myndigheter, forskningen och allmänheten. På många håll pågår uppbyggnad av digitala informationssystem för förvaltning och tillgängliggörande av fornminnen, byggnader, fotografier och historiska kartor.

Internt på RAÄ lagras information på olika platser och i olika system, vilket gör att den många gånger är svår att få tag på. Efter diskussioner med representanter för länsstyrelserna och läns museerna har RAÄ därför föreslagit uppbyggnaden av en gemensam teknisk plattform och en portal. Portalen är tänkt att bli en internetbaserad mötesplats, där information och tjänster finns tillgängliga för både professionella användare och för allmänheten. Den skall omfatta bl. a. tjänster för förmedling, registrering, uppdatering och kommunikation av såväl grundinformation (fornminnesinformation etc.) som förädlad information (t. ex. information som används i miljömålsarbetet) och syntetiserad information (beslut/yttranden/riktlinjer).

I ett första skede kommer den information som finns lagrad hos RAÄ att tillgängliggöras så att skilda materialkategorier kan nås från en gemensam portal. På sikt skall även andras informationsdatabaser kunna nås via denna ingång.

För att utröna förutsättningar och möjligheter för uppbyggnad av en kulturmiljöportal kommer RAÄ att under 2002 kartlägga användarnas behov och önskemål i en förstudie.